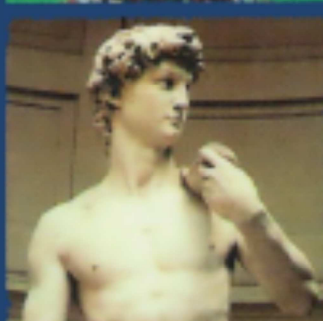
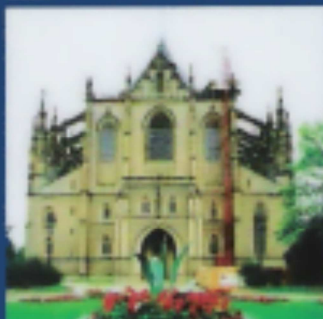

Jan Bauer

Aleš Česal, Josef Frais, Roman Herzinger,
Jiří Kovařík, Jiří Svoboda

CO
V UČEBNICÍCH
DĚJEPISU
neBYLO

Wie sacht sich an gar ein grauliche
liche erschreckenliche hystorien, von dem wilden
reich Bracole werde. Wie er die leut gespist hat
vngestirren vñ mit den hahhbeeren zu einē kessl geseit

Vážení čtenáři,

možná vám bude připadat název této knihy poněkud troufalý. Ani se tomu nedivím. Vždyť psát knihu o historii a předem tvrdit, že se v ní dozvíte něco, co vám kdysi ani učitelé ve škole neřekli, chce od autorů pořádnou dávku sebevědomí. Skutečně? Troufnu si tvrdit, že tomu tak být nemusí. Jen zkuste potrápít svoji paměť a vzpomenout si, co si ze školních hodin dějepisu pamatujete. Nepochybuji o tom, že jakés takés základy této vědy vám v hlavě zůstaly. Jistě si rozpomenete na jména některých panovníků, možná na data slavných či osudových bitev a snad také na ono skálopevně přežívající dělení historických epoch – prvobytně pospolná společnost, otrokářský řád, feudalismus, kapitalismus nebo také jinak – pravěk, starověk, středověk, novověk. Zkrátka podle toho, za kterého režimu jste chodili do školy.

A učebnice? Ty se až příliš často měnily v závislosti na politickém klimatu té či oné doby. Takoví husité byli jednou lupiči a vrazi, jindy náboženští fanatici a zase jindy chrabří vlastenci či neohrožení bojovníci za sociální spravedlnost. Ale do tohoto černobílého pohledu na minulost se přecho často vloudila nepochopitelná chybička. Vždyť jak je možné, že Jindřich Lefl z Lažan hostil v roce 1414 na hradě Krakovci jako svého přítele mistra Jana Husa a rozmlouval mu cestu na koncil do Kostnice a přitom o šest let později byl smrtelně zraněn, když bojoval právě proti husitům v bitvě u Vyšehradu? A co takový Bohuslav ze Švamberka, jemuž v roce 1420 napráskal Žižka u Sudoměře, leč pět let nato stanul v čele vojska svých někdejších nepřátel a byl zvolen nejvyšším

táborským hejtmanem? Co nato říci? Snad jen to, že kdybychom se striktně drželi černobílého učebnicového pohledu na svět, asi bychom takové podivné názorové veletoče nedokázali pochopit.

Jsem ovšem dalek toho tvrdit, že všechny dějepisné učebnice si potrpí na jednoduché černobílé vidění minulých událostí. Zalistujete-li v některých, teď mám na mysli především učebnice středoškolské (ty vysokoškolské bych si ani omylem netroufal hodnotit), naleznete často sice opravdu komplexní pohled na historii, přitom se však doslova utopíte v přemíře odborných termínů a souvislostí. Pokud při jejich čtení nezačnete usínat, zklamaně zjistíte jednu závažnou věc. Že se z nich doslova vypařilo to, co je snad na dějepise nejpřitažlivější, a to příběhy. Dodejme příběhy přechasto navýsost živé a barvitě.

Kde se stala chyba? Troufnu si tvrdit, že v přístupu autorů těchto učebnic. Ti totiž, jak jim to velí jejich odborná erudice, takové příběhy náležitě zobecní, zprůměrují, vyhodnotí, poukáží na jejich nahodilost a výsledek je neslaný nemastný a přechasto pro laika, a tím myslím i většinu studentů, nudný. Přesto zůstává historie tuze zajímavým oborem. Nelze se tomu divit. Vždyť nabízí nejen společenské vztahy, ekonomické zájmy, třídní zápasy a data velkých událostí, ale také individuální, přechasto velmi pohnuté osudy. Snadno z ní obratný spisovatel vypreparuje vyprávění, po jakém by dnes s chutí sáhlo kdejaké bulvární médium. A to už se ani nezmiňuji o nejrůznějších záhadách, jimiž historie doslova přetéká.

Jenže ani bulvární příběh, ani záhada do dějepisné učebnice jaksí nepatří. Zřejmě proto, že nejsou považovány za hodné šíření mezi studující mládeží. A tak se jen potajmu a pokoutně dozvídáme, že chrabrý anglický

král Richard Lví srdce byl zřejmě na chlapečky, nebo že český král Václav IV. se asi upil k smrti. Třeba. A už vůbec nedokážeme pochopit, proč se královna vdova Kunhuta Uherská začala pelešit se Závišem z Falkenštejna, když tento velmož se přece vzbouřil proti jejímu nebožtíku choti Přemyslu Otakarovi II. Pokud v tom samozřejmě nechceme vidět jako Zbraslavská kronika ďáblovu intriku.

V knize, kterou právě začínáte číst, se setkáte jak se záhadami, tak s nedořešenými problémy nebo s novým pohledem na některé historické události. Zkusíme se zamyslet nad tím, zda opravdu byla potopa světa, budeme se zabývat záhadou ženy na papežském stolci, otazníky kolem českého panovnického rodu Přemyslovců, pokusíme se zjistit, zda husitům nepomáhala vyhrávat počasí, vydáme se za skutečným hrabětem Draculou a za tajemným vězněm se železnou maskou. Ale to jsem jen namátkou vyjmenoval některá z témat, kterými se budeme v naší knize zabývat. Jistě se mnou budete souhlasit, že je v učebnicích dějepisu opravdu nenajdete. Z nejruznějších svrchu zmíněných důvodů zůstaly mimo rozsah probírané látky

Na této knize se podílelo celkem šest vesměs zkušených autorů, kteří už mají nejednu úspěšnou publikaci za sebou. Každý ke zvolenému tématu přistupoval jinak, každý volil trochu jiný vypravěčský jazyk a už proto je jeho jméno jako autora uvedeno hned v záhlaví příslušné kapitoly. Sešli se tu spisovatelé, záhadologové, historikové i klimatolog, který se věnuje mimo jiné právě dějinám klimatu. Stručné profily jednotlivých autorů pak naleznete na konci knihy. Samotné kapitoly jsou seřazeny chronologicky, od nejstarších událostí k těm novějším, jak se to na

historickou publikaci sluší. Začneme u neandrtálců a skončíme u půvabné rakouské císařovny Alžběty přezdívané Sisi, považované za nejkrásnější ženu 19. století.

A než se do čtení pustíte, ještě jednu radu. Navzdory chronologickému uspořádání knihy čtěte kapitoly klidně na přeskáčku podle toho, jak vás jejich téma zaujme. Ve vašem zájmu vám radím, soustřeďte se na to, co vás skutečně zajímá, a klidně vynechejte to, co by vás snad nudilo. Tohle opravdu není učebnice a nic se nemusíte šprtat ke zkouškám. Však si vzpomeňte na známý aforismus: „Čti jen co tě zajímá, jinak tě přestane zajímat čtení.“

Jan Bauer

1. kapitola

Neandertálci nebyli žádní neandrtálci

Kdyby se pořádala anketa o oblibě nejstarších lidských dějin, asi by se populace rozdělila na dva tábory. Pro ten první začínají dějiny až dobou historickou, tedy obdobím s převahou písemných pramenů. Rytíři, hrady, bitvy a války – to je pravá historie. Koho zajímají nějaké kosti, pazourky a střepy?

Ti druzí pod dojmem Zemanova filmu Cesta do pravěku, knih profesora Josefa Augusty plných nádherných (i když dnes už značně zastaralých) ilustrací Zdeňka Buriana nebo dobrodružných příběhů Eduarda Štorcha, budou pohlížet na pravěké období vývoje člověka méně macešsky.

Abych se přiznal, sám stojím kdesi uprostřed. Je pravda, že zabýváte-li se pravěkem, nečeká vás tolik „zábavy“ jako právě v obdobích historických. Přesto i nálezy nečetných artefaktů, zlomků kostí a koneckonců i životní osudy samotných cestovatelů do pravěku – archeologů a antropologů – v sobě tají dramata, podivné příběhy a někdy dokonce i záhady. Evoluce lidského rodu patří k nejdramatičtějším momentům lidské civilizace vůbec. A je velmi těžké vybrat z onoho „momentu“ to nejzajímavější a nejzvláštnější. Existuje však bytost, o níž panují přehnané mýty, laici o ní mají zkreslené představy a vůbec netuší, kolik zajímavostí, ale i otazníků je s ní spjato. Mám na mysli člověka neandertálského.

Vždyť chceme-li o někom říci, že není příliš vybraných mravů, ba že jde o barbara a hrubce, označíme jej za „neandrtálce“.

Aniž přitom tušíme, že člověk neandertálský nebyl žádnou polotupou opicí.

Ale začněme pěkně u Adama, tedy řečeno slovy Darwinových odpůrců u opičího Adama.

Nejstarší předchůdci člověka, kteří měli skutečně mnohem blíže k opicím než k lidem, se objevují ve východní a střední Africe před sedmi miliony let. Možná se ptáte, co vede antropology k tomu, že tu či onu lebku zařadí do linie vedoucí až k dnešnímu člověku? Nejhlavnějším kritériem je přizpůsobení kostry chůzi po dvou, s tím souvisí stavba lebky a poloha velkého týlního otvoru. Dále zmenšení špičáků, zvýšení korunky stoliček a některé další znaky.

V nejstarších obdobích se objevují různé skupiny, které mají těchto základních znaků více či méně. První skupinou, která je má všechny, jsou australopitéci. Ale přesto ještě nemůžeme mluvit o rodu „Homo“. Australopitéci se objevují někdy před 4,2 milionu let, opět v Africe.

Před 2 miliony let se objevuje první zástupce rodu Homo. Jejím člověk zručný – Homo habilis. Ovšem za prvního skutečného člověka bývá označován Homo erectus – člověk vzpřímený. Právě ten opouští africkou prakolébku a dostává se do Evropy a Asie. Jeho zástupci se objevují také někdy v období před dvěma miliony let.

Tento zástupce kolonizuje také Indonésii. A zřejmě zde zůstali až do jejího osídlení zástupci druhu Homo sapiens sapiens, jak o tom svědčí nálezy trpasličích koster z této oblasti, které před nedávnem vyvolaly značný

rozruch. Oba tak odlišné druhy se zřejmě setkávaly. Co vlastně vědci v Indonésii objevili?

Jak prozradily agenturní zprávy, 28. října 2004 se v australském Sydney konala tisková konference, jejímž cílem bylo seznámit veřejnost s objevem kostry zatím neznámého lidského druhu. Podle ostrova Flores (600 km východně od Bali) byl nový člověk nazván *Homo floresiensis*. Australsko-indonéský vědecký tým záhadnou kostru objevil ve vápencové jeskyni na zmíněném ostrově. Zjistilo se, že kostra patřila ženě, která zemřela přibližně ve věku třiceti let před 18 000 lety.

Příslušníci tohoto rodu žili ve stejné době, kdy se objevují první zemědělci, tedy lidé současného typu. Oproti nim však šlo doslova o skřítky. Dospělí jedinci měřili asi tolik co dnešní tříleté děti. Mozek dnešního průměrného člověka váží cca 1350 g, mozek „hobitů“ z ostrova Flores měl pouhých 300 gramů. Přesto šlo o inteligentní bytosti, které zřejmě používaly řeč, na ostrovy se přeplavily na bambusových vorech, znaly oheň, vyráběly a používaly kamenné nástroje a lovily trpasličí slony. Vědci se zprvu domnívali, že objevili kostru dítěte nebo nemocného jedince, což ale další zkoumání vyvrátila.

Podle další hypotézy jde o poddruh *Homo erectus*, který se na blízké Jávě vyskytoval před 1,6 milionu let. Evolučním tlakem se z tohoto lidského druhu díky statisícileté izolaci vyvinuli skřítky. Podobně zde vznikly trpasličí formy primitivního slona *Stegodona*, kteří na tomto ostrově dosahovali výšky buvola.

Zajímavá svědectví přinášejí i legendy místních obyvatel. Trpaslíci zde údajně žili ještě v 16. století po Kristu, mohli se tedy setkat s prvními Evropany zkoumajícími Indonésii.

Místní lidé trpaslíky nazývají Ebu Gogo a tvrdí, že dosud nevymřeli. Prý se mezi sebou dorozumívají mumlavou řečí, a některá slova dokáží opakovat i po lidech. Domorodci věří, že trpaslíci pocházejí z nitra země, a dříve jim darovali tykvvové nádoby s jídlem. Vždycky prý snědli vše i s tykvvovým obalem. I když si na výsledky dalších bádání budeme muset ještě nějakou chvíli počkat, jde bezesporu o epochální objev.

Přes Homo erecta a indonéské „hobity“, kteří potvrzují, že to s lidskou evolucí není tak jasné, jak by se na první pohled mohlo zdát, se už pomalu dostáváme k člověku neandertálskému. Někdy před 200 000 lety se v Africe a posléze i na Blízkém východě a v Evropě objevují formy moderního člověka. A hned ve dvou formách. Ta první vede až k člověku dnešního typu, ta druhá se označuje jako člověk neandertálský. Dříve se soudilo, že neandertálci tvořili mezičlánek mezi druhem Homo erectus a moderním člověkem. Jde však o zcela odlišnou a specializovanou skupinu lidí. Na základě nových výzkumů lze tedy tvrdit, že současní lidé nejsou potomky neandertálců ani výsledkem jakéhosi mezidruhového křížení. Zajímavé je, že jsou doloženy lokality, kde na poměrně malém území spolu žil člověk moderního typu i neandertálec. Dokonce používali i stejné kamenné nástroje. S trochou nadsázky řečeno, žily zde vedle sebe dva anatomicky odlišné civilizační okruhy, používající však stejnou „techniku“.

Nechrne promluvit odborníka na slovo vzatého, antropologa Václava Vančatu:

Kosti končetin byly velmi robustní a krátké. Jedním z typických znaků na kostře trupu a končetin neandertálců je vysoký počet zhojených těžkých zranění. Neandertálci byli

adaptováni na pohyb ve složitém kopcovitém terénu a měli určité fyziologické adaptace. Soudkový hrudník spolu s neobvyklými proporcemi těla a končetin naznačuje, že fyziologie dýchání byla asi do jisté míry odlišná od anatomicky moderního člověka, a že jejich metabolismus byl náročnější na spotřebu energie. Žili převážně stacionárně na jednom místě, nejčastěji v jeskyních nebo pod skalními převisy, a vydávali se na lovecké výpravy z centra teritoria – často z jeskyně, v níž žili – kam se po lovu zase vraceli. Z ekologického hlediska byli neandertálci predátoři, kteří lovíli středně velkou a velkou zvěř. Byli malí a velmi robustní, výška mužů nepřesahovala 170 cm, hmotnost pak někdy mohla převyšovat i 80 kg. Ženy byly o 10 až 15 cm menší a také velmi robustní. Podle svalových úponů i stavby kostry disponovali mimořádnou fyzickou silou.

Odlišnost a přesto podobnost neandrtálců k našemu druhu vedla některé spisovatele k četným až fantastickým spekulacím. Objektem zájmu se stal zejména neandertálský mozek. Jde o to, že absolutní velikost jejich mozku byla podobná jako u anatomicky moderního člověka (v některých případech měli neandrtálci mozek větší než my), lišil se však tvar čelního a týlního laloku. Není žádným tajemstvím, že ten který mozkový lalok odpovídá za určitou mozkovou funkci. Je tedy otázkou, do jaké míry se lišilo myšlení a mozkové funkce neandertálců od mozků moderního člověka, když se lišila anatomická stavba mozku.

Autor Ilustrovaného slovníku paranormálních jevů Stuart Gordon dokonce tvrdí, že díky této zvláštní stavbě mozku neandertálci využívali sil, které nazýváme magické

či paranormální. A že tyto schopnosti dokonce díky mezidruhovému křížení předali i nám.

Ještě dál jde britský psycholog Stan Gooch, který tvrdí, že se neandertálské geny vyskytují zvláště u Židů. Což je, jak dokázala moderní genetika a antropologie, hloupost. Člověk moderního typu není potomkem neandertálců. Ovšem jedna z Gordonových myšlenek přeci jenom stojí za citaci:

„Možná celá moderní historie pojednává o růstu levého laloku kůry mozkové, možná je to bitva o vládu nad staršími mozkovými systémy. Naše předsudky týkající se moderního člověka kontra primitivního jsou v podstatě předsudky levé racionální – logické poloviny mozku, jež hýbe světem a stále více se mu odcizuje.“

Vědecké poznatky o odlišnostech neandertálců zavdaly podnět k vědecko fantastickým spekulacím o paralelní vývojové větvi lidského rodu, která žije kdesi mezi námi či vedle nás. Podle některých spisovatelů už tato vývojová větev dosáhla vyššího stadia a jelikož jde o predátory, je moderní člověk jejich potravou. A tak bychom mohli pokračovat donekonečna. Kolem neandertálců jsou však skutečné zajímavosti a záhady, pro které nemusíme chodit do říše fantazie.

Jak je to ale vlastně doopravdy s neandertálským mozkem?

Na základě výlitků mozkoven můžeme usuzovat, že neandertálci měli mnohem méně vyvinuté čelní laloky – tedy ty, kam věda situuje sídlo rozumových schopností. Naopak nadměrně vyvinuty byly laloky týlní, temenní a spánkové – tedy ty, v nichž sídlí smysly. Můžeme tedy říci, že smysly měl neandertálec mnohem více vyvinuty než současný člověk. Jak se však tato schopnost

projevovala, se můžeme pouze dohadovat. Byl schopen daleko dopředu cítit nebezpečí ze strany šelem, předvídat nepřízeň počasí, živelné katastrofy, „viděl“ po vzoru sibiřských šamanů, kde se pasou stáda lovné zvěře? Vyvinulo se u něj skutečně cosi na způsob šestého smyslu? Nevíme.

Ale jednu zajímavost víme najisto. Valná část pravěké populace byla praváky. Svědčí o tom nejen nástroje uzpůsobené pro pravou ruku, ale právě i uspořádání mozku.

Ať už to bylo, jak chtělo, v každém případě se neandertálský mozek lišil od mozku jeho předchůdců. Vždyť neandertálci jsou první, u nichž nacházíme známky sociálního citění, pietního zacházení s pozůstatky zemřelých a dokonce snad i náboženství a magických kultů, jak si o tom ještě povíme.

Jak ale vlastně neandertálec přišel ke svému jménu?

Poblíž belgických hranic je v Německu mezi Düsseldorfem a Elberfeldem údolí, které v letech 1674-1679 navštěvoval evangelický teolog a rektor latinské školy z Düsseldorfu Joachim Neander. A jelikož šlo o muže oblíbeného a váženého po celém širém okolí, dostal tenhle malebný kousek země název Neanderovo údolí neboli německy Neandertal.

Jenže na svou slávu si muselo údolí německého pastora ještě chvíli počkat. Za necelých dvě stě let, přesně roku 1856, zde dělníci lámali vápenec. Při své práci často nacházeli kosti různých pravěkých zvířat, ale nevěnovali jim velkou pozornost.

Zbystřili, až když v jeskyni zvané feldhofska objevili pod vrstvou hlíny lidskou kostru. Zprvu si jí ani nevšimli, neboť kostra byla potažena sintrem. Když však zjistili, že

objevili pozůstatky člověka, navíc nějaké „divné“, vyděsili se a kosti naházeli z vysokého svahu dolů.

Neandertálec na kresbě akademického malíře Zdeňka Buriana

Naštěstí se o podivném nálezu dozvěděl Johann Carl Fuhlrott, profesor matematiky a přírodních věd na reálném gymnáziu v Elberfeldu. Bezprostředně spěchal do Neanderova údolí, kde zajistil čtrnáct částí kostry – část lebky, neporušenou stehenní kost, jednu celou a jednu poškozenou ramenní kost, jednu celou a jednu poškozenou loketní kost, vřetenní kost z pravé ruky, kus pravé lopatky, část pánevní kosti, úlomek klíční kosti a pět kousků žeber. Ze zajištěných kostí byly nejdůležitější zlomky lebky. Bohužel obličejová část chyběla.

Nemusíme ani příliš zdůrazňovat, že se kostra z Neanderova údolí stala předmětem učených hádek a disputací, ale neandertálec si nakonec přes všechny pochybnosti své místo na slunci uhájil. A koneckonců nálezy dalších neandertálců na sebe nenechaly dlouho čekat.

Z těch starších bychom měli zmínit tzv. Krapinské lidojedy.

V září roku 1899 objevil záhřebský univerzitní profesor Gorjanovič-Kramberg lidské pozůstatky v jeskyňce poblíž města Krapina v Chorvatsku.

Krapinské lidské kosti byly tak rozbité a opálené, že již jejich objevitele, profesora Gorjanoviče-Kramberga, napadla myšlenka, že jsou to nejpravděpodobněji zbytky kanibalských hodů. Nepředstavuje se tedy krapinský neandrtálec jako pokojný pralovec a sběrač, nýbrž i jako bratrovrah, který příslušníky vlastního plemene chladnokrevně a nelítostně zabíjel a pojídal, opékaje si kusy jejich těl v žáru ohně. Dlouhé kosti ubohých obětí

rozštěpoval po délce, aby se dostal k své nejlepší pochoutce, k morku. I lebky rozbíjel, aby si mohl pochutnat na mozku.

Z krapinského nálezu jasně vidíme, že kanibalismus sahá svými dějinami až k samým počátkům lidstva, i když *nechceme, ba ani nesmíme říci, že tato surovost byla obvyklým životním stylem neandertálských pralovců* (Josef Augusta).

Oproti tomu jsou známy nálezy, které dosvědčují, že neandertálci měli úctu ke svým mrtvým a dokonce, že se starali o své nemocné a slabé.

Pohřební ritus dokládají nálezy v Le Moustier v jižní Francii. Zde švýcarský prehistorik Otto Hauser objevil v roce 1908 kostru neandertálce. Šlo o jedince, který byl záměrně pohřben. Byl uložen tak, jako by spal, na podušku z kamenných nástrojů. Jeho tvář spočívala na lokti dozadu zdvižené paže; levá paže byla natažena vpřed. Kolem kostry se našly zbytky pohřební hostiny – opálené zvířecí kosti.

A pohřeb v Le Moustier není osamocen. Po celé Evropě a Asii nacházíme doklady záměrně pohřbených neandertálců, které doprovází na poslední cestu milodary. Pylová analýza z jeskyně Šanidar v Iráku dokládá, že pohřbený muž byl zasypan květy. Kostru osmiletého neandertálského chlapce v jeskyni Tešik-taš v Uzbekistánu zase obklopoval kruh z rohů kozorožce.

S nálezy pozůstatků neandertálců to není na našem území příliš slavné. Zatím známe pouze tři lokality, které jsou na Moravě. Jde o jeskyně Švédův stůl, Kůlna a Šipka.

Velmi zajímavý nález se ale podařilo učinit ve slovenských Gánovcích nedaleko Popradu. Malé termální prameny zde navršily travertinový pahorek. Dělníci, kteří

zde travertin těžili, čas od času nacházeli fosilní kosti a výlitky zvířecích mozkoven. Tyto nálezy prodávali doslova za pár korun známému badateli J. Petrbokevi. A unikátní nález travertinového „mozku“ neandrtálce byl na světě. Údajně snad mělo jít o celou dokonale zachovanou lebku, dělníci však byli zvědaví, co je uvnitř, a tak skořepinu rozbili, škoda.

Jak jsme viděli na příkladu „hobita“ z ostrova Flores, někdy je nám pravěká minulost mnohem blíže, než by se mohlo zdát. To je i případ souputníka neandertálce a nejznámějšího pravěkého chobotnatce – mamuta.

Když skončila doba ledová, stáhla se populace mamutů na chladnou Sibiř, kde se udrželi mnohem déle než v Evropě a ostatní Asii. Když vymřeli i zde (což bylo přibližně před 18 tisíci lety), zůstala jejich těla konzervována ve věčně zmrzlé půdě, a tak se uchovala až do dnešních dnů. Jsou známy historiky, v nichž lovci krmili svá psí spřežení masem z mamutích mršín a cennou mamutovinu prodávali.

A tak se o mamutech v 18. století dozvěděl svět. Mamuti vzbudili zájem i samotné carevny Kateřiny II. Ve svých dopisech Voltairovi se zmiňuje o tom, že se na Sibiři nacházejí ohromné sloní kosti, které musí být nesmírného stáří. Snad starší než 5000 let, což bylo více, než stáří světa uváděné v bibli. Voltaire ve své odpovědi zase spekuluje o tom, zda tam ony slony nedovedl nějaký Ind podobně, jako je Hannibal kdysi převedl přes Alpy.

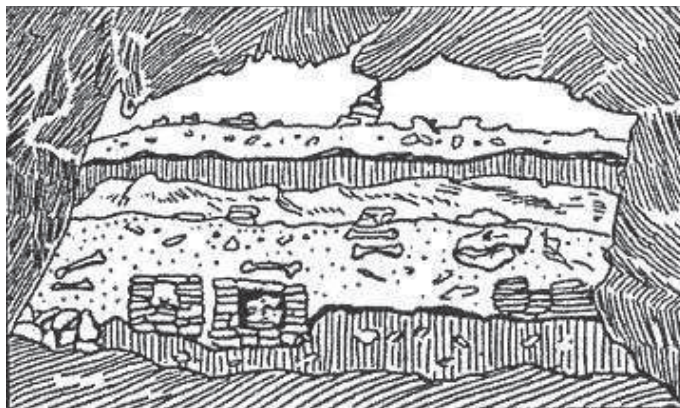
Zprávy o zmrzlých mamutích tělech se objevovaly stále, ale potvrdila je až výprava ruské akademie věd v roce 1900, která našla na řece Berezovce zachovalou mamutí mrtvolu. Roku 1948 se nález opakoval na

poloostrově Tajmyru. Členové expedice tentokrát prý sami ochutnali mamutí pečínku.

Je ale pravda, že neandertálci lovíli spíše jiné pravěké zvíře – jeskynního medvěda. Právě tahle oblíbená kořist neandertálských lovců zavdala podnět k úvahám o jakémsi magicko-náboženském kultu pravěkých lidí. První podněty k úvahám o kultu jeskynních medvědů zavdaly výzkumy na Dračí hoře ve Švýcarsku, které prováděli v letech 1917-1921 badatelé Bächler a Nigg. Na vrcholu Dračí hory se nachází jeskyně Dračí díra. Když oba badatelé prošli první jeskyní hned za vchodem, dostali se do zadního traktu, kde je čekalo překvapení. Spatřili zídku vystavěnou z vápencových kamenů, místy vysokou až 80 cm. Mezi uměle navršenou zídkou a skalní stěnou se nacházelo opravdové skladiště kostí a lebek jeskynních medvědů.

Bächler i Nigg přemýšleli, jak by mohli nejlépe vysvětlit tento podivuhodný sklad kostí. Zprvu se domnívali, že jde snad o jakousi zásobárnu masa. Podle různých nálezových a úložných poměrů však brzy poznali, že by to byl špatný výklad, neboť dlouhé kosti končetin ležely tak hustě vedle sebe, že už před svým uložením musely být zbaveny všeho masa. A tu je napadlo, nepředstavují-li tyto uspořádané skupiny lebek a dlouhých kostí končetin jakousi památku ceremonií náboženského kultu neandrtálců, jakýsi medvědí kult, který se u některých primitivních národů vyskytuje až dodnes. Jaké to byly ceremonie, ovšem nevíme; jistě však hodlali neandertálští pralovci přinést jakousi oběť a dík za zdařilý lov a zároveň i prosbu za zdar při příštích lovech. (Josef Augusta).

Vykopávky obou badatelů v Dračí díře pokračovaly. 23. srpna 1920 objevili ohniště

lemované vápencovými kameny a těsně vedle něj jeden metr vysokou skříňku přikrytou vápencovou deskou 12 cm silnou. Ve skříňce našli 7 dobře zachovalých lebek jeskynních medvědů. Opět se domnívali, že jde o doklad medvědího kultu.

Kamenná skříňka s lebkami jeskynních medvědů z jeskyně „Dračí díra“ u Engadinu ve Švýcarsku

O rok později našli ještě jednu medvědí lebku, která byla položena na vodorovně umístěné vápencové desce. Po stranách lebky ležely holenní kosti medvěda. Průzkum prokázal, že jde o pozůstatky čtyř různých medvědů.

Teze o medvědímu kultu neandertálců byly přijaty s rozpaky (dnes se archeologové kloní spíše k tomu, že šlo o náhodná uložení a ne o rituální). Ale badatelé z Dračí díry brzy našli své pokračovatele.

V roce 1923 bylo objeveno v Německu v Petrově jeskyni u Veldenu skladiště medvědích lebek, které se ovšem při vyjímání rozpadly na prach. I tento objev bývá považován za doklad kultu jeskynních medvědů.

Je pravda, že některé sibiřské národy skutečně uctívají medvědy. Dokonce je chovají nějakou dobu živé a pak je rituálně zabijí. Archeolog Lothar Zolt se domníval, že našel důkazy i takového chování. V Hellmichově jeskyni v Horním Slezsku našel lebku, která vykazovala nápadné změny, které musel způsobit člověk ještě živému zvířeti. Lebka tentokrát nepatří jeskynnímu medvědovi, ale medvědu hnědému. Zvířeti byly uměle odřezány velké řezáky a špičáky horní i dolní čelisti. Že se tak stalo živému zvířeti, dokazují nervové kanálky zacelené zubovinou. Zolt se domníval, že tato operace mohla být provedena pouze na mláďatech (podobné lebky jsou údajně známy i z jiných nalezišť v Německu a ve Francii) a taková šelma pak mohla být chována i delší dobu v zajetí. Podobně mohly být medvědovi seříznuty i drápy. Nešlo však o žádného mazlíčka, ale o medvěda chovaného k rituální oběti.

Paralelu můžeme nalézt u sibiřských Giljaků, kteří se snažili vystopovat medvědici i s mláďetem. Když matku zabili, medvídě dali na vychování mladé matce, která je kojila i se svým dítětem. Dokud je malý, medvěd žije v příbytku své opatrovnice, kde jí, spí a hraje si s jejími dětmi. Ve chvíli, kdy by se mohl stát nebezpečným pro své okolí, je zavřen do dřevěné klece. Ale i nadále je mu věnována péče, je krmen lahůdkami a dokonce i koupán. To se děje do věku tří let, kdy je slavnostně obětován.

Zdali podobné rituály vykonávali i neandertálci, nevíme. Jisté však je, že je nemůžeme považovat za nějaké tupé nerozumné tvory. I když se nejedná o naše přímé předchůdce, v ledasčem byli člověku moderního typu podobní a v ledasčem jej možná i předčili.

A ještě jednu vlastnost máme s neandertálci společnou, a to zálibu v neobvyklých a hezkých předmětech. Je dokázáno, že neandertálci rádi shromažďovali polodrahokamy, z nichž si vyráběli třeba různé kamenné nástroje, které měly jednoznačně estetickou funkci, ale nepohrdli ani zkamenělinami a podobnými přírodními kuriozitami...

2. kapitola

Byla, či nebyla potopa světa?

V neděli 26. prosince 2004 došlo k poměrně drobnému posunu zemských desek podél více než tisíc kilometrů dlouhého zlomu pode dnem Indického oceánu. Abychom lépe pochopili lavinu událostí, kterou tato – z hlediska geologie planety – skutečně nepatrná událost vyvolala, bude možná užitečné vrátit se na chvíli k terminologii, používané přírodovědci ještě v polovině minulého století, v níž se o litosférických (zemských) deskách hovořilo jako o krách. Zjednodušeně si můžeme představit zemskou kůru jako jednolitý led na zamrzlé řece nebo rybníku. Tlaky způsobené jeho rozpínáním občas vedou k roztržení ledové plochy na několik ker, které se zasouvají pod sebe a přes sebe, čímž se tlak na nějakou dobu uvolní. Jestliže dojde k novému přetlaku, s největší pravděpodobností se vybijí v místech vytvořených spojů, která jsou nejslabší.

Podle odhadu seismologů (na přesnější závěry je ještě příliš brzy) vedly tlaky v zemské kůře k tomu, že se Indická deska mírně posunula (asi o dvacet metrů) pod okraj Barmské desky. Energie, která se tím uvolnila, vyvolala podmořské zemětřesení o síle 9 stupňů Richterovy stupnice – nejsilnější za posledních čtyřicet let – s epicentrem na severozápad od Sumatry.

I kdyby otřesy nevedly k bezprostředním škodám na povrchu (k nimž v tomto případě došlo), uvedly do pohybu mohutné masy vody, ššířící se oceánem v podobě ničivých mořských vln tsunami. Ty jsou na volné hladině takřka

nepozorovatelné, vytvářejí jen několikacentimetrové vlnky, voda pod nimi se však žene vysokou rychlostí až 1 000 km/h. Jakmile vstoupí do šelfových oblastí nebo se jí do cesty postaví pobřeží, její kinetická energie se projeví obrovskou ničivou silou, přívalové vlny se zvedají až do výše 50 metrů a prudce smetou vše, co jim stojí v cestě.

K zemětřesení došlo přibližně ve dvě hodiny našeho času a asi o půl hodiny později vlny zcela zdevastovaly pobřeží Sumatry. O půl páté zasáhly pobřeží Thajska, hodinu nato Srí Lanky a vzápětí udeřily na jihu a jihovýchodě Indie. O půl osmé zasáhly Maledivy a brzy po poledni začaly ničit nejvýchodnější výběžek Afriky – Somálský roh. O život přitom přišlo asi 250 000 lidí.

V zasažených oblastech dnes stojí betonové domy a žijí milionové populace, zkusme si však představit, jak by katastrofa podobného rozsahu proběhla před nějakými čtyřmi či více tisíci lety! Ničivý příval by smetl všechna obydlí a zařízení, postavená ze dřeva a hlíny, a zahubil by většinu obyvatel, zdržujících se na pobřeží a podél řek – tlak moře, ženoucí vodu proti proudu, by vyvolal další mohutné záplavy. Několik jedinců z málo početných komunit, kteří by možná ještě zůstali naživu, by brzy podlehl nemocím ze znečištěných zdrojů vody a znehodnocených potravin. Lovec, který by toto vše náhodou přežil někde v horách, by po návratu musel dojít k jedinému závěru: tak rozsáhlou zkázou mohli potrestat celý jemu známý svět pouze bohové, rozzlobení lidskými nepravostmi. Z nějakého důvodu si ho vybrali, aby přežil, stal se zakladatelem „očistěného“ lidského rodu a varoval další pokolení před prohřešky, jež by mohly vyvolat nový přísný trest – ještě rozsáhlejší potopu, která by tentokrát zahubila veškeré lidstvo.

K ničivým katastrofám, jakou jsme popsali v úvodu, došlo v minulosti na všech kontinentech v důsledku sopečné činnosti, zemětřesení nebo dopadu většího kosmického tělesa do oceánu už mnohokrát, proto nás asi nepřekvapí, že se s velmi podobnými pověstmi, jakou jsme zde nastínili, setkáváme u mnoha národů v nejbližších koutech světa. Třebaže se budeme dále zabývat převážně tou nejznámější, popisující potopu, k níž došlo na úsvitu lidské historie v Sumeru (jižní Mezopotámii) a inspirovala jednu z nejznámějších pasáží biblického Starého zákona, připomeňme alespoň ve zkratce, že vlastní mýty o potopě světa mají také Řekové (dokonce několik odlišných verzí), Egypťané, Íránci, severští Germáni, Finové, a jiné zase kolují v Tichomoří, Číně, ale dokonce i mezi mnoha indiánskými kmeny v Americe (Například Aztékové a Toltékové vyprávěli španělským dobyvatelům takřka totožný příběh, jaký už sami znali z bible, a některé jejich další mýty se natolik podobaly evropským, že první cestovatelé po právě objeveném kontinentu dokonce pokládali indiány zajeden ze ztracených izraelských kmenů).

To vše nás nakonec nutně musí přivést k závěru: k potopě „světa“ (veškerého prostoru, který byl vypravěči příběhu znám) v daleké minulosti nejenže došlo, dokonce k nim muselo docházet opakovaně a na nejrůznějších místech. Jednotlivé zprávy o nich se tak slévaly a navzájem ovlivňovaly, bílá místa se doplňovala, lidská fantazie vytvořila spojovací můstky mezi nepříliš souvisejícími epizodami a dodala celému mýtu potřebný etický náboj.

Aby zůstal zachován maximální výchovný efekt legendy, bylo zapotřebí možné opakující se výpovědi o

podobných katastrofách (třebaže menšího rozsahu) potlačit, a tu jedinou „pravou“ potopu jaksepatří zvýraznit – nejen výškou vodní hladiny, která překryla i vrcholky nejvyšších hor, ale i délkou trvání (téměř celý rok). Všechny tyto – ať už záměrné nebo neuvědomělé – korekce vedly k vytvoření jedinečného příběhu, který zná, uznává a miluje celý svět. Sílu této výjimečnosti si patrně nejlépe uvědomíme ve srovnání s biblickým popisem dvou jiných, téměř identických katastrof: zničení „hříšných“ měst Sodomy a Gomory nebeským ohněm. Opakování stejného motivu celou legendu výrazně oslabilo, ve srovnání s jedinečností pověsti o globální potopě ji odsunulo někam do pomyslné „druhé ligy“ nejrozšířenějších mýtů světa.

Pověst o potopě uspokojivě odpovídala na otázky, které si lidé odnepaměti kladli. Jak je možné, že v nejhlubším vnitrozemí, dokonce i na vyvýšeninách, nacházeli zřetelné otisky mořských rostlin, zvápenatělých lastur a ryb? Kam se poděli záhadní neznámí tvorové, jejichž kostry občas vykopali na polích? Kam odešli lidé, po nichž na zemi zůstaly zbytky nepochopitelných kamenných staveb? Přímočará a jednoduchá odpověď podobné dotazy na dlouhá staletí umlčela – tím spíše, že byla podepřena nezpochybnitelnou autoritou božího slova, zjeveného v bibli.

Podle první knihy Starého zákona (Genesis) se Bůh rozhněval na hříšné lidstvo a hodlal je vyhladit potopou, ale ctnostný Noe u něj našel milost. Jeho rodina se měla zachránit, stát se zárodkem nového, „očistěného“ lidstva (S prastarým rituálem očištění vodou se můžeme setkat prakticky ve všech náboženstvích, jedná se však o natolik rozsáhlou problematiku, že by si zasloužila samostatnou

kapitolu). Veden přesným božím návodem Noe postavil archu – prostornou loď se třemi palubami – do níž nastoupil se ženou, třemi syny a snachami, se spárovanými zvířaty, plazy a ptáky, přičemž z „čistých“ zvířat, která se měla stát základem příští obživy, s sebou směl vzít po sedmi párech.

Čtyřicet dní a nocí trval nevídaný liják, po němž se celá země zalila vodou, jejíž hladina přesáhla o patnáct loktů (asi 8,4 m) nejvyšší hory a všechno živé na zemi zahynulo. Archa plula ještě dalších sto padesát dnů na vzedmutých vodách, než Bůh seslal vítr, který začal zemi vysušovat. To zabralo dalších sto padesát dnů. Teprve pak se holubice, vyslaná na výzvědy, vrátila s čerstvou olivovou snítkou v zobáku (tento často zobrazovaný výjev inspiroval Pabla Picassa ke známé kresbě jednoduchého a výstižného mírového symbolu).

Země oschla, archa přistála na hoře Ararat a všichni zachránění vystoupili. Noe na improvizovaném oltáři obětoval Bohu a ten slíbil, že se katastrofa tak velkého rozsahu nebude už nikdy opakovat. Na znamení svého smíru s člověkem umístil na oblohu duhu, která jeho slib často připomíná.

Údaje uvedené v bibli byly po staletí považovány za nenapadnutelné, a protože středověcí učenci později vypočetli, že svět byl stvořen v 9 hodin ráno 23. října roku 4004 před Kristem, můžeme si při čtení bible snadno spočítat, že k potopě světa mělo údajně dojít roku 2348 př. n. l., v době, kdy Noe slavil kulaté jubileum – bylo mu tehdy 600 let – a vzhledem k tomu, že zemřel ve svých 950 letech, se zřejmě nacházel na vrcholu svých fyzických sil.

Jakkoli mluvíme o velmi vzdálené době, přece jen jsme se tak ocitli v éře, kdy už lidé znali písmo, a nezdá se příliš pravděpodobné, že by se egyptští nebo sumerští písaři zapomněli o tak závažné události, jakou potopa světa bezesporu byla, alespoň zmínit.

Praotec Noe s rodinou a zvířaty opouští po potopě archu

Biblická legenda je ovšem příliš hezká na to, abychom si potěšení z ní kazili nějakými hnidopišskými námitkami.

Pouze na okraj ale ještě poznamenejme, že vedle „schválených“ (kanonických) částí bible, jejíž definitivní podoba byla zkompletována teprve v letech 90 - 100 v rabínské škole v Jamnii, existuje ještě celá řada nezařazených (apokryfních) textů, mezi nimi i tzv. Henochova kniha, uznávaná etiopskou církví, podle níž

byla potopa světa provázena (stejně jako zánik Atlantidy u Platóna) sopečnými erupcemi a silným zemětřesením – tedy nápadně podobnými úkazy, o jakých jsme hovořili v úvodu.

Pro úplnost se musíme zmínit ještě o verzi, obsažené v koránu: komentuje potopu jako něco dobře známého, o čem není nutné opakovat všechny podrobnosti, vypráví však o jednom z Noeho synů, jenž nebral otcovo varování vážně a hodlal se zachránit na vysoké hoře; samozřejmě se utopil jako všichni, kteří se Noemu vysmívali.

Místy překvapivou podobnost s biblickým příběhem mají i některé staré indiánské mýty. Možná bychom však neměli ztrácet ze zřetele, že většina informací o nich pochází od křesťanských misionářů, kteří je mohli, ať už záměrně – dlouho pokládali indiány za zatoulané hebrejské kmeny, které už zapomněly na historii původní vlasti – nebo i nechtěně, díky nedostatečné jazykové výbavě, přizpůsobit vlastní víře.

I tady ale přece jen můžeme objevit něco původního: v představách Nahuů (nejstarších obyvatel dnešního Mexika) zničili bohové postupně několik světů, až „všechno zmizelo, všechno bylo smeteno vodami, z lidí se staly ryby“. Zdejší potopě předcházelo zničení slunce i země – zřícení slunce z oblohy a následné běsnění živlů můžeme pravděpodobně ztotožnit s dopadem většího kosmického tělesa a zemskou reakcí na něj. Vyhynulé lidstvo bohové obnovili z kostí, sesbíraných v kraji mrtvých.

Staří Egypťané měli pověstí o potopě několik; z našeho hlediska je nejzajímavější ta, podle níž nejvyšší bůh Re přikázal bohyním Hathoře a Sachmetě, aby zničily neposlušné lidstvo ohněm a potopou – v tomto případě zřejmě můžeme uvažovat o sopečné činnosti, jež vyvolala následný vodní příval.

Starogermánská legenda Ragnarök popisuje zánik světa a vládnoucích bohů („sounrak bohů“), způsobený zemětřesením, chrlením ohně z nitra země, pádem hvězd z oblohy, obrovskou potopou a nebývalými mrazy – i toto vše mohla způsobit mohutná sopečná erupce. Finská Kalevala, poměrně novodobé dílo (podobně jako naše Staré pověsti české byla sepsána až v 19. století), vytvořená z mýtů, kolujících v ústním podání už od pohanských dob, vypráví pro změnu o pohromě, způsobené Měsícem, jež vyvolala zemětřesení, silné vlnobití a potopu.

Poněkud lehkomyšlnější Řekové, kteří své nejstarší náboženství nikdy nebrali příliš religiózně, si svou vlastní pověst o potopě zjednodušili, jak jen to bylo možné. Jejich „Noe“ se jmenoval Deukalión a byl synem titána Prométhea. Titán byl nesmrtelný, nepatřil však k bohům – přinejmenším ne k nejvyšší garnituře, sídlící na Olympu. Stvořil první lidi z hlíny, daroval jim oheň a naučil je řemeslům. Lidé neuznávající bohy vzbudili Diův hněv a božská rada se usnesla, že je vyhladí potopou. Prométheus syna varoval a Deukalión se s manželkou Pyrrhou zachránil ve velké truhlici.

Po devíti dnech plavby truhla přistála na vrcholku Parnassu (pod nímž leží nejposvátnější řecký okrsek Delfy; samo pohoří je pak sídlem Múz), zachránění manželé obětovali Diovi a ten uznal, že se lidstvo

koneckonců ještě může napravit, proto souhlasil s jeho obnovením. Deukalión a Pyrrha za sebe měli při chůzi házet „kosti své matky“, a správně pochopili, že nejvyšší bůh měl na mysli kameny. Z kamenů, hozených Deukaliónem, se stali muži, z kamenů, hozených Pyrrhou, ženy.

Už dávní Řekové si však uvědomovali svou výlučnost a byli na ni náležitě pyšní, proto se praotcem všech Řeků stal skutečný syn obou našich hrdinů Hellén. Nové lidské pokolení, „lidé z kamene“, tedy byli v tomto podání docela obyčejní barbaři – jako všichni Neřekové.

Tak se konečně dostáváme k sumerské, zřejmě nejstarší a nejpropracovanější legendě o potopě, inspirující vznik té nejrozšířenější, biblické verze. Řecká civilizace je sice úctyhodně stará, přesto se však v době, kdy se začaly psát její dějiny, historie Sumerů už dávno uzavřela, takže se o ní zvědaví a všeteční Heléni vůbec nedozvěděli. Podkladem pro jejich pověst se pravděpodobně stala událost, k níž došlo asi roku 1470 př. n. l. na ostrově Théra v Krétském moři. Silná sopečná erupce jej proměnila v několik drobných ostrůvků a část jeho území poslala na mořské dno. Následné zemětřesení a vlna tsunami, vysoká prý až 100 metrů, rozvrátily vyspělou civilizaci na Krétě, která pak podlehlá nájezdu primitivnějších řeckých kmenů z pevniny.

Dlouho se mělo za to, že civilizace, za jejíž potomky se Evropané pokládají, vznikla v Egyptě, a že zmínky o Mezopotámii, kam bible umístila původní ráj, kde došlo k stvoření člověka z hlíny, Evu pokoušel had, věrného božího služebníka Joba démon a zpupní lidé stavěli babylonskou věž, pronikly do „nejstarší knihy světa“ nějakým zkreslením skutečných událostí. V polovině 19.

století však vykopávky potvrdily existenci míst, o nichž se v bibli píše – byla objevena dávno zaniklá města Ninive a Nimrúd, údajně založená Noeho pravnukem Nimrodem. Mnohem větší překvapení však na badatele teprve čekalo: v knihovně ninivského krále Aššurbanipala (žil asi v 7. století př. n. l.) byly objeveny hliněné tabulky, zaznamenávající pověst o sumerském králi Gilgamešovi.

Hrdina nejstaršího eposu světa vládl v sumerském městě Uruku někdy kolem roku 2700 př. n. l. Nebyl to jen tak ledaskdo, čtyři ze šesti jeho nejbližších předků byli bohové, což se projevalo i na jeho jedenáct loktů vysoké postavě. („To jsou ti bohatýři dávnověku, mužové pověstní,“ vyrovnává se se starým mýtem bible.) Gilgameš prožil mnohá dobrodružství (jež by si rovněž zasloužila samostatnou kapitolu); strach ze smrti ho pak zavedl k praotci všech lidí, moudrému šurupackému králi Utanapištimovi, jenž kdysi se svou manželkou přežil potopu světa, seslanou na hříšné lidstvo bohy. Zachránil se v lodi, postavené na příkaz boha Ea, do níž uvedl párek ze všech živočichů, obývajících zemi, a za odměnu získal nesmrtelnost.

Fyzické nesmrtelnosti, po níž toužil, Gilgameš sice nedosáhl, nakonec se však nesmrtelným přece jen stal, i když v trochu jiném smyslu, než doufal. Legenda o něm se rozšířila po celé Mezopotámii i daleko za její hranice; dnes už není možné pochybovat o tom, že se stala inspirací pro mnohé pozdější příběhy o nadlidských výkonech nejrůznějších polobohů a bohatýřů, hledání pramenů věčného života (v raně středověkém podání např. svatého grálu, v našich pohádkách studánky s živou vodou), a především o děsivé potopě světa, po níž koráb se

zachráněnými přistane poblíž Araratu a přeživší přinesou děkovanou oběť božstvu.

Mýtus se šířil a dopracovával ústním podáním a kolem roku 2000 př. n. l. se začaly objevovat jeho první zápisy na hliněných tabulkách. V 7. století př. n. l. byla provedena jeho definitivní redakce, a verze, které se od základního příběhu odlišovaly, byly zničeny. Židé se s legendou seznámili nejpozději v průběhu svého „babylonského zajetí“, o němž budeme hovořit v další kapitole, a protože vyhovovala jejich náboženství (možná také byla přehlednější než jejich vlastní pověsti o dávné potopě), přijali ji za svou a o několik století později ji zařadili do bible.

Všem překvapením však ještě dlouho nebyl konec. Pokračující vykopávky, objevující svět zapomenutých Sumerů, vynesly na denní světlo další hliněnou tabulku s příběhem ještě o pět set let starším než Gilgamešův – zlomek pověsti o potopě světa, jejímž hrdinou byl tentokrát šurupacký král Ziusudra. Jeho asi 300 veršů však nemohlo nijak soupeřit s propracovanou legendou, kterou dnes přijímá a uznává doslova celý svět. Svou vlastní verzi příběhu o potopě měli rovněž Akkadové, kteří si Sumer někdy v 24. století př. n. l. podrobili. Jejich „Noe“ se jmenoval Atrachasis, zdá se však, že to je také to jediné, čím se akkadská legenda liší od sumerské verze s králem Utanapištim (nebo Ziusudrou).

Archeologické nálezy vedly v 19. a 20. století ke zvýšenému zájmu o Mezopotámii, ať už byl diktován snahou po poznání, či potřebou potvrdit pravdivost starozákonních pasáží bible. Tak bylo roku 1922 vykopáno sumerské město Ur, odkud pocházel první izraelský patriarcha Abraham (žil prý kolem roku 1850 př. n. l.).

Jestliže staré římské přísloví říkalo: „Z Egypta stále něco nového“, další nálezy z Uru pak po několik let překonávaly i ta nejoptimističtější očekávání.

V hloubce dvaceti metrů pod povrchem narazili archeologové na královské pohřebiště, které se podařilo datovat k polovině 4. tisíciletí př. n. 1. Pod hroby ležel už jen naplavený říční jíl beze stop po lidské přítomnosti, vykopávky však ještě pokračovaly. Pod třímetrovou (místy i vyšší) vrstvou naplavenin se objevily stopy ještě staršího osídlení, kulturní vrstva pocházející z dob, kdy do Mezopotámie začali pronikat Sumerové, dosud uznávaní jako tvůrci nejstarší civilizace světa. Nad tímto objevem bylo možné dospět k jedinému závěru: jakousi pradávnoú kulturu zde musela smést z povrchu země rozsáhlá povodeň (třebaže ani zdaleka nedosahující celosvětových rozměrů), k níž došlo někdy na počátku 4. tisíciletí př. n. 1. Vysoká hladina se tu musela udržet po delší dobu a voda nejspíš zalila celé město.

Ať už se jednalo o náhlé vzduší vod Perského zálivu, zabraňující plynulému odtoku Eufratu, o „tisíciletou“ povodeň (jednu takovou jsme docela nedávno zažili v Čechách sami), nebo o výjimečně silné oteplení, po němž roztálo mnohem více sněhu a ledovců Arménské vysočiny, v níž obě mezopotamské řeky pramení, o reálném základu celé pověsti dnes už proto nemůžeme pochybovat.

Máme ostatně mnohem důležitější starosti: co si jednou počneme s následky globálního oteplování Země, které hrozí mnohem větší potopou, než jakou kdy lidstvo ve své minulosti zažilo.

3. kapitola

Tajemství babylonské věže

Biblický příběh o stavbě babylonské věže patří – stejně jako pověst o velké potopě – k nejstarším a nejznámějším legendám celé lidské historie. Na rozdíl od mýtů o stvoření světa a prvních lidí, o jejich vyhnání z ráje či o celosvětové potopě, u nichž se hrávala hlavní roli hluboká náboženská víra, se v tomto případě jednalo o snadno pochopitelný, zcela realistický děj. Většina starověkých a středověkých měst se mohla pochlubit věžemi, představujícími nejvyšší body v okolní krajině, neustále probíhala nevyhlášená soutěž o to, který panovník, duchovní nebo městská vrchnost vybuduje ještě o něco vyšší stavbu jako důkaz své moci, bohatství, schopnosti nebo zbožnosti. Ideové zdůvodnění už ani nemohlo být jednodušší: vyššími stavbami se člověk více přiblížil k Bohu (případně bohům) v nebeských sférách.

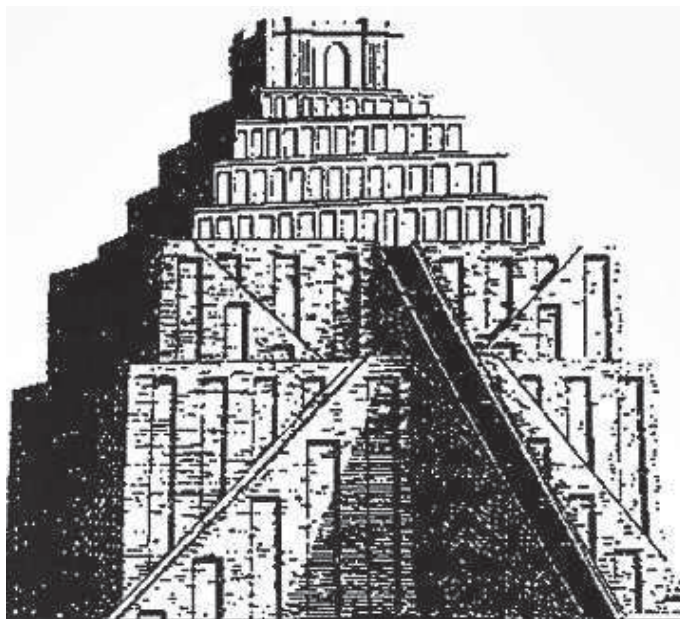
Duchovní záměr se v tomto případě navíc spojoval s mnoha praktickými výhodami – už od starověku se věžím připisovala role posledního útočiště v případě, že by všechny linie obrany selhaly a celé sídlo obsadil nepřítel. Vysoká věž představovala ideální rozhlednu, z níž bylo

možné sledovat dění v krajině a poskytnout včasnou výstrahu v případě napadení. Díky pevným základům a stálé posádce zde bylo možné uschovávat největší cennosti. Ve skladovacích prostorách se mohly shromažďovat a přechovávat zásoby potravin pro případ obléhání, a vysoká fortifikační hodnota, představovaná hladkými pevnými zdmi s minimem vstupů a výškovou převahou nad útočníky, předurčovala věž jako uzlový bod celé obrany a velitelské stanoviště.

Nejstarší známá pevnostní věž byla postavena už kolem roku 8000 př. n. l. v Jerichu na západním břehu Jordánu. V blízkosti nikdy nevysychajícího vodního pramene vznikla oáza, obydlená dvěma až třemi tisíci prvními zemědělci, kteří zde na svou obranu vystavěli město, opevněné kamennými hradbami. Význam, jaký byl této asi devět metrů vysoké věži připisován, nejlépe dokládá důkladnost celé stavby: ještě dnes ji můžeme vidět prakticky ve stejné podobě, v jaké byla před deseti tisíci lety zbudována.

O tom, jak úzce spolu obě historické události – potopa světa i stavba babylonské věže – v lidských myslích souvisely (ve skutečnosti reálnější a snadněji představitelný druhý příběh podporoval věrohodnost prvního, neobvyklejšího), svědčí jejich těsná návaznost v bibli, díky níž vnímáme pověst o stavbě věže jako přímé pokračování legendy o potopě: lidé zatoužili vystavět vysoké a pevné útočiště pro případ, že by se potopa někdy opakovala. Toto spojení dvou různých dějů není nové a rozhodně není produktem moderní doby, která má tendenci nejstarší historii co nejvíc zjednodušit a zpřehlednit. Můžeme se s ním setkat už v Kosmově Kronice české, sepsané počátkem 12. století, zmiňující obě

události hned v úvodní větě: „Po vylití potopy a po změtení lidí, kteří se zlým úmyslem stavěli věž, pokolení

lidské, skládající se tehdy asi z dvaasedmdesáti mužů, bylo za takovou nedovolenou a nerozvážnou opovážlivost rozptýleno božskou mstou v tolik různých jazykových rodů, kolik bylo hlav mužských.“

Téměř nenápadný dodatek je vlastně pro celou lidskou historii klíčový.

Rekonstrukce podoby údajné babylonské věže, ve skutečnosti chrámu boha Marduka zvaného Etemenanki

Dokud lidé nezačali budovat svou pověstnou věž, „celá země byla jednotná v řeči i v činech“ (Genesis 11,1). Zárodek budoucího lidstva po potopě světa patřil k jediné rodině, obýval stejné místo a dorozumíval se stejným

jazykem; teprve zmatení jazyků způsobilo, že se lidé rozdělili na národy, přestali si spolu rozumět a začali mezi sebou bojovat. Místo, kde k tomu všemu mělo dojít, označuje bible jako Babel (v aramejštině, jíž byla značná část bible napsána, zní toto jméno „Zmátl“, česky Zmatek – proto se i vžitě jméno Babylon pro nás stalo synonymem chaosu).

Už několikrát jsme se mohli přesvědčit o tom, že základy nejstarších lidských legend vznikaly v úrodném prostoru mezi řekami Eufratem a Tigridem, jemuž dali Řekové jméno Mezopotámie (Meziříčí). Leží v oblasti tzv. Úrodného půlměsíce, srpku krajin s nejlepšími předpoklady pro vznik zemědělství, zahrnujícím od západu k východu povodí egyptského Nilu, Palestinu, Sýrii, části dnešního Turecka, Iráku a Íránu. Tady vznikaly první civilizace světa – hojně zavlažovaná půda bohatá na živiny umožňovala vyšší produkci potravin, jejich dostatek vedl ke vzniku početných komunit a narůstající množství lidí si časem vynutilo zavedení vyššího stupně společenské organizace.

Kolem roku 5 000 př. n. l. existovaly už na celém Předním východě zemědělské vesnice – tu nejstarší, objevenou v tureckém Catal Hüyükü, archeologové zařazují dokonce až do 7. tisíciletí př. n. l. Celkem snadno dokážeme odhadnout, k čemu v této oblasti muselo v průběhu několika století nevyhnutelně dojít. Vědci spočítali, že prostor, poskytující obživu jedné nomádské rodině, může uživit padesát zemědělských rodin; rychle narůstající populace vedla k přelidnění a mladší příslušníci kmenů se vydávali za obživou dál od původních sídel. Pro větší bezpečí se během přesunu zorganizovali do vojenských družin, vedených nejzdatnějšími bojovníky;

tito přirození vůdci si své postavení udrželi i po osídlení nového území.

Společenství, schopná vyprodukovat větší množství potravin, začala brzy napadat dosud kočující kmeny, které měly díky narůstajícímu zalidnění země stále větší potíže se sháněním obživy. Na obranu proti nim se zemědělské komunity musely ještě těsněji semknout a opevnit svá sídla. V některých oblastech to bylo poměrně jednoduché, jak jsme viděli na příkladu Jericha, kde byl dostatek kamene na stavbu hradeb. Jinde bylo možné vybudovat vysoké dřevěné palisády, v jižní Mezopotámii (Sumeru) však nebylo jedno ani druhé. Podobu krajiny tu utvářely naplaveniny obou mohutných řek, a tento proces pokračuje od poslední doby ledové dodnes. Kdysi měly Eufrat a Tigris svá samostatná ústí do Perského zálivu, ta se však v průběhu šesti tisíc let mezopotamské historie spojila; nánosy půdy jsou v této oblasti natolik vydatné, že celou krajinu nepřetržitě rozšiřují. Severní břeh Perského zálivu musel za tuto dobu ustoupit nejméně o sto padesát kilometrů (některé odhady tuto vzdálenost prodlužují dokonce na dvojnásobek).

Jednoho materiálu tu proto byla hojnost: naplavené hlíny, schopné díky svému chemickému složení uchovat po vyschnutí pevný tvar. Sumerové, jejichž příchod do oblasti historie se datuje přibližně k roku 3500 př. n. l., se od původních obyvatel naučili tohoto daru náležitě využívat: umožnil rozvoj hrnčířství a ve spojení s dalšími materiály, kterých byl v zemi dostatek (především rákosu a asfaltu), z něj dokázali vyrobit desítky nejrůznějších užitečných věcí od drobných ozdob a plastik přes nábytek až po rakve. Propojení člověka s hlínou zde bylo natolik těsné (staré sumerské přísloví o něm říkalo: „Z hlíny

vzešel, do hlíny se zase vrátí“), že jen tady mohl vzniknout prvotní mýtus o stvoření lidí z hlíny, který postupně převzala většina náboženství světa.

Zvláštní vlastnosti tohoto materiálu umožnily vznik prvního písma – znaky, vytlačené rákosovým stvolem do hliněné destičky, uchovávaly po zatvrdnutí tvar a jsou čitelné dodnes – třebaže se jen nepatrná část nejdůležitějších zápisů vytvrzovala pálením, většina našich dnešních informací o životě ve staré Mezopotámii pochází právě z těchto „primitivních“ zdrojů. Jako kuriozitu můžeme uvést, že Sumerové dokázali vyrobit z hlíny dokonce i některé zemědělské nástroje, například srpy, které byly po vypálení v peci dostatečně pevné a ostré, aby jimi bylo možné sklízet obilí. Právě rozsáhlé zkušenosti s vypalováním keramiky (jako paliva se v pecích používala surová nafta, které tu byl dostatek) umožnily nejstarším obyvatelům Mezopotámie rychle si osvojit zpracování kovů, a jejich chuť neustále experimentovat vedla kolem roku 3 000 př. n. l., k objevu bronzové metalurgie, který se stal jedním z přelomových okamžiků lidského vývoje.

Přes rozsáhlou škálu výrobků našla mezopotamská hlína, obsahující mimo jiné i sádrovec a slin (přísady používané k výrobě cementu), nejširší uplatnění ve stavebnictví. Po smíchání se sekanou slámou nebo rákosou ji bylo možné vytvarovat dřevěnými formami do tvaru cihel, vyznačujících se po vysušení vysokou pevností. Bylo-li třeba tuto pevnost ještě zvýšit, přidával se do směsi navíc asphalt. Vysušené cihly byly tvrdé a odolné jako kámen, Sumerové je používali k budování domů a jako jádrové výplně pro vyšší a „důležitější“ stavby. Jednotný tvar je k sobě dovoloval vázat několika různými způsoby, ještě zvyšujícími pevnost stavby.

Cihly se k sobě spojovaly hliněnou mazaninou, u nákladnějších staveb asfaltem. Zpravidla po každé páté cihlové řadě celou stavbu zpevnil ještě rákosový výplet, který v podstatě plnil funkci dnešních kovových armatur v železobetonových konstrukcích, poskytoval však také vhodné odpružení v případě rozpínání, vyvolaného výkyvy teplot, a dokázal vstřebat účinky mírného (zato však nejčastěji se vyskytujícího) zemětřesení.

Ani tady se ale vývoj ještě nezastavil. Sušené cihly představovaly vhodný materiál pro stavbu jednoduchých obydlí, ale v případě hradeb, paláců nebo chrámů tvořily pouhou výplň kvalitnějších venkovních stěn, zhotovovaných z vypálených, ještě odolnějších cihel. Jejich boky, obrácené „do ulice“, se navíc opatřovaly barevnou glazurou, nebo se upravovaly tak, aby po sesazení do plochy vytvářely plastické reliéfy. Vedle pravidelných geometrických obrazců se tu můžeme setkat s vyobrazeními až dvoumetrových lvů, býků a draků (tzv. siruů, tvorů s hadí hlavou na dlouhém krku, lvím tělem pokrytým šupinami, lvími tlapami na předních a orlími spáry na zadních nohou; tyto záhadní tvorové patřili k doprovodu nejruznějších bohů a už od 3. tisíciletí př. n. 1. byli považováni za strážce bran a dveří). Častým ozdobným motivem byly také několik metrů vysoké „stromy života“, stylizované barevné palmy.

Všechna tato nádhera byla vytvořena na pohled sice primitivními, ale nanejvýš účinnými pracovními postupy. Reliéfy byly vytvořeny pomocí forem na větších panelech cihlářské hlíny, a po částečném vyschnutí rozřezány na jednotlivé cihly. Ty se vypalovaly, opatřily barevnou glazurou a pak byl celý obraz sestaven klasickou vyzdívací technikou. Glazury byly vícebarevné, např. lvi měli bílá a

nažloutlá těla a narudlé hřívky, a jejich účinek na diváka ještě zvyšovalo kontrastní černé nebo modré pozadí. Zvláště modrá barva v odstínech od nejsvětější po nejtmaší modř, kterou měli v oblibě bohové a přisuzovala se jí mystická ochranná moc (za pozornost možná stojí, že jí stejný význam připisovali rovněž Keltové), hrála privilegovanou roli a byla vyhrazena pro nejdůležitější stavby.

Stavební techniky, využívající unikátních vlastností mezopotamských naplavenin, si obvykle spojujeme se Sumery, kteří do oblastí dorazili někdy v polovině 4. tisíciletí př. n. 1. Novější poznatky hovoří o tom, že na území možná přicházeli v několika vlnách a mísili se s původními obyvateli, o nichž (dosud) skoro nic nevíme. Předpokládá se, že se živilí primitivním zemědělstvím a obývali nevýstavné vesnice, jejichž zbytky se nedochovaly, zbylo však po nich několik kultovních středisek. Jedno z nich se nacházelo v pozdějším sumerském městě Eridu a vzniklo patrně kolem roku 5000 př. n. 1. Archeologům se tu podařilo odkrýt plošinu se zbytky chrámu, datovanou do poloviny 4. tisíciletí př. n. 1.; podle některých vědců chrám Sumerům posloužil jako vzor monumentální náboženské architektury.

Z konce 4. tisíciletí př. n. 1. se zachovaly zbytky několika významných svatyní, např. v Uruku (biblickém Erechu), nebo Gilgamešově rodném Uru. Předpokládá se, že v té době existovalo asi dvanáct podobných sumerských měst, která se stala centry soupeřících států. Neustávající nápor nomádských kmenů z jihozápadních pouští a severních a východních hor vyvolávaly potřebu stálého přísunu surovin, především kovů k výrobě bronzových zbraní, stále častější „sousedské“ spory o kontrolu nad

obchodními cestami vedly k mnoha konkurenčním válkám.

Do 3. tisíciletí př. n. 1. se podoba sumerských měst značně ustálila. Před útočníky je chránily mohutné hradby a brány s věžemi. Na vyvýšených místech byla budována panovnická sídla a chrámy ochranných božstev. Protože se v rovinaté Mezopotámii přirozené pahorky prakticky nevyskytovaly, vznikaly potřebné vyvýšeniny uměle – staré stavby byly planýrovány a na nich budovány nové. Postupem času tak v krajině vyrostly sídlištní pahorky („telly“) až třicet nebo čtyřicet metrů vysoké.

Pro vladařské paláce a chrámy byly navíc budovány pevné cihlové plošiny, které je měly ochránit před případnými záplavami a zlepšit jejich obranu. Ochrannými patrony jednotlivých měst se stali různí bohové (např. v Uruku bohyně plodivé síly Inanna, pozdější Ištar, v Eridu bůh moudrosti a vod Enki, v Nippuru tvůrce světa a člověka Enlil). S rostoucím či klesajícím významem města se měnilo také jejich postavení v nebeské družině (tak třeba po porážce Uruku vyhnali bohové jeho patronku Inannu do podsvětí), proto bylo nutné upevňovat vliv božstva všemi prostředky. Význam panovníků klesal, zůstalo jim jen velení nad vojskem, stále více moci zato získával velekněz, řídící chod státu „v zastoupení“ městského boha. Tato převaha musela být patrná na první pohled a projevovala se už v architektuře.

K původně ochranné funkci základových plošin paláců a chrámů přibýlo navíc hledisko prestiže – chrámy musely být umístěny vždy výše, než jakékoli světské stavby (tato praxe se poté udržela až do evropského středověku, kdy podle zákonů nesměla žádná stavba převyšovat kostelní věž). V členitějším terénu vedla tato zásada ke vzniku

akropolí, v rovinaté Mezopotámii ji bylo třeba prosadit uměle. Základové plošiny chrámů byly stále vyšší, ke vchodům musela být zřizována zvláštní schodiště. Odtud byl už jen krok ke stavbě víceúhňových plošin, tzv. zikkuratů.

Nejobvyklejší typ zikkuratů, jaký stál např. v Uru, měl tři podlaží, jeho jádro bylo vybudováno ze sušených cihel, spojovaných hliněnou mazaninou. Vnější podobu dotvářela až tři metry silná vrstva z pálených, na povrchu barevně glazovaných cihel, spojovaných asfaltem. Stěny se směrem nahoru mírně skláněly ke středu. První stupeň měl základnu 65x43 metry, do výše 22 metrů stoupala tři stoupanová schodiště. Druhá a třetí plošina se směrem k vrcholu zužovaly a snižovaly (jejich rozměry dnes můžeme pouze odhadovat), uprostřed té nejvyšší se zvedal barvami zářící, nádherně vyzdobený chrám městského boha Nanara. Podle archeologů byl urský zikkurat vystavěn kolem roku 2500 př. n. 1., je však nanejvýš pravděpodobné, že byl zbudován na troskách starší stavby (možná několika staveb). Asi o pět set let později byl přestavěn a v průběhu věků několikrát upravován, kolem roku 300 př. n. 1. však město zaniklo – Eufkrat změnil řečiště a obyvatelé museli Ur opustit.

Chrámové stavební techniky se zanedlouho rozšířily po celé Mezopotámii a pronikaly dál (existuje předpoklad, že inspirovaly i stavbu Džoserovy stupňovité pyramidy v egyptské Gize, nejstarší ze všech). Sláva Sumerů postupně upadala až zcela zanikla, jejich území se zmocňovaly další a další kmeny a národy. Dříve či později si však dobyvatelé osvojili sumerskou kulturu a náboženství a dál je rozvíjeli. To platí zejména pro amorejské kmeny, jejichž centrem se na počátku 20. století př. n. 1. stalo nejméně

tisíc let staré sumerské město Babylon (jeho původní jméno Babilla si dobyvatelé upravili na Bábilim – oba výrazy znamenají „Boží brána“).

V 18. století př. n. 1. Babylon vytvořil mocnou říši, podmanil si okolní národy a vnutil jim kult svého boha Marduka. Odměnou za prokázanou přízeň mu byla stavba mimořádně vznešeného chrámu Esagila a zikkuratů zvaného Etemenanki, „domu základního kamene země i nebes“. Musely překonávat vše, co bylo v Mezopotámii dosud k vidění, bohužel superlativy, které je popisují, nám nedovolí udělat si o jejich podobě přesnější představu.

Po století úspěchů přišly porážky: Babylon dobyli Chetitě, Kassité i Asyřané, kteří odtud odvěkli sochu státního boha Marduka; můžeme předpokládat, že při té příležitosti důkladně poškodili i jeho svatyni a zikkurat. Nato se Babylonu zmocnili aramejští Chaldejci a jejich král Nabopalassar dal (na sklonku 7. století př. n. 1.) město opravit a zkrášlit. Ve stavbách pak pokračoval jeho syn Nabukadnesar, jenž z Babylonu vytvořil nejmocnější a nejhonosnější město starověku. Jeho jméno se stalo synonymem pro bohatství a přepych, ale také „zmatení jazyků“, protože tudy procházely nejdůležitější obchodní trasy tehdejšího světa a pracovalo tu mnoho otroků z nejrůznějších zemí.

Za Nabukadnesarovy vlády (v letech 604 až 562 př. n. 1.) obepnuly město dva, v některých místech dokonce tři pásy mohutných hradeb, zpevněných asi dvacetimetrovými obrannými věžemi (mluví se o 250, ale i o 360 věžích), a osm důkladných, bohatě zdobených bran. K opevněnému chrámovému okrsku se zikkuratem a Mardukovým chrámem vedl přes Eufrat stodvacetimetrový kamenný most a slavnou babylonskou třídu Procesí, po níž

při náboženských slavnostech putovaly sochy bohů, pokládali ve starověku za nejkrásnější ulici světa. Král dal vybudovat proslulé „visuté zahrady královny Semiramis“, řazené mezi sedm divů světa, a především přikázal obnovit zikkurat Etemenanki, který se stal základem legendy o babylonské věži, sahající až do nebes.

Z historických popisů víme, že tento zikkurat stál v Babylonu už v dobách krále Chammurabiho (vládl v letech 1792 až 1750 př. n. l.), několikrát byl pobořen a znovu obnovován. V definitivní podobě stál na čtvercovém půdorysu o stranách 91,55 metru. Měl s chrámem na vrcholu sedm stupňů a dosahoval výšky asi 91 metrů, zdaleka tedy překonával vše, co se kdy v Mezopotámii postavilo. Chrám měl stěny ze světle modře glazovaných cihel a prý byl vybaven nábytkem ze zlata.

Na obří stavbu bylo údajně zapotřebí přes sto milionů cihel a desetitisíců rukou – a tady můžeme spojit legendu se skutečnou historií. Nabukadnesar dobyl roku 597 a o deset let později znovu judské království, zničil Jeruzalém včetně proslulého Šalamounova chrámu a navíc odvedl celkem 80 tisíc Židů do Babylonu na nucené práce. Můžeme předpokládat, že mnoho z nich se muselo podílet právě na obnově zikkuratů ke slávě „falešného boha“ – toto vše je naplnilo trpkostí a nenávisť, které se odrazily i ve Starém zákoně. Pověst o potopě světa, skutečná babylonská věž a víra v boží odplatu se tak propojily do mýtu, který se stal součástí kulturního dědictví celého lidstva.

4. kapitola

Byla antická básnička Sappó lesbička?

Upřímně řečeno, na ženskou homosexualitu se ještě dnes řada lidí dívá jaksi svrchu a jakkoliv se lidé smířili s existencí gayů, na lesbičky si těžko zvykají. Některé předsudky mají velice tuhé kořeny a málokde to, bohužel, platí tak výrazně jako v tomto případě. Ale opusťme křehký led podobných úvah a podívejme se, proč se vlastně ženám homosexuálkám říká lesbičky či lesby. Toto označení bylo odvozeno od řeckého ostrova Lesbos v Egejském moři, kde zhruba v letech 620 až 557 před naším letopočtem žila údajně homosexuální básnička Sappó. Právě ona prý byla jakousi průkopnicí lásky mezi ženami. Opravdu?

Podívejme se na celou záležitost z trochu širšího hlediska. Homosexualita byla ve starověkém Řecku mnohem běžnější než dnes. Spartský zákonodárce Lykurgos dokonce prohlásil, že *nikdo nemůže být řádným občanem, když nemá v posteli přítele*. A známý filozof Sokrates radil svému kolegovi Platónovi: „Založ školu, ve které bude nynější vedoucí milencem svého předchůdce.“ Platón ho, jak známo, poslechl a v roce 387 před naším letopočtem založil filozofickou školu Akademii. Spisovatel Lúkiános dospěl k závěru, že *Manželství je sice nutné, protože udržuje život, ale láska k chlapcům je výsadou moudrých, neboť u žen je nemyslitelná dokonalá ctnost*.

Velký starověký filozof Aristoteles vysvětloval rozšíření homosexuality velmi zajímavým způsobem. Podle něho ji prý nařídil krétský král Mínos, když řeckým ostrovům hrozilo přelidnění. Jakkoliv je to jistě vysvětlení zajímavé, asi se s ním tak docela nespokojíme. Už proto, že si nedokážu představit, že by se nějaké byt' královské nařízení natolik vžilo, aby se stalo běžnou společenskou normou. Přesto jiný řecký filozof Timaios, který žil asi o čtyřicet let později než Aristoteles, v souladu s jeho názorem tvrdil, že homosexualita byla do Řecka poprvé zanesena Kréťany. Podle některých historiků prý předkové Řeků vtrhli jako ozbrojené hordy mužů na jih Balkánského poloostrova (do nynějšího Řecka), kde si podrobili původní obyvatel a znásilnili jejich ženy. Stud z tohoto traumatického zážitku surového páření bez lásky se prý přenášel z generace na generaci a dal vzniknout milostnému ideálu krásných mladíků vlastní rasy.

Otázkou ovšem je, nakolik se s touto teorií ztotožníme. Jisté je, že řečtí muži nepovažovali ženy za sobě rovné, ba dokonce je považovali za nebezpečné. Zášť vůči nim šla tak daleko, že měly zakázaný přístup k většině bohoslužeb a náboženských slavností. Ženy si proto vytvářely vlastní kultury a obřady. Na ostrovech v Egejském moři a v řeckých koloniích v Malé Asii (dnešní Turecko) se každý rok pořádaly noční slavnosti, jichž se směly účastnit jen ženy a dívky. Bývaly při nich oblečeny pouze do jeleních kůží, mívaly rozpuštěné vlasy a jejich rituály většinou završovaly skupinové sexuální orgie. Na slavnosti bohyně Déméter Mysie v Pellene byl zakázán přístup nejen mužům, ale také samcům jakéhokoliv zvířecího druhu. Ocitlo-li se náhodou takové zvíře v prostoru, kde se konaly noční obřady, ženy ho rituálně zabily.

Některé z těchto slavností, například oleie v Orchomenu, thyiady v Delfách, dionýsiady ve Spartě či lenaie v Iónsku se konávaly v měsíci setí a prokazatelně souvisely s pradávými zemědělskými obřady, které měly zajistit bohatou úrodu. Už devět dní před slavnostmi měly ženy zapovězen jakýkoliv styk s muži. První den slavnosti končil vzájemným šleháním metlami a milováním, druhý den se všechny ženy a dívky nahé koupávaly v moři, třetí den patřil tanci, čtvrtý den býval půst a konečně pátý byl zasvěcen kaligeneii, tedy panenskému plození pěkných dětí. I když si s odstupem času dost dobře nedokážeme představit, oč se přitom asi jednalo, jedno víme jistě. Právě z těchto obřadů převzali křesťané myšlenku neposkvrněného početí.

Toto stručné seznámení s antickými ryze ženskými kulty a obřady bylo nezbytně nutné, abychom pochopili prostředí, v němž žila Sappó, proslulá básnířka, kterou sám Platón neváhal oslavit následujícím výrokem: „Někteří praví, že Múz je devět; jak málo jsou dbalí! Zde je i Sappó z Lesbu: ejhle, to desátá jest!“ Narodila se asi v roce 620 před naším letopočtem, možná o nějaký ten rok dříve, v zámožné aristokratické rodině v Mytiléně, hlavním městě ostrova Lesbos, jež bylo podle pověsti založeno bojovnými Amazonkami. Bájné ženy, válečnice jsou nepochybně dalšími kaménky do mozaiky vytvářející prostředí, v němž se tato od útlého mládí velmi nadaná dívka pohybovala. Její otec se jmenoval Skamadrónymos a smíme-li věřit římskému básníku Ovidiovi, zemřel, když bylo Sappó teprve šest let. Vyrůstala se třemi bratry. Nejstarší z nich Larichos vykonával v útlém věku pážecí službu na mytilénské radnici, která byla svěřována jen těm nejpůvabnějším mladíkům z nejvýše urozených rodin.

Prostřední bratr Charaxos se v dospělosti věnoval obchodování s vínem a ve svých čtyřiačtyřiceti letech se bláznivě zamiloval do hetéry, tedy jakési noblesní prostitutky, Dorichy z Naukratidy, řecké kolonie na egyptském pobřeží. Doricha byla pověstná svou krásou a

také drobnou nožkou. Řecký dějepisec Strabón o ní vypravuje následující legendu, která se možná stala podkladem pro pohádku o Popelce:

Bronzová plastika básnířky Sapphó pocházející z helénského období

„Když se jednou Doricha koupala, odnesl orel jeden z jejích maličkých sandálů do Memfidy, kde padl do klína faraónovi, který právě venku soudil. Pohnut představou krásné nohy, nechal hledat po celém Egyptě majitelku sandálu. Tak se Doricha stala faraónovou milenkou.“

Ve skutečnosti byla Doricha v dětství jako otrokyně prodána na ostrov Samos, kde jí koupil obchodník Jadmon, mimochodem majitel také slavného bajkaře Ezopa, původně rovněž otroka. V šestnácti ji od Jadmona získal další obchodník Xanthes, který ji odvezl do Naukratidy a uvedl ji do společnosti jako hetéru. Vzhledem ke svému původu se stala milenkou samotného faraóna a když se jí nasytil, věnoval jí svobodu a nádherný dům k tomu. Zřejmě někdy právě v té době se s ní seznámil bratr Sapphó Charaxos a chtěl se s ní oženit. Jeho sestra, v té době už asi padesátiletá, se však ostře postavila proti jeho záměru. Jako aristokratka se totiž nemohla smířit s představou, že by se její švagrovou stala bývalá otrokyně. Jak to dopadlo, bohužel nevíme.

Ale vraťme se v čase zpátky do Sapphina mládí. Dozvídáme se o ní, že měla poměr s básníkem Alkaiem, který jí věnoval verše: *Ó Sapphó, čistá, kadeří violkových a sladce usměvavá! Prý, když se o ni ucházel, celý se roztřásl a vysoukal ze sebe jen: Rád bych ti něco řekl, ale stud mi brání.* Na to mu Sapphó vtípně odpověděla: *Kdybys toužil po věcech ušlechtilých a krásných, a jazyk tvůj se nechystal říci něco nepěkného, nejímal by stud tvé oči, ale o věci řádné bys mluvil.*

Také Alkaios pocházel z významné aristokratické rodiny z ostrova Lesbos a spolu se Sapphó bývá považován

za nejvýznamnějšího představitele nejstarší řecké lyriky. Sluší se dodat, že Alkaios a Sappó neskládali básně v dnešním slova smyslu, ale vlastně písňové texty. Starořecké verše totiž nebyly určeny ke čtení. Místo toho se veřejně zpívaly nebo recitovaly za doprovodu lyry.

Jak už to tak v životě chodí, citlivý básník Alkaios se nestal Sappiným manželem. Provdala se totiž za muže zřejmě mnohem praktičtějšího, a to za bohatého obchodníka Kerkila z ostrova Ándros. Brzy po sňatku se jí narodila dcera Kleis.

Záhy však do rodinné idyly zasáhla občanská válka. Na ostrově Lesbos vypukla vzpoura, při níž byl svržen tyran Myrsil a následně vzplál boj mezi místními aristokratickými rodinami. Nakonec si svobodní občané ostrova zvolili prostředníka, jenž měl donutit znesvářené strany uzavřít mír a vypracovat ústavu, která by podobným konfliktům v budoucnosti zabránila. Tímto prostředníkem se stal jeden z pověstných sedmi řeckých mudrců – Pittakos z Mytilény, jemuž je připisován výrok: „Všechno má svůj čas.“ Vskutku, všechno mělo svůj čas. Pittakos dostal zadanému úkolu, jinak by se asi nestal jedním ze sedmi mudrců, vskutku sepsal požadovanou ústavu a po deseti letech vlády na Lesbu odešel do ústraní. Sappó však mezitím musela do vyhnanství na Sicílii, kam doprovázela svého politicky zřejmě příliš angažovaného manžela. Podle některých pramenů se ve vyhnanství dokonce ocitla dvakrát. Co se s ní v průběhu těch let dělo, není známo. Můžeme se jen dohadovat, že na Sicílii zřejmě pohřbila chotě Kerkila a později se směla vrátit na Lesbos.

Tehdy jí bylo něco kolem 30 let. Byla sice vdovou, ale přitom zralou ženou takřkajíc v nejlepších letech. Usadila se v Mytiléně a ve svém domě nazvaném Múseion (Dům

múz) založila uměleckou školu pro dívky z takzvaně lepších rodin.

Symbolickými ochránkyněmi této školy byly múzy a charitky, tedy Diovy dcery Aglaiá, Eufrosyné a Thaliá, považované za bohyně půvabu, krásy a veselých slavností. Přicházela sem dosud neprovdaná děvčata aristokratického původu, aby se tu především učila hudbě, zpěvu, tanci a poezii. Posláním školy tedy vlastně byla příprava mladých žen a dívek na oslavné bohoslužby. Postupem času se sem Sapfó podařilo soustředit veškerý umělecký a literární život na Lesbu a Museión, dodnes uchovaný ve slově významově poněkud odlišném – muzeum, navštěvovalo i několik pozoruhodných antických básnířek jako Érinna a Damofila.

Sapfó svým žákyním či družkám věnovala řadu básní, které velmi jednoznačně svádějí k představě intimního vztahu:

*Přišlaš – jak je to od tebe hezké,
žes u mne zas!
Přišlaš – daleko bylas. Já tesknila po tobě.
Duši planoucí touhy jsi poskytla úlevy.
Ó, bud' vítána, tolik, má drahá, bud' vítána,
jak byl dlouhý čas rozluky naší!*

Podobně se zdají vypovídat o žhavé erotice mezi ženami například následující verše:

*...na měkkém lůžku nachovém,
na jemných asijských kobercích
sladce' s tišila touhu svou po dívkách.*

Napovídají snad tyto básně o lásce, kterou my dnes označujeme jako lesbickou? Jak se však srovnávají s jinými Sappfinými verši?

*Ó matko sladká, mamó vše,
já nemohu svůj útek tkát:
ach, štíhlá Kypris zdolala
mé srdce touhou po chlapci!*

Byla tedy, řečeno možná trochu vulgárně, slavná antická básnířka spíš na děvčata, nebo spíš na chlapce? V každém případě právě její Museión inspiroval Sokrata, aby navrhl Platónovi zřízení filozofické školy zvané Akademia, která se stala předchůdcem evropského vyššího a vysokého školství. Sappfó jako zcela výjimečná žena stála vlastně na počátku rozvoje západní vzdělanosti. Ovšem v té podobě, jak ji chápali antičtí Řekové, byla její součástí i láska mezi osobami stejného pohlaví. Sappfó později předala svoji školu svým milenkám Gorgo a Andromedě, Platón pak podobně předal svoji Akademii svým mladým milencům Alexidovi a Diónovi.

Jenže zatímco Sokrates a Platón považovali lásku k chlapcům za jaksi ušlechtilejší vztah než lásku k ženám, Sappfó nedělala mezi homosexuálním a heterosexuálním vztahem žádný rozdíl. V jejich básních nalézáme dvojsmyslné silně eroticky podbarvené verše svědčící o lásce k mužům:

*K čemu as, ženichu milý, mám krásně přirovnat tebe?
K výhonku plnému mízy já nejlépe přirovnám tebe,
neboť jak on se do výše pneš, jsi štíhlý a krásný.*

Sama Sapphó, byť se zjevně ráda pohybovala mezi mladými a půvabnými dívkami, se údajně zamilovala do mnohem mladších básníků Anakreóna a Hippónakta. Její cit byl prý opětován a to navzdory tomu, že podle dobových svědectví ona sama přílišnou tělesnou krásou nijak nevynikala. Byla to pomenší tmavovláška se snědou pletí, tuctovou tvář a zřejmě každého upoutávala svou oduševnělostí, kultivovaností a charismatem. V době, která ženám rozhodně nebyla nakloněna, si dokázala zjednat respekt a to nejen svým uměním a aristokratickým původem.

Podle legendy se k stáru zamilovala do urostlého mladíka Faóna a když ji opustil a odplul na Sicílii, spáchala prý sebevraždu. Údajně skončila svůj život skokem z šedesátimetrové skály mysu Lefkatas na ostrově Lefkada. Místo si nevybrala náhodně. Jak vyprávějí starořecké báje, právě z tohoto útesu se vrhla do moře bohyně Afrodita, když nemohla zapomenout na milovaného Adonise. Ale zda ji Sapphó opravdu napodobila, není jisté. Pravděpodobně je to jen literární výmysl římského básníka Ovidia, který o slavné básnířce psal ve svých *Listech heroin*. Ve skutečnosti zřejmě Sapphó dožila v poklidu, uctívána a velebena. Vždyť její současník, moudrý athénský státník Solón, prý byl dokonce jednou její písní natolik okouzlen, že si přál naučit se ji a zemřít. Že sama k stáru přemýšlela o smrti a posmrtné slávě, o tom svědčí její verš:

Snad si někdo i později na mne vzpomene.

Jenže zatímco antičtí autoři ji velebili, křesťanští spisovatelé na ni více než šest set let po její smrti nenechávali jedinou nit suchou. Sapphó byla podle nich prostopášná a smilná ženština a její verše krajně nemravné.

Postupem času nánosů legend přibývalo zároveň s tím, jak se stávala spíše literární nebo divadelní postavou. Připomeňme, že o ní v 19. století napsal hru velký rakouský dramatik Franz Grillparzer a známého francouzského hudebního skladatele Charlese Françoise Gounoda zase inspirovala k sepsání opery. Netroufám si posoudit, nakolik jejich Sappfó byla skutečně tou historickou Sappfó z ostrova Lesbu.

S odstupem více než dvou a půl tisíce let bylo o ní vyřčeno a napsáno tolik, že by to normálnímu smrtelníkovi vystačilo ne na jeden, ale hned několik životů. Je třeba otázka, zda všichni zmiňovaní básníci byli opravdu její milenci. Někteří historici se domnívají, že byla s jejich jmény spojována jen uměle a ve skutečnosti se možná ani nesetkali. A tak bychom mohli postupovat bod po bodu. Stejně tak nemá smysl dělat velké závěry z jejích básní. Většinou se nám z nich dochovaly jenom zlomky, které sice vypovídají o její literární genialitě, ale dost možná nám uniká cosi podstatného z jejich obsahů.

Ještě vám dlužím odpověď na otázku položenou už v titulku této kapitoly. Byla tedy Sappfó lesbička? Byla homosexuálně orientovaná? Je nepochybné, že byla vdaná a měla poměr s více než jedním mužem. Na druhou stranu existence její školy Múseión a samotné verše, nemluvě už o nepochybné účasti na ryze ženských náboženských slavnostech, hovoří pro intimní vztahy s jinými ženami. Přední německý sexuolog Ernest Borneman se proto asi oprávněně domnívá, že Sappfó byla bisexuálně orientovaná, přičemž ani ženám, ani mužům nedávala výslovně přednost. Je tedy jen ironií osudu, že ostrov, z něhož pocházela a na němž založila svou slavnou múzickou

školu, poskytl označení pro homosexuálně orientované dámy.

5. kapitola

Existovala papežka Jana?

Dovedete si představit ženu na papežském stolci? Že ne? Ani se vám nedivím. V katolické církvi je žena nemyslitelná být jen jako kněz, natožpak kněz nejvyšší. Už svatý apoštol Pavel napsal v listě Timoteovi, že „žena nemá mít moc nad mužem, nýbrž se má nechat vést. Vždyť první byl stvořen Adam a pak Eva. A nebyl to také Adam, kdo byl oklamán, ale žena byla oklamána a dopustila se přestoupení. Spasena bude jako matka, jestliže setrvá ve víře, lásce, svatosti a střízlivosti.“ Zkrátka a dobře, žena patří k dětem a do kuchyně a běda jí, kdyby si chtěla zvolit nějaký jiný úděl.

Jeden z nejvýznamnějších církevních otců svatý Augustin to řekl jasně a nekompromisně: „Skrze své pohlaví je ženské pokolení podřízeno mužskému. Je to obdobné jako způsob, jakým je podnět k činu podřízen obezřetným úvahám rozumné mysli, zda je onen čin správný.“

Těch důvodů, proč ženě nemůže být svěřen kněžský úřad, alespoň v katolické církvi, je však povícero. Především skutečnost, že pravidelně menstruuje, z ní činí z tradičního křesťanského pohledu tvora nečistého, ba poznamenaného samotným ďáblem. Však ve středověku se máločeho lidé tak hrozili jako menstruační krve. Ba ještě v osvíceném 19. století se leckde věřilo, že v přítomnosti menstrující ženy kysne mléko a víno, že menstruační krev může způsobit neúrodu nebo dokonce rezivění železa. Za takových okolností by samozřejmě

bylo nemyslitelné, aby se ženy jako kněží celebrující mši dotýkaly těla a krve Ježíše Krista při svatém přijímání. Umíte si představit, jak by něco takového asi dopadlo? Hrůza jen pomyslet!

JOANNES SEPTIMUS

Papežka Jana s děťátkem, z kroniky Hartmanna Schedela z roku 1493

Navzdory těmto zažitým předsudkům existuje legenda o ženě, která se stala papežem. Údajně k tomu mělo dojít v

roce 853 po smrti papeže Lva IV. Tehdy byl prý papežem zvolen jistý učený Angličan jménem Jan. Po dvou letech se však nečekaně přišlo na to, že je ve skutečnosti ženou. Porodil totiž při procesí v ulici San Giovanni in Laterano dítě. Samozřejmě z toho byl pořádný skandál a rozzuřený dav prý papežku a její dítě na místě zabil.

Je to jen zlovolná pověst, jejíž autorství bývá připisováno luteránům, kteří nemohli „papežence“, tedy katolíky, ani vystát a snažili se je pomluvit, jak jen mohli?

Pokusme se zabrousit do zaprášených archivů a knihoven a najít zde písemné dokumenty, které by existenci ženy – papežky buď potvrdily, nebo vyvrátily. Autorem nejznámější verze příběhu papežky Jany je polský kněz Martin, podle svého původu zvaný Polonus. Narodil se někdy na počátku 13. století ve slezské Opavě, byl to tedy, dá se říci, svým způsobem i náš krajan. V mládí vstoupil do dominikánského řádu, v němž udělal slušnou kariéru. V roce 1265 se stal kaplanem samotného papeže Klementa IV. V Římě pak zůstal i za pontifikátu jeho nástupců, až po roce 1277 ho Mikuláš III. jmenoval arcibiskupem v polském Hnězdně. Tohoto úřadu se ale už nestačil ujmout. Cestou do své vlasti onemocněl a zemřel v Bologni.

Martin Polonus po sobě zanechal pozoruhodné dílo, které dodnes budí zájem mnoha historiků. Využil totiž pobytu na papežském dvoře k sepsání kroniky papežů a císařů, nazvané *Chronicon Pontificum et Imperatum*. Její první verzi dokončil ve stejném roce, kdy se stal papežským kaplanem, druhou opravenou a doplněnou verzi dopsal těsně přes smrtí. Ani jedna z nich se, bohužel, nedochovala v originále, ale v pozdějších opisech. Už proto se nemůžeme zbavit podezření z případných nových

vpisů a úprav. To zdůrazňuji jako varování před unáhlenými závěry. Nicméně podívejme se, co Martin Polonus napsal o údajné ženě papežce. V návaznosti na vylíčení smrti Lva IV. v roce 855 uvedl:

Po svrchu řečeném Lvovi nastoupil Jan, původem Angličan, který přišel z Mohuče a držel stolec dva roky, pět měsíců a čtyři dny, pontifikát byl prázdný jeden měsíc. Zemřel v Římě. Tvrdí se, že to byla žena. A když ji jako mladou v mužském převleku vzal její milenec do Athén, činila takové pokroky v různých vědách, že se jí nikdo nevyrovnal. Tak po přednáškách o triviu v Římě se jejími žáky a posluchači stali slavní mistři. A protože ji ve městě chovali v takové úctě, jak kvůli jejímu životu, tak i její učenosti, byla jednomyslně zvolena papežem. Jako papež však otěhotněla s člověkem, se kterým se důvěrně stýkala. Protože neznala čas porodu, začala rodit na cestě ze Svatého Petra do Lateránu, a mezi Colosseem a kostelem svatého Klementa porodila dítě. Potom zemřela a byla prý na tom místě pochována. A protože se papež vždy této cestě vyhýbá, jsou tací, kdo jsou naprosto přesvědčeni, že to dělá z ošklivosti nad tou událostí. Není uvedena ani v soupise papežů, jak kvůli svému ženskému pohlaví, tak kvůli ohavnosti takového jednání.

Vedle tohoto líčení však obsahuje citovaný opis kroniky Martina Polona navíc ještě jednu stránku, zjevně sepsanou a přidanou dodatečně. Dozvídáme se z ní, že milenec papežky a otec jejího dítěte byl jáhen a papežský sekretář a že Jana ve skutečnosti po porodu nezemřela, ani nebyla zabita, ale zavřena do kteréhosi kláštera a její syn se v dospělosti stal biskupem v Ostii, v přístavním městě nedaleko Říma.

Ale jaké jsou další literární zdroje, z nichž bychom se mohli dozvědět, zda Janin příběh je skutečností, nebo pouhou legendou? Jedním z prvních mužů, kteří byli pověřeni vést oficiální Liber Pontificalis, tedy Knihu papežů, byl papežský knihovník Anastasius, žijící v 9. století. Vzhledem k tomu, že byl současníkem údajné papežky Jany, měl by nám proto o ní podat svědectví takřkajíc z první ruky. Bohužel nejstarší dochovaná verze jeho Knihy papežů známe až z její tištěné podoby vydané v roce 1602 v Mohuči. Zmínky o papežce Janě v ní sice nechybí, ale ty se sem mohly krásně dostat dodatečně z jiných zdrojů, například právě z kroniky Martina Polona. A navíc Anastasius není autorem příliš důvěryhodným ještě z jiných důvodů.

Po smrti Lva IV., tedy v roce 855, kdy mělo dojít k oné aféře s papežkou Janou, chtěl sám Anastasius s pomocí císaře Ludvíka II., vnuka Karla Velikého, uchvátit svatopetrský stolec. Řádně zvoleného Benedikta III. nechal zajmout a vsadit do vězení. Lidové povstání v Římě však jeho plány zmařilo. Benedikt byl osvobozen a proraďný Anastasius se musel před jeho hněvem uchýlit kláštera. Všechno se zase změnilo za Benediktových nástupců Mikuláše I. a později Hadriána II. Anastasius byl rehabilitován a dokonce dostal na starost papežskou knihovnu a s ní i úkol napsat Knihu papežů. Samozřejmě toho využil a upravil dějiny tak, aby z nich sám vyšel co nejlépe. Nelze se mu pak ani divit, kdyby o své vůli i papežku Janu, samotnou existencí „znevažující“ svatopetrský stolec prostě vynechal.

Jsou tu však také jiní kronikáři, kteří se ještě před Martinem Polonem o Janě rozepsali. Jedním z nich byl irský mnich Marianus Scotus, žijící v letech 1028 až 1082.

V jeho kronice nazvané *Historiographi* se k roku 854 uvádí: „Papež Lev zemřel o srpnových kalendách. Po něm nastoupila žena Jana, která seděla na stolci dva roky, pět měsíců a čtyři dny.“ Zmínka je to sice velice stručná, ale zaznamenaná doba pontifikátu přesně odpovídá tomu, co uvádí Martin Polonus. Protože však nikdy nic není úplně jednoduché, zase je v tom háček. Nejstarší verze *Historiographie* obsahující poznámku o Janě pochází až z roku 1559, v dřívějším vydání uchovávaném v Britském muzeu v Londýně chybí. Že by tam někdo papežku Janu prostě připsal?

Naštěstí jsou tu i další literární svědectví. Benediktinský mnich Siegebert z kláštera Gembloux v dnešní Belgii, který zemřel v roce 1112, uvedl ve svém díle *Chronographia* seznam papežů, v němž v souvislosti s lety 854 a 855 zmínil jistého Jana. Zároveň však k jeho jménu dodal: „Proslýchá se, že tento Jan byl ženou a že pouze jediná osoba věděla, kdo byl jejím milencem a způsobil, že otěhotněla a porodila dítě, když byla papežem, a z toho důvodu není mezi papeže počítána a nedostala číslo.“ Ovšem i tato informace je spojena s pochybnostmi. Chybí totiž v nejstarších opisech Siegebertovy kroniky.

Další zmínku o ženě papežce přináší Dějiny dvou měst, které kolem roku 1145 sepsal biskup Otto z Freisingu, vnuk císaře Jindřicha IV. Doslova uvádějí papeže *Jana VII.*, *ženu...*, nic víc nic míň. Ještě něco, Otto z Freisingu zařazuje tohoto Jana VII. už na počátek 8. století. Anglický církevní spisovatel Gervase z Tilbury zase ve svém díle *Otiis Imperialibus* z roku 1211 uvádí v souvislosti s rokem 849, že „Jan Angličan, papež, byl ženou, která porodila mezi Koloseem a sv. Klementem“.

Papežka Jana rodí na ulici, dřevorez ze 16. století

Ale to všechno byly pouhé zmínky. Co si však máme myslet o následujícím výňatku z díla *Chronica universalis* sepsané učeným francouzským dominikánem Jeanem de Mailly kolem roku 1225? Podotýkám, že uvedená událost se měla podle citovaného díla odehrát nikoliv snad před rokem 855, kam ji klade Martin Polonus, ale až v roce 1099:

„Je znám jistý papež nebo spíše papežka, která byla ženou. Předstírala, že je mužem. Pro svou chytrost se stala sekretářem kurie, potom kardinálem a postupovala dál, až k papežské stolici. Jednoho dne, když sesedala z koně, porodila dítě. Hned poté ji římsští soudci přivázali za nohy k ocasu koně a lidé ji půl míle kamenovali. Na místě, kde zemřela a byla pochována, stálo: Petre, Pater Patrūm, Papisse Prodito Partum (Ó Petře, otče otců, odhal slehnutí papežky).“

Citovaný odstavec zřejmě inspiroval dalšího francouzského dominikánského mnicha Stephena de Bourbon, který v knize *De diversis materiis preadicabilibus* napsané před rokem 1261 uvádí:

...Ale příběh podivuhodné odvahy nebo spíše bláznovství se odehrál kolem roku 1100, jak se praví v kronikách. Jistá žena, učená a dobře zběhlá v notářském umění, se převlékla za muže a předstírajíc, že je mužem, přišla do Říma. Pro svou píli, stejně jako zběhlost v písmu, byla ustanovena sekretářem kurie. Později se řízením d'ábla stala kardinálem a nakonec papežem. Otěhotněla a při nasedání na koně porodila. Ale když se o tom dozvěděla římská spravedlnost, byla vláčena po městě přivázána za nohy ke kopytům koně a půl míle kamenována lidmi. A tam, kde zemřela, byla pochována a na kameni umístěném nad ní byla napsána tato věta:

Parce, Pater Patrum, Papisse Prodere Partum (Slituj se, otče otců, nad odhaleným slehnutím papežky). Hle, k jak bídnému konci vede taková neuvážená troufalost.

Na obou uvedených výňatcích je mimo jiné zajímavé jejich vročení do let 1099 respektive 1100. Pokud by tomu tak doopravdy bylo, usedla by papežka Jana na svatopetrský stolec po smrti Urbana II., který vstoupil do dějin vyhlášením první křížové výpravy do Svaté země. Podle dominikána de Maillyho byla Jana v čele katolické církve dokonce celých sedm let a teprve od roku 1106 by se měl datovat pontifikát Paschalise II., který ve většině záznamů a také v oficiální posloupnosti papežů začínal už rokem 1099.

Ale stejně zajímavý je onen výrok údajně zaznamenaný na Janině náhrobním kameni s šesti počátečními písmeny P. Každý z autorů ho totiž uvádí trochu jinak. Vedle dvou citovaných francouzských dominikánů přinášejí dva anonymní německé letopisy opět mírně odlišné verze celého příběhu a navíc středověce okořeněné přítomností samotného ďábla. Tak Chronica minor, sepsaná v roce 1261 v Erfurtu uvádí:

Existoval další falešný papež, jehož jméno a rok vládnutí neznáme. Protože to byla žena, jak Římané udávají, uhlazeného zjevu, velké učenosti a licoměrně vytříbeného chování. Převlékala se do mužských šatů a nakonec byla zvolena na papežský stolec. Když byla papežem, otěhotněla, a když rodila, ďábel otevřeně oznámil tuto skutečnost všem u městského soudu tím, že křičel na papeže: Papa, Pater Patrum, Papisse Partum (Papeži, otče otců, prozrad' slehnutí papežky).

Další německá kronika Flores Temporum pocházející z období kolem roku 1290 vložila do celého příběhu papežky Jany ještě navíc případ ženy posedlé d'áblem:

...Papežka Jana otěhotněla... V té době se tázali jedné d'áblem posedlé ženy pod přísahou, kdy od ní d'ábel odstoupí. Dábel v ní odpověděl veršem: Papa, Pater Patrum, Pandito Partum. Et tibi tunc edam de corpore qaundo recedam (Ó papeži, otče otců, prozrad' slehnutí papežky. A potom ti já oznámím, kdy odstoupím od tohoto těla).

Je potřeba otevřeně říci, že písemných záznamů o papežce Janě je rozhodně více, než aby mohlo jít jen o náhodnou mystifikaci, kterou bychom mohli přejít mávnutím ruky. A navíc nejsou jedinými důkazy její existence. V katedrále v toskánské Sieně můžeme spatřit galerii celkem 170 papežů, mezi nimiž se prý nacházela i Janina busta. Zmiňuje se o ní například náš dobrý známý Eneáš Silvius Piccolomini, pozdější papež Pius II., který jako legát basilejského koncilu navštívil několikrát Čechy a jehož dílo *Historia Bohemica* vděčíme za cenné informace o husitských válkách. Teprve papež Klement VIII., zastávající pontifikát v letech 1592 až 1605, dal Janinu bustu ze sienské katedrály odstranit.

Podle provinciála františkánského řádu Antoina Pagi prý však busta nebyla odstraněna, ale pouze kameníky upravena na podobu papeže Zachariáše. Jednalo se o posledního Řeka na svatopetrském stolci, který zastával svůj úřad v letech 741 až 752. Zachariášova busta má bezvousou tvář, což svádělo mnohé autory k domněnkám, že Janině podobě kameníci jen upravili mužně hranatější bradu. Ostatně francouzský benediktin z Remeše Jean Mabillon, který Sienu navštívil asi v roce 1685, napsal ve

svém italském cestopise, že jsou zde vzpomínky na bustu papežky velmi živé. V této souvislosti citoval zdejšího opata Jacoba Mignanella, který si prý podobiznu Jany dobře pamatoval.

Busta v sienské katedrále však neměla být jediným Janiným zpodobněním v kameni. Podle rukopisu *Graphica Aurea Urbis Romae* z konce 13. století stávala v Římě na prostranství poblíž Kolosea socha papežky Jany s malým chlapečkem v náručí. Připomínají i německý náboženský reformátor Martin Luther, který navštívil Řím v roce 1510. Podle jeho popisu socha představovala ženu v papežském hávu s dítětem v náručí a s žezlem v druhé ruce. Luther zároveň vyjádřil údiv nad tím, že jí tam papežové nechávají.

Ještě před ním uvedl v roce 1413 Theodor z Niem, tajemník několika papežů, že „v Římě stojí mramorová socha vyjadřující událost, jež se zde přihodila; prý tu žena porodila dítě. Sochu zde dal postavit papež Benedikt, aby vzbudil hrůzu ze skandálu, ke kterému došlo na tomto místě“.

Autor citovaného výroku neuvádí, kterého papeže Benedikta má na mysli. Pokud k Janině aféře došlo skutečně v roce 855, byl by nejbližším Benediktem na svatopetrském stolci Benedikt IX., který zastával svůj úřad v letech 1032 až 1045. Původně se jmenoval Theofylakt, pocházel z rodu tusculských hrabat a na papežský stolec ho dosadil jeho otec Alberich II., když prý mu bylo teprve dvanáct let.

Ale ať už to bylo jakkoliv, tento Benedikt měl co dělat sám se sebou a zřejmě ho ani nenapadlo, aby nechával stavět nějaké sochy. Podle britského novináře a spisovatele Petera Stanforda by jako objednavatel oné sochy nejspíše

připadal v úvahu až Benedikt XII., jehož pontifikát spadá do let 1334 až 1342. Třebaže sídlil v jihofrancouzském Avignonu, v Římě se pustil do velkých stavebních prací, například nechal opravit baziliku sv. Petra a Lateránský palác.

Socha papežky Jany stávala v Římě údajně až do pontifikátu papeže Sixta V., který ji někdy po roce 1585 nechal zbourat a hodit do řeky Tibery. Ale jezuita Elias Hasenmuller tvrdí, že sochu nařídil odstranit už asi o patnáct let dříve Pius V., mimořádně zbožný asketa, prý *aby zahladil vzpomínku na onen hanebný skutek.*

Leč „onen hanebný skutek“ nebyl zapomenut ani náhodou. Už krátce na to, co měla Janina socha zmizet pod hladinou Tibery, byla v londýnském divadle Rose uvedena hra Elkanaha Settlea Papežka Jana. Jak nařizovala tradice alžbětinského divadla, hráli samozřejmě všechny ženské role, tedy i roli Jany, mužští herci. V roce 1590 byla pak uvedena pod změněným názvem Žena prelátem v londýnském Theatre Royal. Jana v ní byla zobrazena jako nebezpečná a ani vraždy se neštítící intrikánka, která dosáhne na nejvyšší úřad v katolické církvi.

V roce 1777 byla ve Francii vydána výpravná báseň Charlese Bordese o papežce Janě, která se pak za Francouzské revoluce uváděla s velkým úspěchem také v jevištní podobě. Janu, vydávající se za muže, v ní prosadí na papežský stolec dva kardinálové, kteří se pak střídají v její posteli, až nakonec

procesí se zastavilo nohami všemi.

Když tu papež háci Padá k zemi.

Svatý otec vykřikl a úpí,

V davu se strach a napětí kupí.

Kdo mu pomůže? Čije to vina?

Tu náhle papež...porodil syna.

Jistě není potřeba dodávat, že v revoluční Francii, která učinila z duchovních státní zaměstnance a načas dokonce Boha nahradila bohyní Rozumu, měla hra silně antiklerikální vyznění a jejím cílem bylo zesměšnění papežského úřadu.

Ovšem mnohem známějším literárním dílem se stal román řeckého spisovatele Emmanuela Rhoidise Papežka Jana z roku 1898. Autorovi vynesl problémy s cenzurou a v rodném Řecku dokonce exkomunikaci z pravoslavné církve. Díky tomuto negativnímu ohlasu se však Rhoidisův román stal bestsellerem a jen ve Francii se ho prodalo na sto tisíc výtisků.

Zájem o papežku Janu přetrval i do minulého století. V roce 1931 vyšel silně mystický román anglického autora Richarda Ince Když byla Jana papežkou a ve stejném roce vyšla kniha dalšího Brita Clementa Wooda Žena, která byla papežkou. Obě díla však nesklidila ani zdaleka takový ohlas jako lehce pornografický příběh Francouze Reného Dunana z roku 1930 Papežka Jana, v němž je hlavní hrdinka vykreslena jako ctižádostivá nymfomanka.

O zpracování toho historického tématu jako divadelní hry uvažoval i slavný dramatik Bertolt Brecht. Nakonec však od svého záměru upustil a přitom si zklamaně zapsal: *Ted', když jsem si udělal plán všech událostí, které se v Římě v roce 860 odehrály, jak určila moje železná vůle, jistá dětinská zvědavost společně s přáním zachytit slova, chyby, fakta mě vedla k honbě za dostupnou literaturou o Janě. Žádná neexistuje. Ti venkovští balíci a plagiátoři, kteří tyjí z tolerance odrostlých žáků základní školy, chabí*

širitelé zdrojů, kteří o všem vědí a nic neznají pořádně, kteří píšou politické dějiny pětsetkrát po sobě z pěti různých úhlů pohledu, aniž by kdy uveřejnili jediný obrázek z tohoto období, který by vám třeba ukázal, co papež jedl a pil, jak miloval, jak jej obsluhovali a co si myslel o kouření... A ani jediný příklad módy, řemesel, obchodování nebo společenského postavení kupců, vojáků, kněží. Neexistují žádné romány, které by mi pomohly, a dějiny se spoustou tlustých svazků nezacházejí o nic blíže, když poskytují tolik z podstaty společenského života, kolik se člověk může dozvědět z jediného výtisku novin...

Nicméně přes Brechtovy rozpaky se příběhu papežky Jany nakonec dostalo v roce 1972 filmového zpracování s hvězdnou Liv Ullmannovou v titulní roli a o třiatdvacet let později i muzikálové podoby. Režisér tohoto představení, poprvé uvedeného v březnu 1995 v Chicagu, David Zak si v souvislosti s jeho premiérou postěžoval: *Tisíc let po papežce Janě nejsou ženy kvůli svému pohlaví stále ještě považovány za vážné kandidátky na vrcholná místa, zvláště v katolické církvi.*

Přesto všechno, co jsem vám až doposud pověděl, zůstávám dlužen odpověď na tu základní otázku – existovala opravdu papežka Jana, nebo je to jen středověký mýtus? Možná že se odpověď na tuto otázku skrývá ve Vatikánském muzeu. Je tu totiž uloženo zvláštní křeslo zvané latinsky *sedia stercoraria*, což je možné přeložit jako dřeváková židle. Je vyrobeno z temně fialového mramoru a má na své sedací ploše zvláštní dopředu otevřený otvor. Nebylo však určeno, jak by se mohlo na první pohled zdát, k vykonávání potřeby, ale – a to je nadmíru zajímavé – ke zkoušce pohlaví nově zvolených papežů.

Jakou sehrávalo roli připomíná středověký kronikář Adam z Usku, který byl v roce 1404 přítomen instalaci papeže Inocence VII. V souvislosti s triumfálním průvodem nového Svatého otce ulicemi Říma uvádí doslova:

Poté, co učinil objížďku kvůli ošklivosti nad papežkou Janou, která je společně se synem zpodobněna poblíž svatého Klementa, papež sesedl z koně a vešel do Lateránu, aby byl uveden na trůn. Tam jej posadili na stolicí z porfyru, v níž je dole vytesán otvor za tím účelem, aby se jeden z mladších kardinálů mohl přesvědčit o jeho pohlaví. Potom se zpívá Te Deum a papež je nesen k hlavnímu oltáři...

Takže Adam z Usku připomíná nejen skutečnost, že se papežský průvod záměrně vyhýbal místům, kde kdysi Jana porodila, a existenci její sochy, ale navíc líčí i obřad zjišťování, zdaje papež vsutku mužem. Aby už totiž nikdy nemohla být zvolena papežem žena, je třeba přímo hmatem potvrdit, zda nově instalovaný Svatý otec má to, co má mít každý muž. Jak to ostatně připomněl i italský dějepisec Bernardino Coreo, když ve svém spise Patria Historia z roku 1503 popisoval korunovaci papeže Alexandra VI.: „Nakonec, když skončily obvyklé ceremoniály sancta sanctorum a uskutečnil se dotek varlat, vrátil jsem se do paláce.“ Bylo by toto posvátný obřad poněkud znehodnocující veřejné ohledání varlat nutné, kdyby se církevní představitelé neobávali, aby nedošlo k pochybení a papežem se znovu nestala žena? Jistě ne. Jen si zkuste představit ten poněkud šokující obrázek mladého kardinála, jak před očima všech shromážděných hodnostářů loví pod záhyby papežského roucha rukou, zda nový náměstek svatého Petra je vsutku mužem!

Ostatně trapnosti celé scény si byla dobře vědoma celá katolická církev, a tak papež Hadrián VI. v roce 1522 zrušil používání sedia stercoraria. Nezrušil však a ani nemohl zrušit vzpomínku na papežku Janu. Byla, či nebyla? Je to jen legenda, nebo realita? Dává existence „děravé židle“ spolehlivou odpověď na naši otázku? Snad ano, snad ne. Smiřme se s tím, že skutečnou historickou pravdu se možná už nikdy nedozvíme.

6. kapitola

Otazníky kolem Přemyslovců

Na první pohled by se mohlo zdát, že kolem Přemyslovců – zakladatelů českého státu – nejsou žádné nejasnosti. Opak je pravda. Zvláště pro počátky jejich vlády, kdy písemné prameny chybí, existuje velké množství otázek. Na některé z nich se zkusíme podívat trochu blíž.

Snad každá evropská královská dynastie si z generace na generaci předávala legendy o nadpřirozeném původu svého rodu. Zakladatel rodu byl téměř vždy obdařen nadpřirozenými schopnostmi – ne-li přímo světec. Jeho osud byl pupeční šňůrou spojen s osudy země, které vládl.

Naprosto monstrózních rozměrů nabývá legendistika posvátných dynastií v knize Svatá krev a svatý grál, jejíž autoři tvrdí, že se Ježíš Kristus oženil s Marií Magdalskou, před smrtí na kříži unikl do dnešní Francie a jeho potomci založili dynastii iránských králů Merovejců.

Pokud jde o Přemyslovce, známe legendy poněkud skromnější, přesto i někteří z nich patří mezi světce, do Kristova společenství, a tak je tato dynastie spojena s Kristem alespoň duchovně. Připomeňme si sv. Ludmilu, sv. Václava, sv. Anežku a koneckonců i sv. Vojtěcha.

Posledně jmenovaný však přece patřil do konkurenční slavníkovské dynastie, namítnete možná. To je sice pravda, ale dosud není rozřešen problém, zda Slavníkovci nebyli nějakou vedlejší větví Přemyslovců. Ledacos zajímavého se dozvíme i z legend o zakladatelích rodu Přemyslovců – bájném Oráči a kněžně Libuši.

Jak víme z legend, Libuše byla jednou ze tří dcer moudrého Kroka, s nímž se všichni radili. Nejstarší dcera se nazývala Kazi, vyznala se v bylinách a v jejich vlastnostech. Když zemřela, pochovali ji nedaleko jejího hradu Kazína pod vysokou mohylou. Prostřední dcera vystavěla hrad Tetín a jmenovala se Tetka (nebo Teta). Učila lid, aby se klaněl bohyním v lesích. Nejmladší a samozřejmě nejmoudřejší byla Libuše, kterou si Češi nakonec zvolili za kněžnu.

Traduje se, že kněžna upadala do extatických stavů, v nichž dokázala věštit. Křesťanský kněz Kosmas hovoří dokonce o ďábelském duchu, který Libuši v těchto chvílích posedal. Poeticky její vidění české Prahy zapsal Alois Jirásek:

*Město vidím veliké, jehož sláva hvězd se bude dotýkat.
Tam v lese je místo, třicet honů odtud vzdálí,
Vltava řeka je obíhá.
To na půlnoc ohrazuje potok Brusnice hlubokým
ouvalem, na polední pak straně skalnatá hora vedle
lesa Strahova.
Tam když přijdete, najdete člověka prostřed lesa,
an tesá práh domu.
I nazvete hrad, jež vystavíte, Prahou. A jakož knížata,
vojvodovéproti prahu sklánějí hlavu,
tak budou se klaněti i proti městu mému.
Budeť mu čest a chvála a bude slovatno světu.*

Romantická představa bájně zakladatelky Prahy a pramáti Přemyslovců kněžny Libuše

Libušino poselstvo za řekou na vrchu starého lesa skutečně objevilo muže, který otesával práh a právě tam byl založen hrad Praha. Poměrně přesně vyznačený okrsek (Brusnice, Strahov, Vltava) ukazuje na lokalitu Pražského hradu. Dodejme, že tato poetická úprava, stejně jako většina údajů o nejstarších českých pověstech, pochází z díla kronikáře Kosmy.

I podle legendisty tzv. Kristiána založili Prahu z popudu věštkyně, jejímž manželem se stal bájný Přemysl. Z Levého Hradce se měli Čechové do dnešní Prahy přestěhovat z obavy před morovou nákazou.

Pověst o Libušině založení Prahy nás uvádí do časů, kdy se historie Čech i Prahy teprve utvářela, tj. do časů před příchodem křesťanství. Někteří autoři se dokonce snaží udělat z kněžny Libuše keltskou druidku. Tyto názory však patří do stejného šuplíku jako nápad, že Libuše nebyla Libuší, nýbrž Lubošem. Pak by se chudák Přemysl Oráč octl ve zcela jiném světle...

Podle věrohodných indicií se dá soudit, že místo, kde dnes stojí Pražský hrad, mělo kultovní význam už za našich pohanských předků. Těmi indiciemi nemyslím pouze archeologické nálezy z doby před slovanské.

Jednou z velmi diskutovaných archeologických záhad se stala poloha vyvýšeniny zvané Žiži. Podle všeho šlo o nejnámennější místo pražského hradiště.

Poprvé se zvláštní jméno kopce Žiži vyskytuje u Kosmy v zápise k roku 1004. Tehdy český přemyslovský stát prožíval období úpadku a české země včetně ústředního sídla – pražského hradu – obsadila polská vojska Boleslava Chrabrého. Nepřátelské záplavě se postavil na odpor kníže Oldřich, jemuž přispěchal na pomoc německý císař Jindřich, který na východě Evropy

nesnesl vzmáhající se slovanskou velmoc a politická krize v českých zemích jeho císařským záměrům docela vyhovovala. Jelikož je to jediný historický záznam o pahorku Žiži, bude vhodné si jej zacitovat:

Roku od narození Páně 1002 (Kosmas uvádí chybný letopočet, pozn, aut.) stalo se toto:... Kníže Oldřich ...vrátil se do vlasti, vešel do pevného hradu Dřevíče a poslal odtud jednoho svého věrného bojovníka s úkolem, aby vnikl do hradu pražského, v noci zvukem trouby postrašil nic netušícího nepřítele. Věrný služebník ihned rozkaz vykonal a vystoupiv v noci uprostřed hradu na vyvýšené místo, jež slove Žiži, zatroubil a mocným hlasem několikrát volal: „Utíkají, utíkají Poláci v hanebném zmatku, přepadněte je, přepadněte je, Čechové, zbraní prudce: Na ten hlas přepadl na Poláky strach a leknutí, což se stalo z podivného božího dopuštění a s přízní svatého Václava. Rozprchnou se všichni, jeden zapomenuv na sebe i na zbraň, neoděšen vskočí na koně a bez oděnění prchá, druhý, jak usnul, i bez kalhot pospíchá na útěk. A někteří utíkajíce, spadnou z mostu, jenž byl přetržen na úklady nepřítelům, jiní přečetní na útěku po příkré cestě, kde se obecně říká na opyši hradu, v úzké brance pro těsnost východu byli umačkáni, a sám kníže Měšek jen stěží s několika muži vyvázl... Ráno potom kníže Oldřich vstoupil do hradu Pražského.

Nebudeme se zabývat líčením velkého vítězství nad Poláky jako pány Pražského hradu, jež Kosmas pikantně dochutil. V dané chvíli je pro nás důležitá zmínka o troubení z kopce Žiži. Jak jsem zmínil, Kosmas je jediný, který tuto podrobnost uvádí. Neobjevuje se ani v dřívějších, ani v pozdějších pramenech. Archeolog Ivan Borkovský, který se dlouhodobě zabýval lokalizací tohoto

pahorku, dospěl k názoru, že se kronikář o kopci Žiži dověděl od pamětníků onoho slavného činu. V době Kosmově již pahorek neexistoval, anebo se už z paměti vytratil jeho zvláštní význam a funkce.

Podle některých badatelů stál na pahorku Žiži tzv. knížecí stolec. Kamenný „trůn“ představoval symbol vladařské moci a známe jej i u Keltů a Germánů. Šlo také o posvátné centrum, které v každém případě souvisí s předkřesťanskými (pohanskými) rituály a možná i s vírou v moc velkých kamenů – megalitů. Pražský kaplan Vincencius se ve své zprávě z 12. století zmiňuje například o kameni stojícím uprostřed hradu, za nějž v boji položilo život mnoho bojovníků. Tento zápis objevíme v Letopise Vincenciově k roku 1142: *Kníže pak Vladislav opevnil již zmíněný hrad a zanechal v něm bratra svého Děpolda s paní Gertrudou, manželkou svou, již v příčině té nejvíce důvěřoval, jakož i s některými udatnějšími rytíři k obraně hradu a knížecího trůnu, jakéhosi tu kusu kamene, který i nyní uprostřed hradu stojí a za nějž nejen nyní, ale již v dávných dobách tisícové vojnů v boji bylo padlo...*

Ivan Borkovský nesouhlasí s názorem, že by se měl stolec nacházet na pahorku Žiži, považuje obě lokality za zcela odlišné. Jediné, co má Vincenciova a Kosmova zpráva společného, je postřeh, že tyto objekty stojí uprostřed hradu – in media urbe.

Polohu knížecího stolce však můžeme docela přesně určit na základě Kosmovy zprávy o nastolení knížete Břetislava I. (roku 1034). Stál na západ od kostela sv. Jiří, na sever od knížecího paláce a na východ od tehdejší rotundy sv. Víta. Dnes je na tomto místě presbyterium svatovítské katedrály. Prochází tudy významná slunovratná přímka, která spojuje lokalitu knížecího stolce

s dávnými slunečními kulty, jichž potom obratně využilo křesťanství. Mnozí badatelé ostatně spojují kult svatého Víta s pohanským bohem Svantovítem.

Nevede je k tomu pouhá zvuková podobnost jmen, nýbrž i světcovy atributy. Jedním z nich je totiž kohout, pták přivolávající den a plašící noc; zvíře, jehož kokrhání nahrazuje ranní zvonění. Zároveň je však kohout symbolem některého pohanského boha, snad právě Svantovíta.

Knížecí stolec ztrácí svou původní funkci patrně ve chvíli, kdy je Přemyslovcům přiřknut dědičný královský titul (jde o nejznámější datum české historie – udělení Zlaté buly sicilské v roce 1212). Po tomto roce již nebylo zapotřebí nastolovat vládce podle dávného slovanského obyčeje.

Nastolovací rituál máme zaznamenán například na dvoře korutanských knížat. Probíhal pod hradem nedaleko kostela Panny Marie zvaném Gospa Sveta. Stojí za zmínku, že tento kostel byl dílem misie sv. Bonifáce a že patřil k prvním kostelům v oblasti slovanského jazyka. Založil jej roku 752 kníže Chotimír.

Tento obřad se udržel až do roku 1414, kdy Korutany ovládali Habsburkové, a po celou dobu se prováděl ve slovanském jazyce. Knížecí stolec stál na prvním pozemku poblíž kostela. Nový kníže, oděný jako sedlák, vedl klisnu a vola až ke kamennému stolci, na němž seděl jiný svobodný sedlák. Než knížeti uvolnil stolec, přijal od něho tento muž slib, že bude vládnout spravedlivě. Na rozdíl od toho pražského můžete kamenný stolec v Korutanech spatřit dosud. Vzadu má širokou kamennou desku, po stranách další dvě jako opěradla a uprostřed je kamenné

sedadlo, k němuž se vystupuje po dvou stupních. Je pravděpodobné, že ten pražský vypadal stejně. Korutanský nastolovací rituál nám okamžitě připomíná i jinou událost českých dějin. Jasná symbolika agrárních kultů – kníže oblečený jako sedlák, pole, klisna, vůl zahrnuje atributy, které odkazují k prvnímu bájeslovnému knížeti Přemyslovi. Též v pověsti o povolání Přemysla Oráče od železného stolu ke stolu kamennému objevíme pradávnu symboliku. A to už nemluvím o vyorání poslední brázdy a zaražení otky do země. Jenže to už bychom se příliš vzdálili z Pražského hradu.

Ale bájivý kronikář český Václav Hájek z Libočan umísťuje kamenný stolec vévodů českých úplně jinam. Podle něj stál u pramene Jezerky na rovině před Vyšehradem. Také zde se prý konaly sněmy a lid přísahal věrnost panovníkovi. Jako první na kamenný stolec usedla samozřejmě Libuše a po ní její choť Přemysl, jehož si Češi uznali za svého vládce. Přemysl zaujal své místo na kamenném stolci v knížecí čepici, lýčených střevících a s koženou selskou brašnou jako odznakem svého selského rodu. Každý, kdo vládl po Přemyslovi, musel přijmout čepici, brašnu i střevíce, aby nezapomněl, odkud vzešel. Přes svou nevěrohodnost i Hájek stvrzuje, že po potvrzení dědičnosti královského titulu zmizel kamenný stolec neznámo kam.

Jak už víme, Ivan Borkovský neztotožňuje lokalitu knížecího stolce s pahorkem Žiži. K tomuto závěru dochází na základě zevrubného prostudování Kosmovy zprávy o statečném družiníkovi, jehož troubení zahnal Poláky na útěk.

Družiník přišel potají v noci na hrad ze západní strany a způsobil poplach z kopce Žiži. Odtud přehlédl celou část

hradu, kterou měli Poláci v držení, byl tam dobře kryt a také měl volnou ústupovou cestu na západ v případě nezdaru. „Od jihu se dostat na hrad nemohl, to byla oklika a zdaru podniku stály v cestě terénní obtíže. I ze severní strany to bylo pro potok Brusnici a Jelení příkop nesnadné a obtížné. Přišel tedy ze strany, kde stál hlavní český voj pod vedením knížete Oldřicha.“

Další důkazy potvrzující tuto teorii přinesl archeologický průzkum. Při vykopávkách v západní části III. hradního nádvoří se našla vyvýšenina tvořená vrstvami břidlice. O kultovním významu tohoto místa svědčí i objev nejstaršího hradního hřbitova. Hroby, někdy jdoucí až ve čtyřech vrstvách, vykazují staré, předkřesťanské rituály. Jde o lokalitu, kde se pohřbívalo dávno před vznikem pražského hradiště. Na nejvyšším místě tohoto kopcovitého útvaru pak vyrostl biskupský palác. Dokonce i sám fakt, že se palác spolu s kaplí sv. Mořice zvedal na místě pohanské svatyně, potvrzuje původní domněnku Ivana Borkovského. Křesťanští misionáři přicházející mezi pohany rádi využívali zavedená místa kultů a upravovali je pro znamení kříže. Tato vyvýšenina byla mnohem rozsáhlejší a pokračovala přes příčný trakt na II. nádvoří tím směrem, kde dnes stojí kaple sv. Kříže. Pak se dále svažovala k dnešnímu Hradčanskému náměstí. Z II. nádvoří pahorek Žiži pokračoval směrem k nynější Matyášově bráně. Tam archeologický průzkum objevil dokonce cestu dlážděnou oblázky! Vyvýšenina byla patrná až do přestavby za Marie Terezie, kdy byla odstraněna. Z proporcí Matyášovy brány vyplývá, že původně stála výš.

Někteří archeologové však výskyt skalního hřbetu zpochybňují a snaží se dokázat existenci uměle vytvořeného návrší s průkazným posvátným významem.

Z toho všeho vyplývá, že pahorek Žiži představoval jakýsi kopec na kopci, kopec uprostřed hradiště, jehož nejvyšší bod se nacházel v místě biskupského paláce. Šlo o posvátné místo. Jak se vzápětí dozvíte, do sakrální oblasti odkazuje také jeho název Žiži.

S nejstaršími dějinami Pražského hradu je spojena ještě jedna zajímavá otázka, která poněkud souvisí s kamenným knížecím stolcem. I když Hájek umísťuje sídlo prvních vládců mylně na Vyšehrad, má pravdu, že se před kamenným stolcem konaly posvátné sněmy.

Výraz Žiži upomíná na cosi spojeného s ohněm. Dnes jeho ozvěnu nejspíše rozpoznáme ve slově žhavý. Bylo to místo, kde plál oheň. Asi se zde pálily obětiny nebo přímo mrtvá těla. Ve Svarožičově chrámu v Retře (Feldberg ve východním Německu) hořel věčný oheň. Navíc tam byl chován bílý kůň, podle jehož způsobu překračování zkřížených břevien se věštilo. Slovo „žiži“ se u východních Slovanů zachovalo do dnešních dob a znamená ohníček. I na Slovensku je znám místní výraz žiža – ohník. V lašském nářečí žyga znamená žhavé uhlíky. Podobný základ zachytíme i v názvech některých českých obcí: Žižice, Žižín, Žížov atd.

Asociace spjaté s pohanským ohněm nás pomalu, ale jistě dovádí k dalšímu vysvětlení názvu našeho hlavního města. Slované, kteří se dostali na území Prahy, se zabývali zemědělstvím, o čemž svědčí i nálezy tzv. pražnic. Pražnice byly mělké hliněné nádoby čtvercového nebo obdélníkového tvaru, na nichž se sušilo či pražilo obilí. Pražení obětí, nedozrálého obilí je rituál známý u

většiny pravěkých obyvatel Evropy. Odkazy na něj nalezneme i v bibli. Z nedozrálých zrn pražených na posvátném ohni v pražnicích se stávala pražma a místu, kde se rituálně pražilo, se říkalo Praga! Podobně vzniklo i slovo Riga, název hlavního lotyšského města. Riga (s malým „r“) je totiž pec na pražení nebo sušení obilí.

Vyvýšenina Žiži, na níž se nalézala praga, tak mohla být docela dobře kultovním místem celého kraje a sídlem velekněze či velekněžky, která se možná jmenovala Libuše a poslala pro svého milého posvátného bílého koně...

Nejstarší dějiny Prahy a tedy i Pražského hradu jsou plné historických otazníků. O pahorku Žiži a o lokalizaci kamenného stolce jsme se už zmínili. Další významný otazník, který zároveň propojuje oba předešlé, se týká campusu neboli sněmovního pole. Tato otázka totiž úzce souvisí s nejstaršími českými dějinami.

Kníže Bořivoj (852-889) měl své sídlo na Levém Hradci. Vládl pod silným tlakem velkomoravského knížete Svatopluka, který chtěl mít vliv na politickou situaci v České kotlině. Proto přiměl Bořivoje, aby jako jeden z mocenských nástrojů přijal křesťanství, které by mu pomohlo rozrušit společenské soukolí archaického kmenového zřízení. A v souladu s devizou – jeden pán na nebi a jeden pán na zemi – by se tím ukončily rovnostářské poměry. Bořivoj někdy po roce 882 přijíždí ze „školení“, kterého se mu na Velké Moravě dostalo od biskupa Metoděje. Vrací se již jako křesťan, navíc si přiváží kněze Kaicha a na Levém Hradci zakládá první křesťanský kostel v Čechách – rotundu sv. Klimenta. Zároveň začíná zavádět křesťanství i u ostatních kmenových vojvodů, s nimiž si byl do té doby roven. Bourání starobylých mravů se však mnoha vůdcům nelíbilo a proti Bořivojovi vypuklo

povstání, před nímž kníže uprchl opět na Velkou Moravu. Během Bořivojova exilu znepřátelené strany mezi sebou válčily a z bojů vyšli díky lsti vítězně Bořivojovi příznivci, neboť kníže byl povolán zpět. Legendista Kristián píše o místě, kde se měly oba znesvářené tábory sejít a rokovat o Bořivojovi. Podle všeho bylo toto sněmovní pole posvátné a každý sněmovník se měl dostavit neozbrojen. Této svaté podmínky Bořivojovci zneužili, donesli si na sněmovní pole ve skrytu zbraně a těch pak použili. Vítězný kníže se tedy vrací, obsazuje toto posvátné místo a staví na něm kostel Panny Marie. Předpokládá se, že se tato lokalita, zřejmě kultovní, nalézala v areálu nynějšího Pražského hradu.

Když zde Bořivoj vystavěl kostel Panny Marie, úplně potlačil pohanský charakter místa a přitom celé sněmovní pole ohradil. Stal se tak vlastníkem nejdůležitějšího místa v zemi a tudíž suverénem celého kraje.

Archeologové dnes spekulují o tom, zda se toto sněmovní pole mohlo nacházet v areálu Pražského hradu a nějak souviset s pahorkem Žiži. Druhá možná lokalita je v prostoru současného Hradčanského náměstí. Pahorek Žiži, kamenný stolec a sněmovní pole svádí dohromady jiná teorie, podle níž „žiži“ neznamena nic žhavého, nýbrž je odvozeno z „sieza“, což je stolec, chápaný jako místo, na němž byl umístěn nastolovací kámen. Tento kámen se na sněmovním poli nacházet mohl, ale potvrzeno to není.

Posuneme-li se v českých dějinách o kousek dál, čeká na nás další oříšek v podobě pokladu svatovítské katedrály.

Poklad deponovaný v nejvýznamnější české katedrále patří zároveň k těm nejstarším a jeho inventář je zapsán už v roce 1069. Základní a zároveň nejstarší část pokladu tvoří památky na českého světce knížete Václava zahynuvšího z vůle bratrovy.

Svatý Václav jak ho zpodobnil Mikoláš Aleš

A právě ty nás budou zajímat.

První upomínku na knížete Václava najdeme na dveřích do svatováclavské kaple. Jejím kruh se lví hlavou, ulitý z mosazi. Údajně je to právě ten, jehož se umírající Václav zachytil na dveřích kostela ve Staré Boleslavi.

K dalším upomínkám na tohoto svatého knížete patří i zbroj.

Svatováclavskou zbroj tvoří kónická přilba a kroužkové brnění složené z košile a krátkého pláštíku s límcem. Největší spory se samozřejmě vedou o autentičnost těchto předmětů. Jejich stáří je většinou zpochybňováno, ale stejně jde o unikátní kousky. Nejstarší zprávu o zbroji sv. Václava nalezneme v listině biskupa Jana z Dražic z roku 1333, v níž ukládá Heřmanovi kožešníkovi a jeho potomkům, aby zbroj sv. Václava udržovali v čistotě.

Přilba je vykována z jednoho kusu železa ve tvaru nízkého kužele. Základnu tvoří nepravidelný ovál o obvodu 70 cm. Dobře zachované přední straně dominuje kryt nosu, tzv. nánosek s obrazem Krista, který vznikl vbitím stříbrného plechu. Tento vzor je nesmírně důležitý pro časové zařazení přilby. Navíc asi jde o vůbec nejstarší znázornění Krista na našem území. Kromě toho je v levé týlové části přilba vyspravena železným páskem, jímž byla stažena puklina na obvodu.

Jedním z důvodů, proč není snadné určit stáří přilbice, je nedostatek srovnávacího materiálu. V době Karla Velikého už sílí křesťanství a pohanské zvyky ustupují. Nálezy zbroje v hrobech bojovníků se tudíž nacházejí velmi zřídka. Situaci navíc ztěžuje nařízení Karla Velikého, podle něhož se mají cenné kusy zbroje dědit.

V době římské a v období stěhování národů (které končí v 6. století) se objevují přilby složené ze dvou částí. Kovářská technika ještě nebyla na takové úrovni, aby dokázala vyrobit přilbu z jednoho kusu železa, jako je právě ta svatováclavská. V období 8. - 9. století se začínají objevovat polokulovité přilby s ochrannou maskou pro obličej. Právě tento ochranný prvek nás přibližuje k „nánosníku“ svatováclavské přilby, který představuje

zbytek této masky. Druhým typem jsou homolovité přilby Normanů, o kterých se často diskutuje. Český archeolog Josef Schránil se domníval, že svatováclavská přilba je smíšeným typem, který se vyvinul z polokulovité dvojdílné přilby. Tvarem i poměrem jednotlivých rozměrů se nápadně liší od vysokých normanských přilbic a je bližší tzv. vendelské přilbě. Schránil přilbu časově umísťuje do období mezi 7. – 11. stoletím. A to by mohlo znamenat, že ji sv. Václav skutečně nosil.

Silným vodítkem k určení původu přilby se stal reliéf Krista. Připomíná totiž jednak vlivy irské, jednak vlivy skandinávské. Nakonec převážil názor, zdůrazňující vlivy ze Skandinávie, což potvrzují nálezy stříbrných vikingských křížků. Je zajímavé, že Kristus na nánosníku svatováclavské přilby má ruce přivázány a nikoli přibity. Stejně je to na vikingském křížku z Gotlandu, což potvrzuje normanský původ přilby. Tento fakt vedl některé autory k domněnce, že na svatováclavské přilbě není znázorněn Kristus, nýbrž germánský bůh Ódin. I když zní tento názor fantasticky, na základě expertíz se k němu kloní i soudobí odborníci. Podivuhodně kacířská myšlenka.

Nakonec se Schránil přiklání k tvrzení, že svatováclavská přilba vznikla v normanských dílnách a odtud doputovala až ke knížeti Václavovi.

K podobným závěrům došli i badatelé, kteří zkoumali kroužkové brnění, které, jak víme, sestává ze dvou částí. Základem je košile dlouhá 109 cm o celkové váze 10 kg. Kníže Václav tedy nebyl žádná pátka.

Druhou část tvoří pláštík, který kryl krk a ramena, a límeček zdobený třemi řadami zlatých kroužků, což odkazuje na zákazníka z vyšších vrstev. Způsob práce sice ukazuje

na Orient, ale podle všeho jej vyrobili germánští řemeslníci, kteří byli obeznámeni s celou řadou východních výrobních technik.

Připadá mi docela zajímavé, že jak přilba, tak kroužkové brnění vznikly v některé germánské dílně. Český kníže zkrátka chodil v luxusní zbroji z dovozu. Co když se dokonce jednalo o kolekci, která mohla být dárkem tolik nenáviděného německého souseda, jemuž Václav platil roční tribut?

Jestliže můžeme přilbu a kroužkovou zbroj s většími či menšími výhradami přiřadit ke knížeti Václavovi, u meče to nepřipadá v úvahu. Pochází totiž z doby mnohem pozdější. Jde o typickou gotickou zbraň a podle všeho jej nechal vyrobit Karel IV. jako součást korunovačního inventáře.

Meč je celkově dlouhý 93,5 cm. Středem čepele se táhne široký žlábek na krev. Ve žlábkují prosekán latinský křížek obrácený úzkým ramenem dolů, aby ten, kdo držel tasený meč, měl Kristovo znamení před očima v přirozené podobě. Právě tento otvor zřejmě skrýval relikviář s nějakou upomínkou na sv. Václava, snad s ostatkem. Také proto se meč možná jmenuje svatováclavský. Nejzajímavější je jablko meče, jež je vybroušené z odrůdy křišťálu zvané záhněda. Tady začíná jeden velký otazník. Metoda, jíž byl vyvrtán středový otvor, tvořený křišťálovou hlavicí připevněnou k jilci meče, je prastará, a přestalo se jí používat už ve 12. století. Co z toho plyne? Pokud bychom měli odhadovat stáří meče podle jeho hlavice, rozhodně nepochází z doby Karla IV., tedy ze 14. století. Na druhou stranu čepel meče odpovídá duchu vrcholné gotiky. Anna a Jaroslav Bauerovi na základě tohoto faktu vyvozují, že meč může být zkomponován ze

dvou různě starých částí. Myslím, že by se tento názor neměl brát na lehkou váhu. Potvrzuje jej i silně vyvinutý smysl Karla IV. pro tradici. Soudí se, že i svatováclavská koruna, již císař nechal vyrobit, obsahovala část starší koruny. Proč nemohl být podobně upraven i meč? Nadto meč užívaný při korunovaci k pasování rytířů sv. Václava.

Nejvýznamnější součástí svatovítského pokladu jsou samy ostatky sv. Václava. Uchovala se jich celá řada od zubů až po obratle. Relikvií z nejcennějších je však samotná lebka sv. Václava. Karel IV. stanovil, aby na ní navěky spočívala koruna českých králů. Lebka je zajímavá i z antropologického hlediska. Je vysloveně mužského typu a pravidelných ušlechtilých tvarů. Nad kořenem nosu je patrná anomálie zvaná metopismus. Dochází k ní tak, že obě poloviny čelní kosti, jež jsou v kojeneckém věku oddělené, později nesrostou úplně, a to vytváří dojem falešného švu. Tato anomálie je typická pro všechny Přemyslovce. Na první pohled má lebka úzký protáhlý tvar, neboli jde o lebku nordického typu. Václav byl zkrátka „dlouholebec“. K tomuto typu patří vyšší vzrůst, světlé vlasy (ty jsou nálezem na lebce skutečně potvrzeny), vousy a modré oči. Zajímavé je, že kameník Petr Parlér použil Václavovu lebku jako model při vytváření jeho sochy do svatováclavské kaple. Hlava sochy přesně odpovídá proporcím lebky.

Nordický tvar lebky, ve Václavově době prý velice běžný, nás přivádí k domněnce, zda vládnoucí přemyslovská dynastie netvořila mezi slovanským obyvatelstvem trochu cizorodý prvek. Nabízí se paralela s Vikingy, kteří na Rusi založili dynastii Rurikovců a posléze splynuli s převládajícím slovanským živlem. Nemyslím, že by Přemyslovci museli být také Vikingové,

ale co takhle potomci franckého kupce Sáma? Nordické rysy objevené na lebce knížete Václava vedly některé soudobé badatele dokonce k domněnce, že celá kostra svatého knížete byla podvržená a sloužila v době Karla IV. k posílení svatováclavského kultu.

7. kapitola

Hledači kamene mudrců

Většina lidí, kteří kdy něco slyšeli o alchymii, si tento obor spojuje s obdobím vlády Rudolfa II. A kdo by neznal skvělou filmovou komedii o císařově pekaři a pekařově císaři s geniálním Janem Werichem v titulní dvojroli! Někoho snad napadne, že se alchymisté snažili vyrobit zlato, hledali kámen mudrců a univerzální lék a během svého hledání objevili i tajemství destilovaných švestek. Ve skutečnosti začínají dějiny alchymie mnohem dříve a hledání zlata snad ani nebylo oním konečným cílem. Ale nač předbíhat, vraťme se na samý prapočátek.

Co vlastně znamená slovo alchymie? Nejde o nic jiného, než o arabské slovo pro chemii s předponou „al“, kterou nacházíme i u jiných dosud užívaných slov – algebra, alkohol, elixír (alixír) atp. Výkladů tohoto slova je však víc. Asi nejběžnější je ten, který tvrdí, že slovo chemi nebo cham znamená Egypt. Alespoň tak to píše řecký historik Plútarchos (46-120 n. l.) ve spisu o Isidě a Osíridovi, z něhož se dozvídáme, že egyptští kněží tento název užívali pro Egypt, jehož zem je černá. V řecké alchymistické literatuře se také mluví o alchymii jako o posvátném egyptském umění.

Je nesporné, že staří Egyptané základní chemické (a snad i alchymické postupy) znali. Vzpomeňte si na konzervační látky používané při mumifikaci nebo bazální metalurgické postupy.

Metalurgie, především drahých kovů, se stala doménou egyptských kněží, kteří tento obor povýšili na božské umění. Historik Petr Vágner k tomu poznamenává:

Při práci s drahými kovy charakterizované přítomností technického i magického prvku se mnozí z nich oddávali představě, že se jim podařilo dosáhnout tzv. zmnožení, a to zejména tehdy, když slitiny kovů získávaly v důsledku působení různých příměsí a činidel (měď, bronz, arzen, chloridy kovů) vzhled zlata nebo stříbra. Úroveň znalostí Egyptanů můžeme nejlépe posoudit na základě dvou dochovaných pramenů, totiž Leydenského a Stockholmského papyru. Prvně jmenovaný je pro dějiny alchymie nepochybně důležitější, neboť je téměř celý věnován metalurgii, zejména potom práci s drahými kovy, mezi nimiž je mimořádná pozornost věnována asemu (slitina zlata a stříbra, kde je stříbro zastoupeno cca 30%) a přípravě dalších slitin připomínajících svým vzhledem zlato nebo stříbro.

Stockholmský papyrus je podstatně méně alchymistický, nalezneme v něm sice také recepty zabývající se kovy, ale naprostou převahu tady mají návody na moření a barvení látek.

Vědomosti traktované v jednom i druhém prameni nám prozrazují vysoký stupeň poznání chemismu a naprostá většina receptů našla své pokračování v alchymistických či technologických spisech.

Papyry, o nichž byla řeč, byly nalezeny v roce 1828. Přeloženy a zdokumentovány byly až mnohem později. Odborníci sice kladou jejich vznik do 3. století po Kristu,

ale vzácně se shodují v tom, že jsou opisem mnohem starších předloh.

Oba papýry se do Evropy dostaly díky shánčlivosti švédského vicekonsula Johanna d' Anastazy, který během své diplomatické mise nashromáždil v Thébách vzácné svitky. Po návratu do Evropy pan vicekonzul většinu z nich prodal nizozemské vládě. Svitky se tedy ocitly v holandském Leydenu. Mnohem menší zbytek d'Anastazy věnoval rodnému Švédsku a pohltily je archivy švédské královské akademie. Leydenský papyrus byl přeložen v roce 1885 a ten Stockholmský až roku 1913.

Alchymie se v Egyptě formuje někdy kolem počátku letopočtu a je zřejmé, že na ni měly vliv závěry starých řeckých filosofů.

Proto se nyní vraťme před počátek letopočtu a navštívme klasické Řecko. Ujišťuji vás, že se nejedná o poslední časoprostorový skok, který při našem putování dějinami alchymie podnikneme.

V podstatě všechny staré kulturní národy starověku byly přesvědčeny o tom, že se celý svět a všechny věci kolem nás skládají z několika, nejčastěji ze čtyř základních prvků: země, vody, vzduchu a ohně. Termín prvek má poněkud odlišný, spíše filosofický význam než chemický, a proto se v této souvislosti spíše hovoří o elementech.

Elementy, základní stavební kameny vesmíru, se objevují v myšlenkách starých řeckých filozofů. Nejdříve u přírodních filosofů tzv. iónské školy, kteří měli představu jediného prvku jako základu všech věcí. Thales (642 – 548 př. n. l.) považoval za pralátku vodu, Anaximenes (585 – 525 př. n. l.) vzduch, Xenofanes (570 – 470 př. n. l.) zemi a Hérakleitos (535 – 475 př. n. l.) praoheň. Všechny čtyři pralátky převzal a pojmenoval

elementy v tom smyslu, jak je chápeme i dnes, Empedokles (490 – 435 př. n. l.). Empedokles tvrdil, že čtyři živly (nazýval je rhizómata neboli kořeny) odpovídají čtyřem stavům hmoty:

země = pevnost a sucho
voda = tekutost, rozpuštění, roztavení
vzduch = plynný stav, těkavost
ohně = světlo, teplo, pohyb

Podle Empedokla tedy nejde o čtyři různé látky, čtyři různé elementy, ale o čtyři projevy–vlastnosti jedné a téže pralátky. Odtud je už jenom krůček k pozdějším alchymistickým spekulacím o proměně jedné látky v jinou. Vždyť olovo i zlato jsou projevem jedné a téže matérie.

Empedokla rozvíjí Platón (427 – 347 př. n. l.). I když veliký Platón ovlivnil kdeco a kdekoho, nás přeci jenom zajímá jeho vliv na formování alchymistické teorie. Platón převzal Empedoklovu myšlenku čtyř živlů a jejich společného základu – prahmoty. Z pralátky je možné vytvořit vše. Je matkou všech věcí. V Platónově spisu *Timaios* se objevuje teze, že k uskutečnění proměny jedné látky v jinou je zapotřebí čehosi třetího – myšlenky, z níž alchymisté mnohem později vyvozují existenci takové „zázračné“ látky nutné k přeměně (transmutaci), kterou nazývají kámen mudrců.

Ovšem v Platónových spisech kámen mudrců zdaleka konkretizován není:

Co vzniklo, jistě jest tělesné a viditelné i hmatatelné; ale bez ohně by se nikdy nic nestalo ani bez něčeho hmotného hmatatelné, hmotné pak bez země: tedy z ohně a

země tvořil bůh na počátku tělo všehomíra. Ale dva prvky nelze dobře skládati bez třetího, neboť musí býti mezi oběma nějaké spojovací pouto.

Skutečné základy alchymii položil přepracováním Platónova díla Aristoteles (384 – 322 př. n. 1.). Aristoteles tvrdil, že se vše hmotné skládá ze čtyř živlů – nám už známých země, vody, vzduchu a ohně. Všechny elementy vycházejí ze společné hmotné podstaty – próte hylé, prahmoty. Nejpodstatnější vlastnosti živlů jsou dány dvojicemi protikladů:

teplo + sucho = oheň
teplo + vlhko = vzduch
vlhko + studeno = voda
sucho + studeno = země

Proměna živlů navzájem je možná tak, že látka zůstává nezměněná, ale forma se změní tím, že jedna ze základních vlastností je nahrazena jejím protikladem.

Kromě zmíněných čtyř živlů Aristoteles předpokládal existenci páté látky, kterou nazýval ether. Pátý živel je božská látka, zcela se lišící od předchozích čtyř. Je božského původu, jednoduchá, neproměnná, nezničitelná, jsou z ní utvořeny hvězdy. Páté jsoucno – quinta essentia – později splývá s oním třetím prvkem nutným k transmutaci látky, kamenem mudrců.

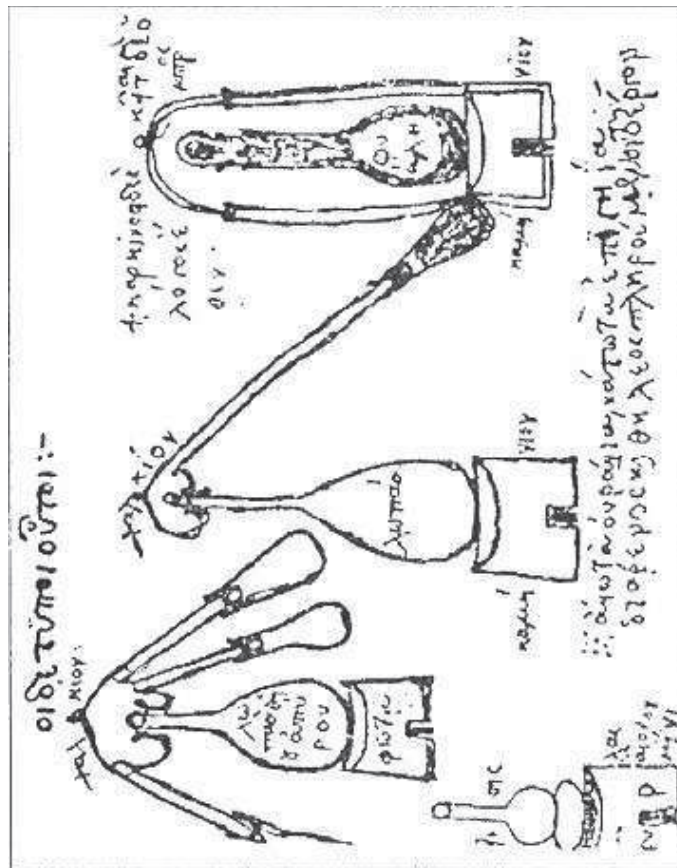
Alchymisté se často odvolávali na Aristotelova pozorování, že mnohé kovy při slévání mění barvy, odtud vznikla představa „barvení“ (tingování, z latinského tingere – barvit) přidáním přísady, která vyvolává proměnu, „tinkury“, uvolňující energie, které směřují

vzhůru, působí zdokonalení. Jako zraje a sládné ovoce nebo chléb a jiné pokrmy a vhodnou přípravou se stávají požitatelnými, stejně i kovy se zušlechťují, a tak se víc a více blíží zlatu. A může-li příroda dát vznikat zlatu z jiných kovů, může to také dokázat člověk.

Jak jsme se již zmínili, závěry řeckých filozofů a praktické dovednosti egyptských kněží ústí v prvních stoletích po Kristu ve vznik alchymie. Nebudeme tedy daleko od pravdy, když za kolébku této disciplíny označíme bohaté egyptské město Alexandrii. Soustředil se zde celý kulturní a vědecký život tehdejšího světa. Musaion, tato starověká akademie věd, hostila ve svých zdech učence, které zaopatřoval stát. Vznikla zde i proslulá alexandrijská knihovna. Kromě alchymie se zde pěstovaly i další tajemné nauky – židovská kabala, astrologie a magie.

Kolem roku 200 př. n. l. žil v Alexandrii Bolos Demokritos z Mende. Hlásil se k novopythagorejským filosofům, kteří žili jako mniši, obdělávali zemědělskou půdu a pracovali v řemeslnických dílnách. Kromě četných mystických spisů věnovaných tajným naukám vzešlo z jejich prostředí mnoho praktických návodů, týkajících se jak zemědělství, tak třeba výroby kovových slitin, napodobování drahých kovů, kamenů a perel, přípravě barviv atp. Bolos Demokritos je autorem knihy o barvení – Bafika. Jde o nejstarší známý návod, který popisuje, jak napodobit drahé kovy.

V alexandrijském prostředí se setkáváme s polomytickou postavou považovanou za zakladatele alchymie – Hermem Trismegistem. Chemik a historik alchymie profesor Vladimír Karpenko o něm napsal:

„A zatímco soudobá historiografie tápe, alchymistům bylo odevždy jasné, že zakladatelem a tvůrcem jejich nauky byl Hermes Trismegistos.“

Přístroje řeckých alchymistů

Nejprve ho představme jako mimořádně zdatného spisovatele. Manethos, autor z 3. století n. 1. tvrdil, že Hermes vytvořil 36 525 spisů. Jamblichos, ten žil o šest století později, už byl skromnější, když se zmiňoval o 20

000 spisech, z nichž prý pouhý výtah tvořil 42 svazky. Souhrn těchto moudrostí se už na počátku našeho letopočtu objevil jako Corpus Hermeticum. Ovšem spisům pro jejich tajuplný obsah dokázali porozumět jen zasvěcenci, ostatním byly knihy nepřístupné. Byly jim uzavřeny, a to hermeticky.

Statistika byla sice ohromující, ale autora nám nijak nepřiblížila. Nemohla, bohové jsou lidem vzdálení, a tady máme co činit s takovou nadpřirozenou bytostí. Thovt, egyptský bůh moudrosti a učení, řádu a zákonů, písma a řeči, lékařství a kouzelnictví, prý sepsal všechnu svoji učinnost a tyto knihy svěřil do opatrování chrámovým kněžím, kteří se vše učili nazpaměť. Když se podíváme, co vše měl Thovt na starosti, není divu, že patřil k nejvýznamnějším bohům starého Egypta, kde nebyl jen Velkým, ale Tříkrát velkým, či dokonce Tříkrát trojnásobně velkým. A protože ho Řekové ztotožňovali s Hermem, byl to pro ně Hermes Trismegistos.

Do dějin alchymie se Hermes Trismegistos měl zapsat dvěma zásadními díly – Tabulí z Memfisu a Smaragdovou deskou. Jejich texty jsou si docela podobné. Na tabuli z Memfisu stálo:

*Nebe nahoře, nebe dole;
hvězdy nahoře, hvězdy dole;
všechno je nahoře, všechno je dole;
vezmi to, přinese ti to štěstí.*

Text známější Smaragdové desky, v překladu českého hermetika Pierra de Lasenic, hlásá toto:

Jest pravdivé, jest jisté, jest skutečné, že to, co jest dole, jest jako to, co jest nahoře, jest jako to, co jest dole, aby dokonány byly divy jediné věci.

A jako všechny věci byly učiněny z jediného, za prostředkování jediného, tak všechny věci zrodily se z této jediné věci přízpůsobením.

Slunce jest jeho otcem, měsíc jest jeho matkou, vítr nosil jej ve svých útrokách, země jest jeho živitelkou.

On jest otcem univerzálního telesmatu celého světa.

Jeho síla jest celá, když byla proměněna v zemi.

Oddělíš zemi od ohně, jemné od hrubého, opatrně a nanejvýš moudře.

On vystupuje od země k nebi a zase znova sestupuje z nebe na zemi a přijímá sílu věcí hořených i dolních.

Takto budeš mít slávu celého vesmíru; veškerá hmota prchne před tebou.

Tu sídlí síla, ze všech sil nejmocnější, která překoná každou jemnou věc a pronikne každou věc pevnou.

Takto byl stvořen vesmír.

Odtud vzejdou přízpůsobení podivuhodná, jichž způsob jest zde.

Proto jsem nazván Hermes Trismegistos, maje tři části filosofie celého vesmíru.

Co jsem pověděl o magisteriu slunce, jest úplné.

V tuto chvíli by bylo možná na místě pokročit z Alexandrie do středověké Evropy. Jenže, je-li Alexandrie kolébkou alchymie, pak je jí i Čína. Ve srovnatelném časovém období vzniká alchymie také v této asijské zemi. Podobnosti mezi alexandrijskou a čínskou alchymii jsou neuvěřitelné. Uvažuje se dokonce o jakémsi vzájemném

ovlivnění obou center prostřednictvím starověkých obchodních cest.

Jeden z prvních alchymistů, které vůbec známe, byl Wej Pojang. Pocházel ze státu Wu v dnešní provincii Ťiang-su. A víme, že roku 121 n. l. odmítl jistě dost lákavou nabídku, aby žil u dvora. Podle jiné verze byl oním alchymistou sám zakladatel taoismu Lao-c'. A historika je o celých 500 let starší.

Se jménem tajemného alchymisty je spojena kniha Cchantchung-t'i, která je návodem na přípravu pilulky nesmrtnosti. Ovšem i s touto knihou je spojena určitá nesnáze, její nejstarší známá verze pochází ze 2. nebo 3. století našeho letopočtu.

Dalším významným pramenem k dějinám čínské alchymie je edikt čínského císaře Dinga z ledna nebo února roku 144 př. n. l., který přikazuje veřejně popravít každého, kdo soukromě razí mince nebo vyrábí falešné zlato.

Bohužel se nedá přesně zjistit, zda je čínská alchymie starší než alexandrijská, a tak se prozatím spokojme s tím, že má tento obor kolébky dvě.

Vraťme se ale do Alexandrie. Mezi významnými alchymisty této metropole zaujímá přední místo Zosimos z Panopole, který žil zřejmě v letech 350 – 420. Je autorem několika spisů, v nichž se mísí mystika s praktickými zkušenostmi chemika. Nejdeme v nich i popisy alchymistických přístrojů. Zosimos se odvolává na své předchůdce – Démokrita, Herma, Egyptěanku Marii a další.

Sám pak ovlivnil řadu řecko-alexandrijských alchymistů. Bohužel se většinou nevěnují praxi, ale jejich doménou je především teoretický rozbor spisů starších mistrů.

Jmenujme alespoň některé: Synesios, Olympiodóros, Aeneas z Gazy, Pelagios a Stefanos.

Významnou etapou v historii alchymie je její arabské období.

Z řecko-alexandrijské báze vyrůstá alchymie byzantská, syrská a právě arabská. O Arabech je známo, že měli neobyčejně geniální schopnost syntetizovat vědecké poznatky porobených národů. Alchymie a spisy jejího teoretického otce Aristotela se k Arabům dostávají prostřednictvím syrských překladů. Je zajímavé, že u arabských alchymistů, na rozdíl od jejich alexandrijských předchůdců, ubývá mystiky a objevuje se více střízlivého uvažování, což je patrné u Al Raziho (864 až 925) nebo ve spisech tzv. Gebera-Džábira.

Al Razi, na západě známý jako Rhazes, působil i jako lékař. Je autorem spisu „Tajemství všech tajemství“, kde se zabývá látkami z říše rostlinné, živočišné i nerostné. Kniha obsahuje i popisy alchymistických přístrojů. Je mu připisováno i dílo „Kniha kamenců a solí“. Zřejmě neprávem.

Dalším významným vědcem arabského světa byl Ibn Sina, v Evropě známý jako Avicena. Zabýval se chemií, fyzikou, filozofií i lékařstvím. Byl odpůrcem nauky o přeměně kovů. I když se vyskytuje množství alchymistických spisů podepsaných jeho jménem, jde pravděpodobně o podvrhy, jimž mělo přidat jméno slavného učenice na vážnosti.

Za nejstarší prameny k dějinám evropské alchymie můžeme považovat *Compositiones ad tingenda* (Předpisy k barvení) z 8. století a *Mappae clavicula ad efficiendum aurum* (Klíč k návodu, jak dělati zlato), který vznikl pravděpodobně v 9. století. Vedle dalších

prealchymických a alchymických spisů zaujímá čestné místo spis kněze Theofila Schedule diversarum artium (Popis různých umění), který pochází z konce 10. století.

Dr. V. H. Matula ve své dnes už vzácné knize „Hledání kamene mudrců“, líčí tento podivuhodný spis takto:

Vedle rozmanitých řemeslných předpisů, obsahuje čistě alchymistický návod ku přípravě tzv. španělského zlata z mědi, popela z bazilišků, lidské krve a octa. Je při tom fantastický výklad o pěstování bazilišků z vajec dvou starých kohoutů, kteří zavřeni spolu ve sklepě se vzájemně oplodní a jejich vejce musí vyseděti ropucha. Znalci alchymistické literatury je zřejmo, že popelem bazilišků je míněna zinková ruda, takže španělské zlato je vlastně mosaz, a historie s baziliškou má za účel zakrytí nezasvěcenému podstatu proměny mědi ve „zlato“. Bazilišek a krev ryšavého člověka se později hojně vyskytují jako jinotajné názvy v četných alchymických předpisech. Theofilus, o němž jinak nic nevíme, byl pravděpodobně řeckého původu.

V Evropě vrcholného středověku se alchymii zabývalo mnoho učených mužů. Z nich jmenujme německého teologa, filozofa a přírodovědce Alberta z Bollstadtu (1193 – 1264), jehož známe spíše jako Alberta Velikého, který se alchymii zabýval spíše teoreticky, a konkrétní alchymické spisy spojované s jeho jménem jsou podvrhy. V přeměnu kovů věřil i anglický filozof Roger Bacon (1224 – 1293), který preferoval experimentální vědu a zanechal po sobě několik alchymických spisů. S alchymii je spojen i proslulý francouzský lékař Arnaldus Villanovus (1235 – 1311), ze všech jeho děl zmiňme alespoň „Otázky, týkající

se podstaty a vlastností kamene mudrců“ a spis „Růžová zahrádka mudrců“.

Alchymistickou teorii i praxi vycizeloval jiný evropský učenec, který však za její hlavní úkol považoval výrobu léčiv. Tímto mužem nebyl nikdo jiný než slavný renesanční lékař Theophrastus Bombastus z Hohenheimu (1493 – 1541) známý pod jménem Paracelsus.

Jen tak na okraj musíme zmínit, že čtyřsté výročí Paracelsovy smrti v září roku 1941 využila nacistická propaganda i v tehdejší Protektorátu Čechy a Morava. Šlo zejména o jeho výrok: *Jsem hrdý na to, že jsem se narodil německým mužem.* Nacisté však přehlédli, že šlo o humanistu a zbožného a pokorného křesťana.

Paracelsus zásadně odmítal všechny dřívější alchymistické autority. I když teoreticky připouštěl možnost výroby kamene mudrců, za důležitější pokládal přípravu léků. Alchymii chápal jako všeobšáhlou vědu o přírodě a životě, o vznikaní, o proměnách a pohybu. Zdůrazňoval, že každý zásah do hájemství přírody je alchymie (vskutku ekologická myšlenka!), ať jde o jejího zkoumatele, lékaře, nebo vůbec každého jednajícího člověka.

Paracelsus svým dílem odstartoval to, čemu se někdy říká zlatý věk alchymie. Jde o období ohraničené poslední čtvrtinou 16. století a počátkem století 17., které se přibližně kryje s dobou panování Rudolfa II. A není žádným tajemstvím, že se Mekkou alchymistů v té době stává Praha a vlastně i celé Čechy. Do naší země však alchymie dorazila dlouho před novým Hermem Trismegistem, jak byl Rudolf II. někdy nazýván.

Bohuslav Balbín v životopise prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic (1297 – 1364) tvrdí, že se tento vysoký církevní představitel při studiích na italských univerzitách seznámil s alchymii. Alchymie údajně zajímala i Otce vlasti Karla IV., čemuž by snad nasvědčoval alchymický spis neznámého Itala dedikovaný právě císaři Karlu IV. Konkrétní odkaz na alchymii se vyskytuje v alegorické básni Smila Flašky z Pardubic zvané „Nová rada“ z roku 1395, kde opice radí králi zvířat, lvu: „Oddaj svú vůli i chtění na všelijaké umění čáry i zlato dělati.“

O králi Václavu IV. je známo, že jej zajímala astrologie, zatímco jeho dva dvořané a později pražští arcibiskupové se věnovali alchymii. Byli to Zikmund Albík z Uničova (1358 – 1427) a Konrád z Vechty (+1431). Při slavném kostnickém koncilu se probíralo, že je Konrád: čarodějník, alchymista, svatokupec, nedbalý v úřadě atd. Mnohem větším prohřeškem však asi byla skutečnost, že Konrád hájil mistra Jana Husa.

Spolehlivě máme doloženo, že se alchymii věnovala i jedna žena – Barbora Celská, vdova po císaři Zikmundovi, která žila na zámku v Mělníce, věnném městě českých královen. Barboru navštívil český alchymista Jan z Lazu, který si pro svou poctivost vysloužil přídomek Lasniero (Laz nien oro neboli Laz žádné zlato). Císařovnu usvědčil z podvodného zlatodějství a o své návštěvě na Mělníce napsal:

Poněvadž jsem na více místech slyšel, že manželka nebožtíka krále Zikmunda se dobře vyzná ve vědách, poklonil jsem se jí a trochu ji také zkoušel v umění. Odpovídala, jak je zvykem žen, zdvořile, ale opatrně. V mé přítomnosti vzala k pokusu rtuť, arsenik a ještě jakousi

látku, kterou však nejmenovala, ačkoli ji dobře znala. To vše rozpráškovala a práškem proměnila měď ve stříbro. Tento kov na prubířském kameni se sice choval jako stříbro, ale nedal se kovati. Takto ošidila mnoho lidí. Rovněž jsem u ní spatřil, že rozežhavenou měď posypala nějakým práškem, který když vnikl do mědi, pozměnil ji tak, že se podobala přepalovanému stříbru. Když však bylo roztaveno, stalo se opět mědí. A takových nepoctivých kousků mi předvedla mnoho. Protože jsem viděl u ní samou lež a podvod, vytýkal jsem jí to. Chtěla mne za to dát uvězniti, ale přece jsem s pomocí Boží unikl.

Ovšem zlatá doba alchymie v Čechách nastává skutečně o něco později, za císaře Rudolfa II. Jeho dvůr zaměstnával desítky služebníků, úředníků i umělců. A samozřejmě zajímal i alchymisty, mezi nimiž se občas také rozplynula nějaká ta kopa grošů i zlatáků.

Hovoří se dokonce o jakési první vědecké akademii, která na Rudolfově dvoře vznikla. I když se její členové věnovali i jiným vědním oborům, na pořadu dne byla zejména alchymie. Akademii předsedal Tadeáš Hájek z Hájku (1525 – 1600), který byl osobním císařovým lékařem a protomedikem Českého království. I když jej alchymie příliš nezajímala, jeho hluboké vzdělání v přírodních vědách jej předurčilo k tomu, aby zkoušel příchozí alchymisty a odděloval zrno od plev.

Bohuslav Balbín odhadoval, že se na Rudolfově dvoře vystřídaly dvě stovky alchymistů. Mezi takovým množstvím hledačů filozofického kamene se jistě vyskytovalo množství podvodníků, šarlatánů, ale i výborných vědců a záhadných osobností, jejichž význam i přínos je po několika staletích jen těžko zhodnotitelný.

8. kapitola

Pomohlo husitům vyhrávat počasí?

Doba husitská nebo také doba husitských válek bývala až donedávna považována zajedno z nejslavnějších období českých dějin. Dnes se spíše kloníme k mnohem střízlivějšímu názoru, že to bylo období velice krvavé a kruté, poznamenané náboženským fanatismem a nesnášenlivostí, byť se tehdy před českými válečníky třásla takřka celá Evropa.

Čím však byly husitské války vyvolány? Byla to jen krize křesťanské církve a sociální a politické konflikty? Dovolím si upozornit, že husitskou revoluci ovlivnily i jevy, které historikové až doposud víceméně přehlíželi. Především je nutné připomenout význam klimatických změn, které tehdy ovlivnily život na celé severní polokouli.

Je prokázanou skutečností, že epidemie tzv. „černé smrti“ měla svůj počátek v roce 1330, kdy v Číně následkem obrovských záplav zahynulo kolem 5 – 6 milionů lidí. Nemožnost pohřbít v krátké době všechna mrtvá těla vyvolala první větší epidemii, která se rychle rozšířila po velké ploše centrální Asie a s neztenčenou silou zasáhla Evropu. K této skutečnosti je třeba připomenout, že šlo o teplé oblasti, jejichž klimatické podmínky šíření epidemie umocňovaly. Nicméně zvýšení teplot na celé severní polokouli v témže časovém úseku jistě nebyl zanedbatelný fenomén.

Tato velká pandemie nebyla ovšem první, která Evropu postihla. Morových epidemií (pod pojmem mor se mnohdy skrývaly různé choroby, které nemusely vždy být pravým morem *Yersinia pestis*) bylo více, ale nikdy nedorostly až do tak obrovských rozměrů. Příčina, která vedla k jejich bleskovému rozšíření, nespočívala pouze v oteplení klimatu, které šíření nemoci podporovalo, ale především ve vysoké koncentraci obyvatelstva. To se během 12. až 14. století začalo ve velkém stěhovat do měst. Teplé klima vedlo (jako v mnoha případech před tím) k růstu populace. Byl to ovšem nový společenský systém, který vedl k přelidnění měst, kam se soustředila řemeslná výroba, do té doby běžně provozovaná ve vesnicích. Feudalismus stál před otázkou, jakým způsobem nasycit přibývajícím počtem obyvatelstva a zároveň plnit i potřeby nové společnosti, která se od předešlé (tím je v českých zemích myšlen přechod od románského období ke gotickému) zásadně lišila. Východiskem se ukázal být rozvoj měst se soustředěnou řemeslnou výrobou. Není proto překvapující, že mladý český král Jan Lucemburský tak dbal především na budování měst, neboť ze své domoviny velmi dobře věděl, co znamená prosperující stát, postavený na volném podnikání svobodných měšťanů.

Růst měst měl ovšem i svoji stinnou stránku. Velké obilní sklady ve městech přitahovaly drobné hlodavce, především krysy a myši, kteří zde působili jako mezihostitelé přenašečů chorob v podobě různých parazitů, především blech (*Xenopsylla cheopsis*). V oteplujícím se klimatu a ve zvyšující se koncentraci obyvatelstva bylo jen otázkou času, kdy morová epidemie

propukne. Mimořádně silná pandemie „černé smrti“ je toho důkazem.

Nebylo to pouhé zvýšení teplot, ale rovněž i zvýšení srážkové činnosti, které přivedly zemědělskou ekonomiku značné části Evropy do optimálního stavu. Jistě není náhodné, že přibližně od poloviny 14. století začala ve středoevropských šířkách růst moc a síla měst s aktivním měšťanským stavem. I když do té doby prodělala Evropa několik morových vln, nebyla z nich ani jediná takového charakteru, jako pandemie „černé smrti“.

Název „černá smrt“ dostala podle posmrtného stavu většiny obětí. Morové epidemie, které se doposud projevovaly v podobě krvavého zvracení či puchýřů po celém těle, byly náhle vystřídány doslova strašidelným koncem napadené oběti. Lidé zasažení tímto agens umírali v neuvěřitelně krátké době zcela zčernalí. Tento efekt měl pochopitelně silný emotivní náboj v informačním systému té doby. Pro poměry středověkých Čech bylo typické, že až do poloviny 14. století téměř všechny prameny popisující zvýšenou úmrtnost v zemi uváděly jako příčinu smrti hladomor. Samotný pojem mor se přitom v dobových pramenech objevuje poměrně dosti zřídka a to opět ve spojení s hladem. V demografickém vývoji Čech však dochází k zásadnímu přelomu v polovině 14. století, kdy se nejen v Čechách, ale i v celé Evropě stává endemickou chorobou pravý mor, nemoc mimořádné smrtící síly.

Díky vysoké koncentraci obyvatelstva měla tato epidemie prostor pro bleskové rozšíření. Během několika let dosáhla pobřeží Černého moře, kde měli své obchodní stanice italské kupci. Ti byli také první, kteří z Krymu zavlekli roku 1347 mor do Evropy. Od roku 1349 – 1355

se v několika vlnách přehnaly evropským kontinentem uragány smrtící nemoci. Jestliže v jednom regionu epidemie pozvolna uhasla, prakticky okamžitě se objevila jinde. V evropském obyvatelstvu, jehož imunita vůči této formě moru za staletí od konce doby “stěhování národů” silně poklesla, zanechala tato nemoc neuvěřitelné ztráty. Děsivý dojem z jejich výše zakrývá však daleko závažnější skutečnost. A to tu, že od roku 1347, kdy se poprvé epidemie „černé smrti“ objevila, se stala Evropa „morovým“ kontinentem. Tato smutná vizitka ji poznamenala na další čtyři staletí a stala se hrůznou noční můrou pro většinu evropského obyvatelstva. „Morová mentalita“ Evropanů se projevila trvalým pocitem ohrožení neznámým nebezpečím, které v takové podobě starší doba neznala.

Smrt s kosou jako symbol morové epidemie, dobový dřevorez

Do sousedství našich zemí pronikla tato epidemie někdy kolem roku 1349, kdy přes Alpy dorazila do Bavorska, Pomohání, Rakouska a Uher. V následujících dvou letech pustošila okolí Řezna, Würzburgu, Norimberka, ale řádila rovněž i ve Slezsku, v Polsku a na Ukrajině. Její intenzita počala slábnout až po roce 1355 a odhaduje se, že v celém tehdy známém světě zemřela plná třetina veškeré lidské populace! Českým zemím se tato první vlna pandemie, zdá se, vyhnula. Významné je svědectví tehdejšího kronikáře Františka Pražského, že

první vlnu morové epidemie „čerstvé a chladné povětří“ z

Čech vypudilo. Od té doby již nikdy taková pandemie až do dnešních dnů nezužila.

Během dalších dvaceti let byl poměrný klid a evropské obyvatelstvo se pozvolna regenerovalo. Nicméně již roku 1356 se začala rozšiřovat z malého ohniska v Hesensku nová menší epidemie do celé Evropy. Její střed zasáhla především v letech 1357 – 1359 a 1363 – 1366. Ve druhé polovině šedesátých let přežívala tato forma moru jen v několika místních lokalitách. Další větší vlna přišla okolo 80. let 14. století a zasáhla opět celý kontinent a rovněž i české země.

Po různých lokálních výskytech moru se začal přibližně od roku 1372 počet obyvatel v Čechách znovu zvyšovat. Tato situace byla však razantně ukončena mimořádně silnou morovou epidemií, která dosáhla katastrofických rozměrů. Potvrzují to všechny kroniky bez výjimky. Vysokou mortalitu potvrzují například konfirmační knihy a počínající libri proclamationum.

Například v letech 1368 – 1379, tedy v období demograficky velmi příznivém, se v pražské diecézi uvolňovaly podle konfirmačních knih necelé 4 fary za měsíc, pak ve srovnání s tímto stavem v červenci 1380 to bylo 12 far, v srpnu 42, v září 76 a za první den října 7 far! V několika farnostech se úmrtí správce několikrát za sebou opakovalo, což je jev, se kterým se od té doby nikde jinde nelze setkat. Podobný obraz poskytují i provolací zemské desky, tedy zápisy, kdy se vyhlašovalo odprodávání šlechtického majetku v souvislosti s úmrtím právoplatného majitele. Například ve 2. polovině devadesátých let 14. století, tedy v relativně klidnějším období, se ročně provolávalo kolem 59 odúmrť majetku v držení šlechty. V roce 1381 to však bylo 182 případů, roku 1382 119, roku

1383 113 a ještě v roce 1386, tedy v době po odeznění epidemie, to bylo 86 odúmrtí.

Ačkoliv jde o čísla svým způsobem děsivá, nedosáhla morová epidemie v Čechách takové intenzity jako jinde v Evropě. Například na Karlově univerzitě poklesla sice imatrikulace studentů po roce 1380 velmi silně, avšak činnost univerzity přerušena nebyla, což nelze říci o ostatních evropských univerzitách. V uvedeném období „černé smrti“ šest z 36 evropských univerzit svoji činnost trvale zastavilo a pět dalších ji obnovilo až po několika letech. Zvýšená úmrtnost, vyliďňování celých oblastí a především neuvěřitelně silný psychický účinek měly svůj odraz v kultuře a v počínajících reformních hnutích. Dopad se projevil rovněž v ekonomice a v sociální oblasti, například v národnostním složení obyvatelstva českých zemí. I když tato druhá vlna epidemie nebyla již taková jako v prvním případě, důsledky, které po sobě obě epidemie zanechaly, byly závažné.

Právě pod účinkem nemoci mimořádné smrtící síly se začaly objevovat první názory na reformu společnosti, neboť obyvatelstvo si náhlý vznik těchto epidemií nedovedlo racionálně vysvětlit a spatřovalo v nich nadpřirozený zásah. Tomáš Štítný ze Štítného píše Knížky šestery o obecných věcech křesťanských především pod dojmem skončené epidemie a není náhodou, že na něj programově navazuje i Jan Hus. Ve svém důsledku vedly vlny morových epidemií až k objevu Ameriky, neboť se hledala přirozená cesta ke zdrojům koření, které mělo mít podle středověkých názorů protiinfekční účinky jako hřebíček a pepř.

Husitské bouře se odehrávaly v mimořádně vlhkém a na záplavy bohatém období. Neúspěšnost křížáckých

výprav proti husitským Čechám byla způsobena především totální neprůchodností země, neboť rozbahněné cesty umožňovaly jen velmi omezený pohyb, a to pouze lehčích nákladů. Nicméně katastrofální nezdar celkem pěti křížových výprav proti Čechám je záležitost natolik mimořádná, že ji nelze vysvětlovat pouze odkazem na špatné počasí. Podstatnou úlohu jistě hrálo odhodlání obyvatelstva země a také na svou dobu nezvyklé prvky vojenské strategie a taktiky. Téměř jistě zde působila také otevřená antipatie k organizátorovi těchto výprav, k dědici zemí Koruny české a synovi císaře Karla IV., Zikmundovi Lucemburskému, způsobená především jeho postojem k Husovi a k jeho reformním snahám.

Morové pohromy dostaly většinu obyvatelstva evropských zemí do téměř neřešitelného postavení. Hlásaná a požadovaná křesťanská doktrína obecné spásy v podobě království božího byla náhle přerušena drsnou podobou vpádu smrtící epidemie. Vysvětlení proč k tomu došlo hledalo evropské obyvatelstvo nejen samo u sebe a svého údajně hříšného života (flagelanti), ale také u tehdy nejvyšší duchovní autority – církve. S ohledem na to, že církev představovala božího zástupce na zemi, muselo věřící obyvatelstvo vidět zřetelný rozpor mezi životem duchovenstva a křesťanskými zásadami obsaženými v bibli.

Vraťme se však k otázce položené v názvu této kapitoly, nakolik mohlo počasí ovlivňovat vojenské úspěchy husitů. Uveďme si konkrétní případy. Tolikrát zdůrazňované Žižkovo vítězství v bitvě u Sudoměře v březnu 1420 bylo patrně možné především proto, že rybníky byly po srážkově bohatém roce z větší části

vypouštěny, neboť hrozilo akutní nebezpečí protržení hrází.

Podobně tomu bylo i 14. července 1420 v bitvě na Vítkově. Zikmundovo vojsko, tábořící na Letné v počtu kolem 70 až 100 tisíc mužů, muselo překročit řeku jedine v místě brodu u dnešního ostrova Štvanice. Přejít přes dobudovaný Karlův most by totiž představoval velké časové zdržení. Štvanický brod byl využíván na Vltavě již od pravěku, takže z pohledu rozložení sil obou válčících stran nešlo o nic mimořádného. Dá se s velkou pravděpodobností usuzovat na to, že Zikmundovi vojáci měli reálnou naději na úspěch, ale překazila jim to zvednutá hladina řeky. Přebrodění řeky je proto stálo velmi mnoho sil, takže pro Žižku a jeho vojáky, kteří byli opevněni na vrcholu Vítkova, nepředstavovali reálné nebezpečí. Zvláště když museli po přebrodění ještě v těžké zbroji překonat strmé svahy kopce. O utonulých v řece se ostatně zmiňuje i jeden husitský rukopis.

Je skutečně dosti udivující, že této tak prosté skutečnosti si nikdo nepovšiml a mnoho historiků se snažilo tento viditelný rozpor nějakým způsobem vysvětlit. Skutečnost, že početná křižácká armáda byla na hlavu poražena maximálně tisícovkou Žižkových vojáků, musela být do očí bijící. Pouze náhlý deštivý příval, který zvedl hladinu Vltavy, je možné dát do souvislosti s touto bitvou a jejím výsledkem. Jedině tak lze totiž uspokojivě vysvětlit porážku Zikmundova vojska, které bylo v porovnání s husity mnohonásobně silnější. Tato naše domněnka se zdá být podpořena zprávou, kterou uvádí Daniel Adam z Veleslavína ve svém „Kalendáři“, že pět dní po bitvě (19. července) přišla náhlá bouřka, doprovázená velmi

pravděpodobně nenadálou průtrží mračen, která způsobila požár v ležení Zikmundova vojska a značné škody.

Terén, předem vybraný k bitvě, byl pro Zikmundovy těžkooděnce velkým problémem. Je totiž nutné si uvědomit, že rozsáhlá pláň (Špitálské pole) pod vrchem Vítkovem byla v první polovině 15. století přirozeně zaplavovanou říční nivou, která mohla být zemědělsky využívána pouze sporadicky. S největší pravděpodobností se jednalo pouze o luční polaření, neboť žádné jiné možnosti tato často zaplavovaná pláň ani poskytnout nemohla. Z toho důvodu je logické předpokládat, že přesun několika desítek tisíc osob s poměrně vysokým měrným zatížením na 1 cm² plochy musel vyvolat terénní nestabilitu a porušení drnového pokryvu. To mělo za následek proměnu do té doby jakž takž obhospodařované louky v hluboké bahnisko. Připočteme-li si k této dedukci i poměrně vysokou hladinu spodní vody, která musela na nivě pod Vítkovem být, je výsledek celkem jednoznačný – těžkooděnci měli jen malou šanci se přes tento terén dostat.

Obvykle to bývalo vysvětleno chaosem v křižáckém vojsku, avšak dá se správně předpokládat, že právě tato Žižkova strategie mu přinesla věhlas neporazitelného vojevůdce. Žižka několikrát dokázal mistrně využít klimatické situace k vlastnímu vítězství. Nutno uznat, že v tomto případě se nejednalo o zásah „boží prozřetelností“, ale o skvělou taktiku husitského vůdce.

V kontextu dalších událostí je totiž docela zřejmé, že husitští velitelé využívali nejen místopisné znalosti, ale přidávali k nim i aktuální poznatky. V tomto případě využívali důsledků klimatických změn. Již v červnu roku 1420 se projevila klimatická odchylka náhlým vpádem

mrazů na počátku léta! Ve dnech mezi 8. a 10. červnem byla značná část střední Evropy postižena náhlým přílivem velmi studeného arktického vzduchu, místy spojeného i se sněžením. Ačkoliv další podrobné informace nejsou k dispozici, přesto je možné vyvodit závěr, že letní počasí roku 1420 bylo silně nestabilní.

Už v bitvě u Sdoměře se tento klimatický fenomén projevil. Uvedené bitvy spadají přesně do středu velmi vlhkého klimatického období let 1415 – 1423, které se projevovalo v Čechách poměrně významně. Jednalo se nejen o časový úsek teplý, ale rovněž i vlhký. Je dobré uvést, že i další Žižkova vítězství spadají do uvedeného období. Dne 8. ledna 1422 poráží narychlo sebrané vojsko krále Zikmunda u Německého Brodu. V říjnu téhož roku 1422 pronikla do Čech další křížová výprava vedená kurfiřtem braniborským, ale velmi rychle ustoupila zpět, neboť průchodnost země byla vzhledem k trvalým deštům velmi špatná.

Z dalších historických souvislostí těchto přirozených klimatických vlivů uveďme ještě alespoň poznámku o tzv. spanilých jízdách, vojenských výpravách husitských oddílů za hranice Českých zemí. Většinou se uvádí, že sledovaly vojenské a politické cíle, tedy přenesení bojových akcí mimo české země, zasažení protivníků husitství na jejich území, propagace husitských idejí v zahraničí a získání dalších přívrženců a obnovení integrity českého státu získáním vlivu i v tzv. vedlejších zemích Koruny české apod.

V souvislosti s neúrodami v letech 1426 – 1428 je však třeba otevřeně říci, že spanilé jízdy se staly pro válkami a neúrodami postižené a vyčerpané území Čech a Moravy hospodářskou nutností. Není vůbec náhoda, že k

programovému organizování spanilých jízd dochází vzápětí po neúrodném roce 1426. První spanilé jízdy, které husité sami nazývali rejsy, byly totiž podniknuty v lednu, v březnu a v květnu roku 1427. Prvé dvě směřovaly do Rakous a třetí do Lužice a do Slezska. Popis ohromné kořisti, která byla z výprav do Čech dovezena, jakož i jejich termíny diktované stupňující se nouzí a hladem, potvrzují, že se v první řadě jednalo o výpravy kořistné a zásobovací.

Výběr z historických záznamů o počasí v době husitských válek

Bylo velmi studené léto.

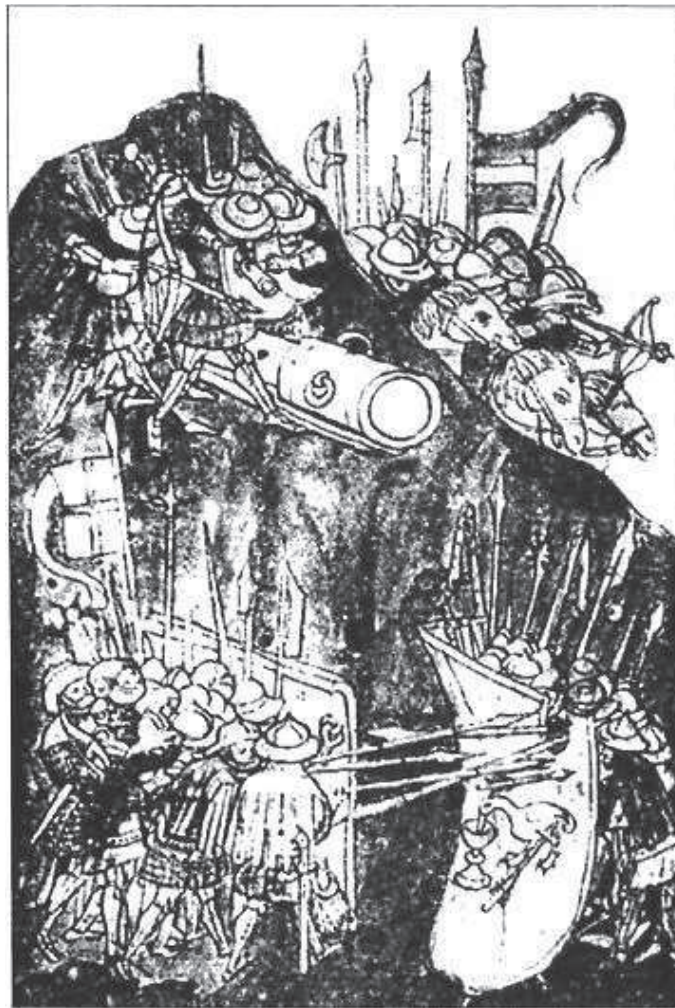
(R.Hennig, rok 1419)

Tento rok byl velmi bohatý a úrodný.

(Mährische wanderer, rok 1420)

V úterý před sv. Petrem (27.7.) napadly velké kroupy, když Švamberk táhl od hradu Panna (u Řepčic na Litoměřicku) za Litoměřicemi kolem Prahy, kde byl tehdy Žižka.

(Letopisy, rok 1423)

Boj husitů s křižáky, ilustrace z tzv. Vídeňského rukopisu z poloviny 15. století

Severní a Baltské moře zamrzlo. Lidé, dobytek, osení a vinné keře, vše vymrzlo do kořenů. Z Lübecku až do Gdaňska se chodilo po zamrzlém moři.

*(Die Kältesten Winter Seit Vierzehn Jahrhunderten,
rok 1423)*

V tomto roce utrpěly polní plodiny a vinné keře mnoho škod pro silné mrazy.

(Antonín Strnad, rok 1424)

Téhož roku bylo o žních veliké horko, takže lidé omdlívali při práci na poli.

(Letopisy, rok 1425)

Jaro a podzim byly velmi horké a suché.

(R. Hennig, rok 1427)

Téhož roku byl v Čechách hlad a velmi krutá zima.

(Letopisy, rok 1427)

Podruhé přišla velká voda v červenci a opětovně po dobu čtyř dnů dosahovala až k mostu.

(C. G. Pötszch, rok 1428)

Silnými mrazy vyhynulo obilí. Pro válku zanedbávali lidé polnosti a proto byla dražota. Přišla-li nějaká pohroma, jako toho roku, byl hlad hostem po celých Čechách, z něho na dovršení zla vznikl mor.

(F. Pišl, rok 1430)

Téhož roku v pondělí před sv. Marií Magdalenou (21. 7.) byla v Praze veliká povodeň, takže na Staroměstském náměstí jezdili lidé na loďkách a na Ovocném trhu tekla

voda kolem uzdařů jako veliká řeka a voda stála až k barvířům. Pobořila nový kamenný most, protože se některé oblouky ucpaly chalupami, dřívím, senem a obilím z polí, a tak se most na třech místech protrhl. Všechny mlýny co byly na Vltavě voda odnesla a zbořila mnoho domů v Praze, v Berouně i jinde. A ta veliká voda trvala týden. V Písku porušila a podemlela také kamenný most a strhala zábradlí, protože se valila až přes ně. Ale potom jej celý pěkně opravili i se zábradlím.

(Letopisy, rok 1431)

Téhož roku táhli sirotci do Uher na vévodu Stibora mladšího ze Stibořic přes řeku Váh. Byl mokrý podzim. Uhři se shromáždili a udeřili na ně v pátek před sv. Martinem (9.11.). Bratři uvázli s vozy v blátě, a tak jim Uhři vzali hodně vozů a jednu houfnici.

(Letopisy, rok 1431)

Veliká povodeň, která trvala od 22. července do 27. července.

(E. Mauder, rok 1432)

Byla velmi studená zima s množstvím sněhu. Labe bylo celé zamrzlé a led na něm ležel od Martina (11. 11.) předešlého roku až do sv. Pavla obrácení na víru (25. 1.). Zde při prasknutí ledu došlo k jeho mocnému vzrůstu a nejdříve v Čechách mimo další řeky mnoho měst a vesnic se pod vodou ocitlo.

(C. G. Pötszch, rok 1433)

Toho roku byla tak krutá zima a mnoho sněhu, že už ho sto let tolik nepamatují; lidé nemohli jet z města do

města nebo ze vsi do města. Zima začala na sv. Ondřeje (30. 11.) a trvala až do konce února. Když to veliké množství sněhu tálo, nebyly ani povodně, protože tání nebylo náhlé.

(Letopisy, rok 1434)

9. kapitola

Pravda o hraběti Draculovi

Ve světové literatuře málokteré dílo po sobě zanechalo tak nesmazatelnou stopu jako román irského spisovatele Brama Stokera *Dracula*. A to ani ne tak svou literární kvalitou, v tomto ohledu jde o knihu spíše průměrnou, jako svým nevšedním dramatickým obsahem. Nápad napsat „upířský“ román pravděpodobně vnukl autorovi romantický horor Josepha Sheridana *Le Fanu Carmilla* poprvé vydaný v roce 1870. O sedmadvacet let později podepsal Stoker, tehdy divadelní podnikatel a příležitostný spisovatel se zájmem o okultismus, v londýnském nakladatelství A. Constable and Comp. smlouvu na román *Nemrtvý*. Několik měsíců nato kniha, na níž už před tím pracoval několik let, vyšla pod názvem *Dracula*. O dva roky později byla poprvé vydána ve Spojených státech a zahájila svoje vítězné tažení světem za nejen knižní, nýbrž i budoucí filmovou a televizní slávou.

Kdo však byl předlohou hlavního hrdiny tohoto díla hraběte Draculy? Nebo jde jen o fiktivní, autorem zcela vymyšlenou postavu?

Sám Stoker ve svém románu o něm ústy svého hrdiny profesora Van Helsinga prozrazuje: *...Zřejmě to byl onen kníže Dracula, který si získal slávu v bitvě s Turky u oné velké řeky přímo na tureckých hranicích...* Také z jednoho románového monologu strašného karpatského upíra se dozvídáme zajímavé historické podrobnosti:

Kdo jiný než příslušník mého rodu překročil jako vojvoda Dunaj a porazil Turky na jejich vlastní půdě, aby tak odčinil onu strašlivou pohromu mého národa, pohanu Kosova, kdy se praporec Valachů a Maďarů sklonily před půlměsícem? Ano, to byl Dracula! A kdo jiný než jeho nehodný bratr prodal po jeho smrti na válečném poli svůj národ Turkům, a přivedl jej tak v potupné otroctví? A nebyl to vlastně právě onen Dracula, kdo pokračovateli svého rodu vnukl myšlenku, aby znovu a znovu přiváděl svá vojska před veletok do turecké země? A kdo, když byl odražen, přicházel opět a opět, třeba i musel vědět, že nakonec může zvítězit pouze jen on sám?

Tyto citace, myslím, docela přesně ukazují na muže, který Stokerovi posloužil jako předloha románového upíra Draculy. Zcela nepochybně se jednalo o Vladu III. řečeného Tepes, valašského knížete, který žil v letech 1431 až 1476. Stoker se o něm mohl dozvědět z poemy Victora Huga Sultán Murad, v níž autor líčí, jak

*...bojar Vlad, zvaný Belzebub
odmítl platit sultánovi daň.
Zajal sultánovy vyslance a všechny je dal
narazit na třicet kůlů, vztyčených podél cesty...*

Pravděpodobnější však je, že mu o této barvitě postavě středověkých dějin Balkánu vyprávěl maďarský historik profesor Armin Vambéry, s nímž se sešel v roce 1890. Však také Stoker ve svém románu ústy Van Helsinga výslovně uvádí: „Požádal jsem svého přítele Arminia z budapeštské univerzity, aby mi o něm (tedy o Draculovi) podal zprávu...“

Jak však historický kníže Vlad III., jemuž irský spisovatel s literární nadsázkou přisoudil upířské schopnosti, přišel ke jménu Dracula? Leckde se můžeme

dočíst, že Dracula, tedy rumunsky Draculea, znamená „d'ábel“. Toto vysvětlení vychází ze starých jihoslovanských pověstí, v nichž se například praví, že rumunský kníže *se jmenoval Dracula po valašsky a d'ábel po našem, a to pro jeho ničemnost: jaké měl jméno, takový byl i jeho život*. Zdá se, že právě o těchto pověstech musel profesor Vambéry svému irskému známému Stokerovi vyprávět a jeho pak inspirovali k tomu, aby z krutého valašského knížete stvořil nesmrtelného upíra Dracula.

Ve skutečnosti Dracula či Draculea neznamena „d'ábel“, ale je připomenutím toho, že otec Vlada III. valašský kníže Vlad II. byl v roce 1431 v Norimberku přijat římským, uherským a také českým králem Zikmundem Lucemburským do Řádu draka. Tento rytířský řád založil Zikmund spolu se svou manželkou Barborou Celskou a uherským palatinem Mikulášem Garou už v roce 1408, aby si upevnil v té době svoje ještě nejisté postavení na uherském trůnu. Navenek však bylo hlavním úkolem tohoto řádu bojovat proti nevěřícím, tedy především proti Turkům. Symbolem tohoto boje byl zápas sv. Jiří s drakem, ale světcovo jméno si v té době už nárokoval jiný řád a pak drak jako symbol působil daleko více odstrašujícím dojmem. Řádoví rytíři nosili plášť zelené, tedy dračí barvy, vespod pak červený, tedy v barvě krve, barvě sebeobětování. Kromě toho je zdobil na zlatém řetězu zavěšený odznak draka s křížem na hřbetě.

Původně byl Řád draka určen pouze pro uherskou šlechtu. Přijetím do tohoto řádu si Zikmund pojišťoval věrnost jednotlivých velmožů. Později však v souladu se svými politickými záměry rozšiřoval jak jeho zaměření na boj s heretiky a kacíři, tedy s husity, tak také jeho členskou základnu. A tak se v roce 1419 stal rytířem Řádu draka

dánský král a zároveň Zikmundův bratranec Erik XIII. a o rok později nejvyšší purkrabí pražský Čeněk z Vartemberka, který přechodně přeběhl od kališníků na stranu římského krále a zrádně mu vydal Pražský hrad. Však si také Vartemberkové nechali dodatečně svůj rodový erb – zlatočerně svíslé půlený štít obtočit zeleným dračím tělem.

Ale zatímco Čeněk z Vartemberka později popíral příslušnost k dračímu řádu, vždyť tuto poctu dostal od „šelmy ryšavé“ Zikmunda, panovníka v tehdejších Čechách tuze neoblíbeného, kníže Vlad II. se tímto vyznamenáním pyšnil. Symbol draka nechal vytesat do zvonice kláštera Uchopeni v Curtea de Arges, který sám založil. Znamení draka nesla i jím používaná pečeť a rovněž emise valašských mincí, které dal razit. Zlatý odznak s drakem, který stále nosil na hrudi, pak dal vzniknout přezdívce „Draculea“, kterou po něm zdědil i jeho potomek. Zpočátku však zřejmě nešlo o lichotivou přezdívku. Poprvé tak totiž Vlada II. nazval v dopise jeho nepřítel bojar Albula.

Vlad II. vládl Valašskému knížectví v době, kdy se turecký sultán Murad II. rozhodl definitivně zničit žalostný zbytek Byzantského císařství. Z kdysi mocné východořímské říše zbyl prakticky už jen Cařihrad (dnešní Istanbul) a několik málo měst roztroušených po pobřeží Černého a Egejského moře, pár ostrovů a pak ještě Peloponéský poloostrov, nejjižnější cíp Balkánu. V roce 1439 padlo pod útoky Turků Smederovo, poslední křesťanská pevnost na Dunaji hájená srbským knížetem Brankovičem. V téže době ve vojenském ležení u Ostřihomi zemřel na úplavici ani ne čtyřicetiletý římský,

český a uherský král Albrecht Habsburský, zeť Zikmunda Lucemburského. Celý Balkán se ocitl v ohrožení.

Papež Evžen IV. vyhlásil křížovou výpravu proti nevěřícím muslimům. Její organizace se ujal kardinál Giuliano Cesarini, který kdysi v roce 1431 u Domažlic utíkal před husity tak rychle, že přitom ztratil svůj rudý kardinálský klobouk. Do čela křížáckého tažení se postavil polský a od roku 1440 také uherský král Vladislav III. Jagellonský. Přidal se k němu se svými oddíly někdejší žoldák ve službách Zikmunda Lucemburského a nyní sedmihradský vojvoda Jánoš Hunyady, srbský kníže Jiří Brankovič a také valašský kníže Vlad II. Kromě toho přispěchali pod korouhve s křížem i dobrodružně založení němečtí a francouzští rytíři.

Tato vpravdě mezinárodní křesťanská armáda hodlala využít toho, že sultána Murada v té době zaměstnával vpád Mongolů v čele s Čingischánovým potomkem Timúrem Lenkem z východu do nitra Malé Asie (zhruba nynějšího Turecka). Křížáci prošli bez většího odporu územím Bulharska až k moři, ale Murad nezahálel. Uplatil janovské námořníky, jimž bylo evidentně muslimské zlato milejší než křesťanská víra, a na jejich lodích přepravil většinu svého početného vojska z Malé Asie na Balkán, 10. listopadu 1444 se obě armády utkaly u Varny. Turci využili své početní převahy a také lepší taktiky a připravili křížákům zdrcující porážku. Polský a uherský král Vladislav III. i kardinál Cesarini byli v krvavé řeži zabiti, jen Hunyadymu se s nemnoha svými bojovníky podařilo utéci.

Valašský kníže Vlad II. se i se svými syny dostal do tureckého zajetí. Poměrně brzy byl sice propuštěn a směl opět usednout na valašský trůn, ale jen za slib věrnosti

Turkům. Pojistkou, že se nepokusí proti nim znovu bojovat, se stali jeho synové Vlad a Radu, které si chytrý Murad ponechal v Gallipolli jako rukojmí. Jenže valašský kníže jako nynější spojenec Turků byl takřkajíc trnem v oku vládci Sedmihradska Hunyadymu. Vytáhl proti němu, aby ho ztrestal za toto přeběhnutí, a v listopadu 1447 ho porazil u sídelního města Targoviště v dnešním jižním Rumunsku. „Draculea“ sice unikl, ale sedmihradský vojvoda ho nechal pronásledovat a zavraždit. Mrtvé tělo valašského knížete a zároveň rytíře Řádu draka dal pohřbit neznámo kde. Místo Vlása II. pak do čela Valašska dosadil jako knížete jeho vzdáleného příbuzného Vladislava II. z rodu Basarabů.

Otcova smrt změnila postavení jeho synů v tureckém zajetí. Když Draculea zahynul jako vlastně sultánův spojenec, byl v té době zhruba šestnáctiletý Vlad III. jmenován důstojníkem turecké armády a sám sultán Murad mu slíbil, že mu vrátí otcův trůn. Příležitost k tomu nastala už v roce 1448, kdy Jánoš Hunyady s uherským vojskem a valašskými oddíly Vladislava II. překročil Dunaj a pronikl hluboko do srbského vnitrozemí. V polovině října mu však Turci uštedřili další porážku, shodou okolností na osudovém Kosově poli, kde už před lety v roce 1389 porazili mohutné srbské vojsko. Některá místa prostě krvavé konflikty a válečné běsnění záhadným způsobem přitahují.

Mladičkový Vlad III. zatím nezahálel. Vypůjčil si od tureckých pašů z Nikopole a Varny několik jezdeckých oddílů, vpadl s nimi v době nepřítomnosti Vladislava II. do Valašska, obsadil sídelní město Targoviště a usedl na knížecí trůn. Nejdříve se ovšem vypořádal s bojary, kteří zradili jeho otce. Pro jejich likvidaci zvolil obvyklý

turecký způsob popravu – naražení na kůl, který mu později vynesl přízvisko Tepes, tedy Narážeč. Hned ovšem dodejme, že tohle přízvisko se ujalo až v 16. století, tedy dávno po jeho smrti.

Panování Vlada III. však netrvalo dlouho. Vladislav II., kterému se podařilo z bitvy na Kosově poli uniknout, se vrátil do Valašska a mladičského usurpátora trůnu vyhnal. Tepes se vrátil na dvůr sultána Murada a odtud po nějakém čase odešel do Moldavska, kde vládl dobrý přítel a vzdálený příbuzný jeho otce kníže Bogdan II. Moldavský knížecí dvůr byl podobně jako i jiné panovnické dvory na Balkáně plný temných a vražedných intrik. V říjnu 1451 se kníže Bogdan stal obětí úkladné vraždy spáchané jistým Petrem Aronem, levobočkem jeho nevlastního bratra Alexandra II.

Vlad Tepes pochopil, že za změněných okolností už není v Moldávii vítaným hostem, a ocitl se znovu na útěku. Tentokrát kupodivu hledal pomoc, ač se to zdá sebepodivnější, v družině vraha svého otce Jánoše Hunyadyho. Mohly za to zřejmě vzniklé spory mezi sedmihradským vojvodou a jím dosazeným valašským knížetem Vladislavem II. Začátkem července 1456 dokonce Hunyady sděluje, že pověřil Vlada III. obranou jižních hranic Sedmihradska proti výpadům právě Vladislava II. Zkrátka na nějakou věrnost se tehdy na Balkáně nedalo moc spoléhat a včerejší spojenec se druhého dne stal klidně vaším nepřítelem.

Když pak Vladislav II. otevřeně přešel na stranu Turků, Vlad Tepes tohoto okamžitě využil a s nepočetným oddílem vojáků vstoupil na území Valašska. Moc jeho protivníka Vladislava II. se rázem zhroutila jako domeček z karet a Vlad III. zřejmě s uherskou pomocí, se stal znovu

valašským knížetem. 20. srpna 1456 porazil svého rivala a teď už bývalého knížete Vladislava II. a dal ho popravít. Poté hned pospíchal složit slib věrnosti uherskému králi Ladislavu Pohrobkovi, dobře známému i z našich dějin. Zároveň nabídl bohatému sedmihradskému městu Brašovu plnou ochranu proti Turkům.

Jenže Vlad si dobře uvědomoval, že panuje v knížectví sevřeném mezi dvěma mlýnskými kameny. Proto tváří v tvář blížící se turecké armádě složil už v říjnu či listopadu 1456 slib oddanosti sultánovi. To samozřejmě uherský panovnický dvůr v Budíně považoval za zradu a starší syn Jánoše Hunyadyho Ladislav, generální kapitán Uherského království, vyzval obyvatele města Brašova a Tara Barsei, území jižního Sedmihradska, aby podpořili vojvodu Dana, syna Vladislava II., v boji proti Vládi Tepesovi. Nebylo mu to však nic platné. Vlad III. se v boji dvou soupeřících mocností Uher a Osmanské říše střídavě opíral o některou z nich, aby získal pro Valašsko větší míru nezávislosti. Tentokrát měli navrch Turci, a proto se jich podržel. A dokonce svého postavení využil k vojenským výbojům. Na jaře 1457 vpadl do Moldávie, kde sesadil z trůnu vraha Bogdana II. Petra Arona a dosadil na něj Bogdanova syna a svého přítele Štěpána, později právem označovaného přízviskem Veliký.

Po úspěchu svého moldavského tažení obrátil Tepes svůj zájem na Sedmihradsko, jehož města chtěl ztrestat za podporu svého konkurenta Dana. Podle dobového dokumentu dokonce „zajal všechny kupce z Brašova a Tara Barsei, kteří v pokoji přicházeli do Valašska, a zabavil jejich zboží: ale nespokojil se se zbožím těch lidí, všechny vzal a dal narazit na kůl. Ale ani s tím se nespokojil a potřeboval více, aby byl vzrušený, a tak

shromáždil 400 mladých chlapců z Brašova a Tara Barsei... Když byli pohromadě, dal některé z nich narazit na kůl a jiné za živa upálit...“

Portrét valašského knížete Vlada Tepese, dobový dřevorez

Můžeme-li považovat toto líčení za hodnověrné, svědčí o tom, že v případě Tepese, jak by napovídala zmínka „aby byl vzrušený“, se vlastně jednalo o perverzního sadistu. Takové osoby se sexuálně vzrušují a dosahují orgasmu při pohledu na cizí utrpení. Podle pozdějšího německého pamfletu Vlad III. dokonce „nechal smažit malé děti a nutil matky, aby je jedly. A nařídil, aby prsy mnoha žen byly odříznuty a jejich muže přinutil je jíst a pak je všechny dal narazit na kůl...“ Ovšem v jiné, tentokrát slovanské verzi vypravování o knížeti Draculeovi, prý tak nenáviděl zlo ve své zemi, že ten, kdo něco ukradl, či uloupil, kdo lhal, či se dopustil nespravedlností, se nevyhnul smrti. Ať již to byl šlechtic, nebo kněz, nebo mnich, nebo prostý člověk...“

Svou moc ve Valašsku posiloval Tepes také budováním pevností a zakládáním měst. Právě z jeho doby existuje první zmínka o nynějším rumunském hlavním městě, za jehož zakladatele bývá pokládán. V listině ze 20. září 1459 je poprvé výslovně zmíněno „opevněné město Bukurešť“.

V roce 1460 pronikl do Valašska s vojenskou podporou nového uherského krále Matyáše Korvína, mladšího syna Jánoše Hunyadyho, Dan, aby se pokusil svrhnout knížete Vlada III. Jeho tažení však skončilo krutou porážkou. Zpráva, která byla určena pro uherský královský dvůr o tom hovoří následovně: „Je pravda, že vojvoda, který nyní vystupuje pod jménem Draculea, vybojoval v těchto dnech bitvu s vojvodou Danem. A jenom sedm mužů Danových uniklo té nejstrašnější smrti a Dan sám padl do zajetí a Draculea mu usekl hlavu. A co víc, taková je to hanba, že ten Draculea dal všechny Danovy muže, kteří padli v té bitvě, narazit na kůly. A co

víc, dal narazit tolik žen, co se mu jen dostaly do rukou a dával přibít malé děti k jejich ňadrům. Taková je jeho zuřivost.“

Podle některých dobových letopisů si mladý Dan musel před svou popravou sám vykopat vlastní hrob. Jedinou úlevou mu mohla být pouze pro něho odsloužená mše. Když se o jeho porážce dozvěděli měšťané Brašova, jaksí preventivně vyslali k Tepesovi prosebnou deputaci s omluvami a četnými dary. Valašský kníže ji nechal zajmout, vytáhl do Sedmíhradska, vypálil předměstí Brašova a všichni, kteří mu padli do rukou, byli – jak jinak – naraženi na kůl.

Ale stejně krutě a bezohledně zacházel Vlad III. s domácí šlechtou, s valašskými bojary. Jakmile měl pocit, že by jeho panování mohl někdo ohrozit, okamžitě se s ním vypořádal. Podle dobového pramene „poté, co shromáždil některé ze svých bojarů, jednoho po druhém, ty, o nichž si myslel, že by ho mohli zradit a paktovat se k jeho svržení, dal zmrzačit a narazit na kůl, spolu s celou jejich domácností, bojary samy, jejich děti, ženy a služebnictvo.“

V téže době, kdy se Vlad III. krvavě vypořádal se skutečnou i domnělou domácí opozicí, začal se chystat na zřejmě neodvratitelný konflikt s Turky. Navzdory složenému slibu oddanosti sultánovi mu přestal odvádět původně přislíbenou daň. V roce 1461 mu už dlužil 30 tisíc zlatých dukátů, což představovalo souhrn poplatků za tři uplynulá léta. Na výhrůžné urgencye tureckých posílů odpovídal kníže tvrzením, že „nemá již další zdroje na placení tributu, protože uherský nepřítel je silný a představoval velkou překážku... a že on utratil všechno co měl, v bojích, které ten rok svedl se svými nepřáteli...“

Taková odpověď byla víc než opovážlivá. Musíme si totiž uvědomit, že složením slibu oddanosti se Vlad III. stal vlastně poddaným tureckého sultána a v jeho očích byl pouhým správcem, tedy bejem, jedné ze závislých provincií Osmanské říše. Není proto divu, že byl po takové odpovědi předvolán na sultánův dvůr v nedávno Turky dobytém Cařihradu. Jenže i z toho se Tepes snažil vykrotit tvrzením, že „lidé z mé země jsou mi nevěrní, a když odtud odejdu, přivedou sem Uhry...“

Valašský kníže se přitom před očekávanou tureckou reakcí pojistil znovunavázáním spojení s uherským králem Matyášem Korvínem. Když se o tom dozvěděl panující sultán Muhammad II., poslal pašu Hamzu do Valašska s tajným posláním, aby Vlada III. vlákal do pasti a zajal. Jenže Tepes odhalil tento úmysl a byl to naopak on, kdo začátkem roku 1462 ještě na tureckém území za Dunajem u pevnosti Giurgiu Hamzu zajal. Paša pak skončil na kůlu, který prý byl „vyšší než všechny ostatní“. Poté Vlad III. nechal svými bojovníky zcela zpusťit kraj na pravém břehu Dunaje. Smíme-li věřit jeho vlastním záznamům, bylo prý při tomto tažení zabito 23 884 lidí. Masakry byly tak strašlivé, že zde žijící křesťanské bulharské obyvatelstvo raději během tří dnů a nocí hromadně přesídlilo do Valašska.

Vlad III. si samozřejmě uvědomoval, že po takových činech může očekávat brzkou tureckou trestnou výpravu, a proto se s prosebným dopisem obrátil do Budína na uherského krále Matyáše Korvína: „Chce-li Vaše Výsost nám poskytnout pomoc, pak, prosím, neotálejte...“ Aby krále přesvědčil o naléhavé nutnosti vojenské pomoci, neváhal upozornit na postavení Valašska jako křesťanské výspy Evropy: „A kdybychom, Bože odpusť, došli k

trpkému konci a zničili naši drahou zem, Vaše Výsost by z toho prospěch neměla, protože by to byla ztráta pro celé křesťanstvo.“

Vlad III. sice nové spojení zpečetil svatbou s Matyášovou příbuznou Ilonou Silágy, na vojenskou pomoc z Uher však čekal marně. Zato do Valašska vpádl vezír Mahmud paša Řek s 30 tisíci vojáků, původně pověřený střežením brodů přes Dunaj. Tepes byl však na podobný útok připraven. Zpočátku pouze sledoval postup Turků a pak na ně znenadání zaútočil a koncem května 1462 je krvavě rozdrtil. Z celého vezírova vojska se prý za Dunaj vrátilo jen osm tisíc bojovníků.

V téže době nečekaně přešel na tureckou stranu Vladův dosavadní přítel moldavský kníže Štěpán Veliký a napadl valašskou pevnost Chilli na dolním toku Dunaje. Při jejím obléhání byl však sám raněn do levé nohy a bez úspěchu odtáhl. Krátce nato vtáhla do Valašska sultánova armáda, která měla údajně mít podle některých kronik až 300 tisíc mužů. Dějepisci jsou však v těchto počtech střízlivější a přiklánějí se k výrazně nižšímu číslu – tedy k asi 60 tisícům vojáků. I tak stál Vlad III. před podstatnou přesilou, které sám mohl se svými zhruba 22 tisíci muži ve zbrani těžko odolat.

Když však 4. června 1462 předvoj tureckých janičárů, tedy vojáků vycvičených ze slovanských zajatců, přepravoval na nákladních lodích pod rouškou noci 120 děl přes Dunaj, znenadání na ně Valaši zaútočili. Sultánovi Muhammadu II. nezbylo, než boji z opačného břehu řeky bezmocně přihlížet. Při nenadálém přepadu bylo pobito asi 400 janičárů a poté Vlad Tepes se svými muži zase zmizel ve tmě.

Otřesení úvodním střetnutím vtáhli Turci do Valašska, ale kupodivu se jim nikdo nepostavil na odpor. Tepes, vědom si jejich naprosté převahy, sledoval zpovzdálí jejich tažení, leč přímé bitvě se vyhýbal. V noci ze 17. na 18. června však Valaši vedení svým knížetem zcela nečekaně napadli turecké ležení a na svých rychlých koních jen těsně minulí stan samotného Muhammada II. Boj opět netrval dlouho. Tepesovi jezdci před úsvitem zmizeli tak rychle, jak se objevili. Hned ráno poslal sultán Aliho beje Mihaloglu se silným vojskem ve Vladových stopách. Tentokrát měl valašský kníže smůlu.

Jeho bojovníci byli tureckými silami obklíčeni a unikli jen za cenu těžkých ztrát. Sám Tepes byl přitom raněn.

Poté konečně Turci přitáhli k sídelnímu městu Targoviště, jenže ho našli zcela opuštěné. Všichni obyvatelé odtud před jejich příchodem odešli do hor. Kousek od Targoviště se však interventům naskytl příšerný obraz. Na rozlehlé pláni byly vztyčeny nesčetné kůly s nabodnutými oběťmi. *Jaký pohled pro Turky i samotného sultána!* Svěřoval se pergamentu neznámý letopisec. *Sám sultán v úžasu neustále opakoval, že nemůže dobýt zemi na muži, který udělal takové věci... Také dodal, že kdo spáchal takové skutky, ten by měl být hoden věcí větších. A ostatní Turci, když se dívali na masu naražených na kůly, byli jati děsem...* Očitý svědek, turecký kronikář Enveri, k tomu dodal: *...Když jsme opouštěli to smutné místo, viděli jsme mnoho koster na kůlech naražených lidí, starších i mladších.*

Nakonec obrovská turecká armáda, sužována horkem, suchem, naprostým nedostatkem vody a nečekanými výpady Tepesových válečníků opustila Valašsko, aniž docílila rozhodujícího vítězství. A když se 12. července

vracela do Adrianopole (dnes turecké město Edirne), většina vojáků šla pěšky, protože jejich *koně pošli žízni, nebo hladem*.

Obálka sešitového vydání Stokerova románu *Dracula* z roku 1901

Ale zatímco Turci považovali svoje tažení za úspěšné, křesťanská Evropa se na to dívala právě opačně. Jistý

nejmenovaný benátský kupec přinesl do Itálie zprávu, že Vlad III. Tepes pobil na 40 tisíc muslimů. V pozdějším Vyprávění o knížeti Draculovi se dokonce můžeme dočíst, že Vlad *než vyrazil proti Turkům, promluvil tato slova k celé své armádě: „ Ten kdo myslí na smrt, ať nechodí se mnou, ale zůstane zde.“ Když to slyšel turecký sultán, ustoupil s velikou hanbou. A ztratil bezpočet mužů.* Martin Segono, biskup z Ulcinje na pobřeží Jaderského moře, napsal ve zprávě pro papeže: *Draculea s málo, ale vybranými vojáky napadl Mehmeda, císaře Turků, který chtěl dobýt Velké Valašsko a hodlal totéž učinit s Malým Valašskem (Moldavskem), ...a zahnal do k Dunaji, s velkými ztrátami na životech a s hanbou, když mu bylo stále vidět jen paty...*

Zdá se však, že nejpřesnější bude asi zpráva benátského vyslance v Cařihradu Domenica Balbiho: *Když vkročil do Valašska, našel sultán zemi prázdnou od lidí i jídla, protože všichni obyvatelé uprchli do hor, nebo se ukryli na bezpečných místech... Když Turci dorazili k horám, Draculea a jeho lidé na ně dvakrát zaútočili a způsobili jim zkázu... Valaši ztratili pět tisíc mužů a Turci patnáct tisíc, nato sultán rozbil tábor, překročil řeku a 12. července přibyl do Adrianopole...*

Sultán Muhammad II. však neopouštěl Valašsko bez toho, aby si neponechal takřkajíc trumf v rukávě. Tím trumfem byl Vladův mladší bratr Radu řečený Krásný, kterého chtěl Valašsku vnutit místo jejich dosavadního knížete. Při odchodu ze země ho pak ponechal s menším vojenským kontingentem na valašských hranicích. Ctižádostivý Radu se obrátil na valašské bojary a ti k němu kupodivu začali od Vlada houfně přebíhat. Zdál se jim být zjevně lepší zárukou stability země než krutý, byt'

vojensky úspěšný „Narážeč“. Navíc z pochopitelných důvodů neměli zájem na pokračování beznadějně války s Turky.

Vlad Tepes tedy musel znovu vytáhnout do boje, tentokrát proti svému bratrovi. Mezi 17. červencem a 8. zářím 1462 došlo mezi jejich vojsky minimálně ke dvěma bitvám. Vlad III. v nich sice zvítězil, ale vzhledem k tomu, že ho v dalších dnech a týdnech bojaři zcela opustili a jeho armáda se rozpadala, odešel ze země a uchýlil se do Sedmihradska. Tady se zřejmě sešel s uherským králem Matyášem Korvínem, který se konečně rozhoupal a vytáhl proti Turkům. Ukázalo se však, že neměl příliš velký zájem o válku na Balkáně, protože ho mnohem více poutal konflikt s císařem Fridrichem III. Navíc si na Draculeu stěžovali sedmihradští kupci, což by nás při jeho vyhlášené brutalitě nemělo překvapit.

Král Matyáš reagoval najejich stížnosti s překvapivou rozhodností. Nařídil českému vojevůdci v uherských službách Janu Jiskrovi z Brandýsa, někdy omylem považovaném za husitu, aby Vlada Tepese zajal. „Narážeč“ zřejmě nepředpokládal, že se jeho spojenec zachová takto proradně a u hradu Kungstain na sedmihradsko-valašské hranici snadno padl do pastí. Jan Jiskra ho pak deportoval až do uherského Visegrádu, v jehož sklepeních strávil obávaný válečník dalších dvanáct let.

Po této dlouhé době si král Matyáš na někdejšího valašského knížete znovu vzpomněl. Na Balkáně mu totiž začali znovu zatápět Turci a Vlad III. se přece proslavil právě ve válce s nimi. Začátkem května 1476 napsal egerský biskup Gabriel, že král Tepese „propustil v loňském roce a poslal bojovat s Turky, kteří žijí ve velkém

strachu z něj“. Už v září 1475 se Matyáš Korvín obrátil na purkmistra sedmihradského města Sabině a žádal po něm, aby vyplatil dvě stě florénů „našemu věrnému Draculovi“. Po tak dlouhém bezdůvodném věznění zněla tato slova nadmíru pokrytecky.

Uherský panovník jistě nepochybně zamýšlel znovu dosadit propuštěného Vlada III. na valašský knížecí trůn. Na přelomu let 1475 až 1476 už bojoval Tepes zatím jako kapitán v uherském vojsku proti Turkům v Bosně. Vedl si přitom velmi zdatně. Biskup z Argia nám o jeho působení zanechal zajímavou zprávu: *Nehodlám zavírat oči před ukrutnostmi Draculy, které vybudovaly jeho reputaci. Vlastnoručně trhal zajaté Turky na kusy, nebo je dal narážet na kůl se slovy: „Až Turek přijde a uvidí to, uteče strachy“. Je to on, kdo vztyčil les kůlů s naraženými na ně lidmi. Nejvznešenější Uhři se domnívají, že v době jeho vlády ve Valašsku musel zabít až sto tisíc lidí, buď tím, že je dal narážet na kůl, nebo na nich zkoušel jiné hrůzné formy potrestání. Proto ho král mnoho let držel ve vězení. Ale ani tam se nevzdal své brutality, chytal myši, trhal je na kusy a prorážel skrze ně malé třísky, stejně jako dával narážet lidi na kůly. Ale král ho loni propustil a poslal bojovat s Turky, kteří z něj měli velký strach...*

V roce 1476 se Vlad Tepes s pomocí svého někdejšího přítele, kterému kdysi pomohl na moldavský trůn, knížete Štěpána Velikého, znovu stal pánem Valašska. Je zajímavé, že ze Štěpána, jenž před časem přeběhl k Turkům, se nyní stal přední turkobijec. V tomto ohledu se choval podobně jako Vlad III. 8. listopadu 1476 se Dracula znovu usadil v knížecím paláci v Targovišti, když odtud předtím vyhnal svého příbuzného Laiotu Basaraba. Tepesův mladší bratr Radu zemřel už v roce 1474. Po

tomto vítězství Vlad III. spolu s kapitánem uherských vojsk v Sedmihradsku Štěpánem Báthorym dobyl Turky obsazenou pevnost Bukurešť a 26. listopadu pak byl znovu oficiálně zvolen knížetem „celé valašské země“. Jeho třetí vláda ve Valašsku však měla být stejně krátká jako ta první.

Svržený a vyhnaný kníže Laiotu Basarab se ještě před koncem roku 1476 do země vrátil s tureckými posilami a Vlad Tepes v boji s nimi zahynul. V líčení toho, jak k tomu došlo, se dobové prameny různí. Ve slovanské verzi Vyprávění o knížeti Draculovi se dočteme, že *Draculova armáda začala sekat Turky bez milosti a vyhnala je. A pak Dracula, plný radosti, vystoupil na vršek, aby viděl, jak Turky začali sekat. Tak se odloučil od své armády a svých mužů, převlékl se za Turka a někdo ho bodl kopím. Když viděl, že ho zabil vlastní muž, hned rozsekal vlastním mečem pět útočníků...*

Ale blíže pravdě bude asi líčení jistého rakouského kronikáře, který napsal, že Vlad *byl zavražděn zradou, protože Turci si přáli pomstít se nenáviděnému, který jim způsobil tolik škody. A tak Turek vstoupil do jeho služeb, aby ho zabil: byl tedy Turek najat pro ten účel. Poté, co se to stalo, když odsekl jeho hlavu, hledal útočiště u turecké armády. Proto se král Korvín hrozně rozhněval, protože ztratil velkou podporu v boji s Turky...*

Podle pověstí byl Vlad III. Tepes pohřben v klášterním kostele na ostrově Snagov. Ve skutečnosti není místo jeho posledního odpočinku, stejně jako bližší okolnosti jeho smrti, známo. Klášter Snagov je zjevně připomínán proto, že je zde pohřbeno několik členů jeho rodiny.

Vlad Tepes Dracula či Draculea se stal díky svým válečnickým činům, ale také své i na středověký Balkán

abnormální krutosti legendou už za svého života. Žádný valašský kníže se mu co do odvahy a bojovnosti nevyrovnal. Byť mnohé naznačuje, že sice nebyl žádným vampýrem, zato zřejmě perverzním sadistou. S jistotou to však říci nemůžeme.

Rumunští historici se ho samozřejmě jako svého významného krajana v tomto ohledu vždy zastávali a považovali mnohá líčení jeho krutostí, včetně pověstného narážení k smrti odsouzených na kůly, za pouhé propagandistické pomluvy. Přímo se pak v Tepesovi „viděl“ rumunský komunistický diktátor Nicolae Ceaușescu. Kníže Vlad se proto stal veskrze kladným hrdinou, o němž byly v Rumunsku napsány básně, romány, divadelní hry, natočen historický velkofilm a složena opera. Stokerův slavný upířský román však směl v Draculově rodné zemi poprvé vyjít až po pádu komunistického režimu, tedy bezmála sto let po svém prvním anglickém vydání.

10. kapitola

Tajný život Williama Shakespeara

William Shakespeare je zaslouženě považován za nejproslulejšího a nejgeniálnějšího dramatika všech dob. Zároveň si však mnoho literárních badatelů klade zdánlivě nemyslnou otázku: Byl opravdu autorem Hamleta, Sn noci svatojánské či Romea a Julie? Neskryvá se za jeho jménem někdo docela jiný? A kdo potom a proč vůbec ta otázka?

Odpověď naznačuje Shakespearův životopis, respektive to, co je z jeho životopisu známo. Narodil se 23., podle některých údajů až 24. dubna 1564 ve Stratfordu nad říčkou Avonou ve střední Anglii jako třetí z celkem osmi dětí rukavičkáře, koželuha a nějakou dobu také městského radního Johna Shakespeara. V pěti letech začal údajně navštěvovat místní školu „gramaticalis“, kde se naučil číst a psát. Pro jeho další studium na střední škole neexistuje žádný důkaz, naopak se zdá pravděpodobnější, že se v otcově dílně zaučoval do rukavičkářského řemesla. V osmnácti se oženil s už šestadvacetiletou Annou Hathawayovou, dcerou sedláka z nedalekého Shottery, která v té době už byla těhotná a po osmi měsících porodila dceru Zuzanu. Po ní pak ještě následovala dvojčata Hamnet a Judita.

K manželce Anně zřejmě Williama nepoutal nijak vřelý vztah, rozhodně se nejednalo o velkou lásku ve stylu Romea a Julie. Ostatně svědčí o tom i jeho poslední vůle, v níž ji odkázal pouze „druhé nejlepší lůžko“. Těžko říci, co

si pod tím můžeme představit a zda se vskutku jednalo jen o jakýsi rozvrzaný kus nábytku. V každém případě to od autora veršů „slova mé lásky jsou jak slunko na nebi“ vypadá spíše jako urážka.

Brzy po narození dvojčat Shakespeare klidně opustil rodinu a Stratford a zamířil do Londýna. Důvody pro to bývají uváděny hned dva. Podle jedné verze si budoucí slavný dramatik zapytláčil v oboře sira Thomase Lucyho, šlechtice ze sousedství, a musel uprchnout před jeho pomstou. Ve skutečnosti se tato příhoda objevila až v pozdějším Shakespearově životopise, který v roce 1709 sepsal dramatik Nicholas Rowe. Za hodnověrnou ji pak nemůžeme považovat už z toho důvodu, že sir Thomas Lucy žádnou oboru nevlastnil.

Podle další verze navštívila v roce 1587 Stratford divadelní společnost Královnini lidé. Těsně před jejím představením zemřel herec William Knell a třiadvacetiletý Shakespeare za něj zaskočil natolik zdařile, že byl okamžitě angažován a se souborem odjel do Londýna. Co na to říkala jeho manželka, není známo. Údajně se však dal William Shakespeare k divadlu proto, aby pomohl rodině z bídy. Jenže i to je nejspíš jen báchorka. Herec Knoll ze společnosti Královnini lidé skutečně před představením ve Stratfordu zemřel. Byl totiž zabit v souboji svým kolegou Johnem Townem. Vdova po Knollovi se pak znovu provdala za dalšího herce Johna Heminga, který se stal později Shakespearovým divadelním partnerem. Jestli však tehdy při představení ve Stratfordu „zaskočil“ za zabitého herce a jak se vlastně dostal k divadlu, o tom neexistuje jediný věrohodný doklad.

Údajný portrét Williama Shakespeara zhotovený rytcem Droeshoutem pro první souborné vydání jeho her z roku 1623, tedy vydaných sedm let po dramatikově smrti

Vůbec první zmínka vztahující se k Shakespearovi jako spisovateli pochází až z roku 1592, kdy si ho všiml básník Robert Green. A popravdě řečeno není to zmínka příliš lichotivá. Green v ní Shakespeara nazývá *povýšeneckým křiklounem, který se domnívá, že píše hry nebo básně jako ten nejlepší z anglických spisovatelů.* V

Greenově textu však není Shakespearovo jméno výslovně uvedeno a můžeme si jen z kontextu domýšlet, že se jedná právě o něj. Proto je zřejmě přesnější uvádět, že Shakespeare vstoupil na literární scénu až roce 1593, kdy v Londýně vyšla tiskem jeho báseň Venuše a Adonis s věnováním jeho mecenáši hraběti ze Southamptonu. V témže roce byl už zřejmě zaměstnán jako herec v divadelní společnosti lorda Strange a tiskař Henry Chettle o něm napsal, že je *slušný dramatik, vynikající a čestný, poctivý a duchaplný spisovatel*. To představuje jistě podstatný rozdíl ve srovnání s „povýšeneckým křiklounem“, jak měl Shakespeara, ovšem pokud o Shakespeara skutečně šlo, nazvat Green.

Na podobné nesrovnalosti však narážíme vlastně v celém životě slavného dramatika. Jeho oficiální, v literárních dějepisech přetřásané životopisy, tvrdí, že už v roce 1595, tedy pouhé dva roky po vydání své prvotiny, patřil Shakespeare k nejuznávanějším básníkům a dramatikům alžbětinské Anglie a hrával divadlo před samotnou královnou. Když se pak v roce 1597 na chvíli vrátil k rodině do Stratfordu, koupil si „Nové sídlo“, druhý největší dům ve městě, a zachránil svého otce před bankrotem. Ale kde se najednou vzal tak náramný blahobytný muž, který kdysi pytláčil, aby uživil rodinu? Vydělal si na to výtěžkem ze svých her Jindřich VI., Richard III., Titus Andronicus, Romeo a Julie a Richard II., které byly v téže době anonymně vydány v Londýně? A jak to, že v témže roce, kdy si ve Stratfordu kupuje dům, zaznamenávají výběrčí daní v londýnské čtvrti Bishopsgate, že jim William Shakespeare zapomněl zaplatit daň ve výši pouhých pěti šilinků?

Na stejný rozpor narážíme hned v následujícím roce. Zatímco ve Stratfordu byl slavný dramatik evidován jako zámožný obchodník s obilím, v londýnské farnosti sv. Heleny v Bishopsgate byl stíhán pro daňový únik. V roce 1599 se stal desetiprocentním podílníkem na londýnském divadle Globe, kde byly uváděny jeho hry. Zároveň však byl znovu hledán kvůli nezaplaceným daním a nakonec vyslíděn až v Sussexu. Později za něj dlužnou částku uhradily dvě nám neznámé osoby.

Zdá se nám, jako by Shakespeare žil dvojitým životem. Zatímco ve Stratfordu byl znám jako bohatý a úspěšný obchodník s obilím a nemovitostmi, v Londýně přes veškerou hereckou a spisovatelskou popularitu střídal skromné podnájemy a prchal před výběřčími daní a věřiteli. Přitom v jeho rodném městě jako by o jeho divadelní slávě neměl nikdo ani ponětí. Proč? Zvláštní je také Shakespearova poslední vůle sepsaná ve Stratfordu v roce 1616. Na rozdíl od testamentů jeho literárních kolegů je pouhým právním textem a přitom v ní není ani zmínka o podílech v divadlech Globe a U černých bratří; chybí jediná připomínka jeho rukopisů a knih. Že by po tak plodném dramatikovi, autorovi takřka čtyř desítek her a řady básní, nezůstala jediná písemnost? Zdá se, jako by nezemřel dramatik Shakespeare, ale jen bezvýznamný obchodník Shakespeare. Nejednalo se náhodou o dva muže stejného jména?

Podobnou otázku si už dříve položilo povícero historiků a literárních badatelů. Za skutečného autora her a sonetů připisovaných Shakespeareovi byli pokládáni významný anglický filozof a politik sir Francis Bacon, William Stanley, hrabě z Derby, Edward de Vere, hrabě z Oxfordu, či dokonce jiný slavný alžbětinský dramatik

Christopher Marlowe. Ale po věcném rozboru nedokázal žádný z badatelů uspokojivě odpovědět na otázku, proč by tito vesměs ve své době vážení pánové museli svou tvorbu skrývat pod pseudonymem William Shakespeare. Proč by Bacon podepsal utopický spis Nová Atlantida vlastním jménem, ale divadelní hry ne? A proč by se Marlowe hlásil ke své hře Doktor Faustus, ale ne už k mnohem geniálnějšímu Hamletovi? Navíc v jeho případě se neshodují ani časové údaje. Vždyť byl zabit v hospodské rvačce už v roce 1593, kdy skutečný Shakespeare teprve vstupoval do literatury.

Zkrátka po důkladném zvážení všech okolností neobstál žádný ze jmenovaných „náhradních“ shakespeareovských autorů. S hypotézami o tom, že Shakespeare nebyl Shakespeare, si prostě při objasňování záhady jeho dvojího života příliš nepomůžeme.

Zkusme tedy poodhalit tajemství rozporů v životopise slavného dramatika jinou cestou. Britští historikové Graham Phillips a Martin Keatman v souvislosti s ním upozornili na zajímavou postavu alžbětinského šlechtice a také učence Henry Percyho, hraběte z Northumberlandu. Tento mimořádně vzdělaný muž se zabýval historií, přírodními vědami, matematikou i filozofií a na svém zámku v Sussexu shromáždil na svou dobu impozantní knihovnu. Podle názoru uvedených britských historiků se právě zde zdržoval Shakespeare, když ho v říjnu 1599 vypátrali výběrčí daní. Vzhledem k tomu, že Percyho knihovna obsahovala četné dějepisné knihy a díla antických klasiků, mohl si zde doplňovat své nedostatečné vzdělání a inspirovat se k psaní svých her.

Dobrá, řeknete si možná, ale jak by se dostal dramatik, byť sebestopulárnější, do knihovny zámožného a vlivného

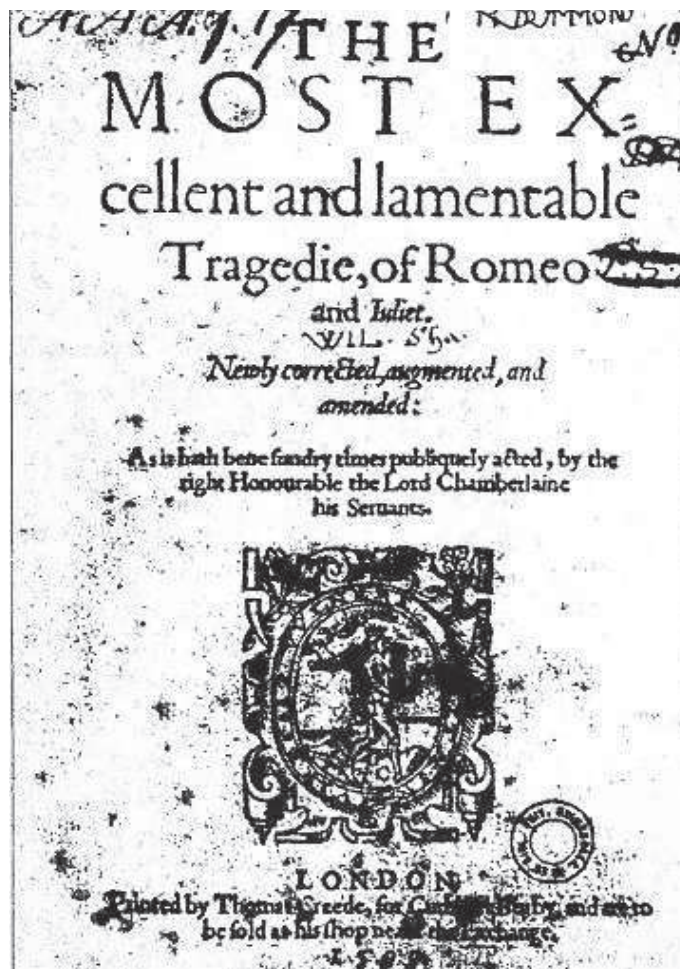
aristokrata? I na tuto otázku existuje odpověď v podobě barvitě postavy anglického dobrodruha, básníka, cestovatele, válečníka a oblíbence královny Alžběty I. sira Waltra Raleigha. Raleigh patřil k Percyho důvěrným přátelům. Mimo jiné spolu prý hrávali karty a společně vychutnávali tehdy módní novinku z Ameriky – tabák. Však také Raleigh založil v Americe kolonii Virginie známou svým pěstováním tabáku.

Vzhledem ke svým literárním sklonům také kolem sebe soustředil skupinu básníků a vzdělavců, označovanou také jako „škola noci“. Oni sami se ovšem tak nenazývali. Název „škola noci“ získali až zpětně podle verše v Shakespearově hře Marná lásky snaha, v níž jedna z postav vzkřikne: „O, paradox! Černá je známka pekla, barva žalářů a škola noci!“ Literární badatelé se domnívají, že Shakespeare zde naráží na Raleighovu tmavší pleť, jeho tehdy značně nekonvenční ateistické názory, dočasně uvěznění v londýnském Toweru v roce 1592 a konečně na jeho debatní kroužek.

Povězme si však, kdo se v tomto kroužku scházel. Důležitým účastníkem debat byl nepochybně už zmiňovaný dramatik a básník Christopher Marlowe, dále matematik a astronom Thomas Hariot, mimochodem příznivec tehdy kacířské Koperníkovy teorie o Slunci jako středu vesmíru, básník George Chapman, sir Phillip Sydney, Henry Percy, lord Strange, básník Robert Poley a další zajímavé osobnosti. Hostem těchto intelektuálních dýchánek byl i proslulý italský filozof a mystik Giordano Bruno, který v roce 1600 skončil na hranici inkvizice.

Jak se však k lidem kolem Raleigha dostal Shakespeare? Mohlo se tak stát prostřednictvím lorda Strange, který byl patronem herecké společnosti, v níž

účinkoval. Ale mohl také nahradit v roce 1593 zabitého

Marlowa, tak jako ho nahradil svými hrami na repertoáru tehdejších londýnských divadel. A zřejmě ho nenahradil jen v těchto ohledech.

Titulní list vydání Shakespearovy hry Romeo a Julie z roku 1599

Christopher Marlowe měl rozhodně daleko k podobě nějakého zjemnělého, křehkého a přecitlivělého básníka, který žije pouze literaturou. V září 1589 byl zatčen pro účast v souboji, při němž byl zabit jistý William Bradley, syn hostinského. Kupodivu už počátkem prosince byl z vězení venku a navíc shledán zcela nevinným. Zdá se, že Marlowe nebyl osvobozen snad proto, že byl věhlasným dramatikem, ale ze zcela jiných důvodů. Byl totiž blízkým přítelem sira Thomase Walshinghama, jehož bratranec Francis sloužil jako sekretář královny Alžběty zodpovědný za síť vyzvědačů a informátorů, zkrátka anglickou tajnou službu. Po Francisově smrti pak sir Thomas ovládl tajnou službu sám a nemohl svého přítele a zároveň také agenta Marlowa ponechat bez pomoci.

Koncem osmdesátých let 16. století se totiž nejvhodnějšími osobami pro profesi špionů stáli právě dramatici a básníci. Bývali často na cestách, měli přístup ke královským dvorům i do nejzapadlejších hospod a protože mnozí z nich se zároveň živili i jako herci, bylo předstírání čehokoliv jejich přirozenou vlastností. Navíc bývali většinou chudí a v takovém případě byli ochotni za peníze vyzvídat ve službách Thomase Walshinghama. Vždyť zatímco běžný honorář za divadelní hru představoval dvě libry, sir Walshingham jim jen za několikadenní služební cestu vyplácel patnáct až dvacet liber.

Přímo obdivuhodný kousek takřka ve stylu Jamese Bonda se podařil například básníkovi a dramatikovi Anthonymu Mundayovi, který se vydal do francouzské Remeše. Tady přemluvil uprchlého vůdce anglických jezuitů Edmunda Championa, aby se vrátil do vlasti a ujal se velení údajného katolického spiknutí. Žádné spiknutí se samozřejmě nechystalo a Champion byl hned po přistání zatčen a uvězněn. Anglickými špiony na dvoře císaře Rudolfa II. v Praze byli údajně i známí alchymisté John Dee a Edward Kelley a půvabná latinsky píšící básnička Alžběta Johanna Vestonie, Marlowe údajně sloužil jako spojka mezi anglickými agenty působícími v zahraničí a Thomase Walshinghamem.

Tento Marlowův druhý utajený život vrhá také jiné světlo na jeho smrt. Svobodomyšlné debaty v Raleighově kroužku zřejmě silně ovlivnily jeho názory a na veřejnost prosákly zprávy o tom, že vede ateistické řeči. Podle Marlowa byl prý „Mojžíš podvodník, Ježíš Kristus nemanželský parchant a jeho matka Panna Marie poběhlice“. Pak byl navíc obviněn z toho, že se, zřejmě v mylném domnění o své nedotknutelnosti, vysmíval anglikánské církvi. Doslova měl prý říci, že „kdyby byl Bůh nebo nějaké náboženství, pak by patřili jen papežencům (tedy katolíkům)“.

Christopher Marlowe byl předvolán před královskou radu, a měl být postaven před soud. Thomas Walshingham si snadno spočítal, že při výslechu na mučidlech by mohl prozradit leccos, co by neměly slyšet žádné nezasvěcené uši. Čtenáři špionážních románů mi jistě potvrdí, že všechny tajné služby mívají svá tajemství, s nimiž není radno chodit na veřejnost. A tak se stalo, že v jedné londýnské krčmě v Deptfordské ulici blízko královského

dvora byla 30. května 1593 zinscenována náhodná vražda proslulého dramatika. Podivnou shodou okolností vystupovali jako svědci vesměs Marlowovi kolegové – agenti.

Podle už zmiňovaných britských historiků Phillipse a Keatmana nastoupil na Marlowovo místo v tajné službě právě William Shakespeare. Zřejmě to nějakým způsobem souviselo i s jeho účastí na schůzkách v Raleighově „škole noci“. Snad byl dokonce, podobně jako před ním Marlowe, mezi tyto lidi, královskou radou považované za nebezpečné a potenciální spiklence, nasazen jako informátor. Ale to je pouze domněnka.

Shakespeare se stal tajným agentem ve službách anglické koruny shodou okolností právě v době, kdy Thomase Walshinghama z postavení šéfa špiónů vytlačil sir William Cecil, tehdy nejmocnější muž v zemi. V Cecilově archivu v Hatfieldu je jako kurýr uváděn jistý William Hall, ve skutečnosti se zřejmě jednalo o krycí jméno Williama Shakespeara. Pro nás je zajímavé, že slavný dramatik pod tímto krycím jménem zřejmě několikrát zavítal i do Prahy, která jako sídlo římského císaře byla přímo rejdištěm agentů všeho druhu.

V každém případě by Shakespearovo angažování v tajné službě vysvětlovalo zdánlivě dvojí život i to, že neměl zájem, aby v rodném Stratfordu někdo věděl o jeho literárních a divadelních úspěších. Naopak si záměrně budoval krycí existenci váženého obchodníka s obilím a spekulanta s nemovitostmi. Poučen Marlowovým osudem se snažil vlastní rodinu vystříhat nebezpečí plynoucího z jeho druhé profese agenta. A ostatně právě tato profese mu přinesla peníze, jimiž zajišťoval blahobyt svým nejbližším.

V roce 1613 se Shakespeare natrvalo vrátil do Stratfordu. Údajně se tak stalo poté, co vyhořelo divadlo Globe. Ve skutečnosti mohl prostě odejít do špionské penze, protože další působení by bylo pro něho z nám neznámých důvodů nebezpečné. Snad. Zemřel v den svých dvaapadesátých narozenin 23. dubna 1616. Údajně na následky přemíry jídla a pití, které zkonsumoval předchozího večera. Bylo-li tomu skutečně tak, pak zřejmě zemřel na typickou chorobu stárnoucích špiónů – alkoholismus.

Ostatně je zajímavé, že neznáme ani skutečnou podobu nejslavnějšího dramatika všech dob. Jeho portrét, který je vystaven ve Stratfordu, představující muže s vysokou čelní pleší a dobovým bílým límcem, má sice v levém horním rohu nápis „Willm Shakespeare 1609“. Jak však nedávno zjistili experti britské Národní galerie, jde o šikovný padělek. Ve skutečnosti nebyl obraz namalován v roce 1609, tedy za Shakespearova života, nýbrž až někdy počátkem 19. století. Jeho předlohou nepochybně byla rytina z obálky prvního souborného vydání Shakespearových her a ta pochází až z roku 1623. Tato rytina tedy vznikla sedm let po dramatikově smrti a nemusí příliš spolehlivě zachycovat jeho tvář. Tajný agent Shakespeare si uchoval své tajemství až do dnešních dnů. To ovšem nic nemění na tom, že jeho hry a básně nás okouzlují a uchvacují stále.

11. kapitola

Záhada Železné masky

„Tvář měl zastřenou hledím z leštěné oceli, spojeným s přilbou z téhož kovu. Blesky se odrážely rudým odleskem od hladkého kovu jako zlobné pohledy, jež by nešťastník vrhal kolem sebe místo proklínání,“ těmito slovy popsal Alexandre Dumas ve „Třech mušketýrech po deseti letech“ záhadnou postavu, o jejíž nesmrtelnost se do značné míry zasloužil. Notněji oživil i americký velkofilm „Muž se železnou maskou“, z nějž mnozí odcházeli přesvědčeni, že tím ubožákem bylo dvojče Ludvíka XIV., krále Slunce. Jenže tak jednoduché to není a záhada navzdory romanopiscům i filmařům trvá, přičemž knih, které se ji snažily rozřešit, existují tisíce.

Pokusme se nejprve zrekapitulovat nesporná fakta. Dne 18. září 1698, v pětačtyřicátém roce vlády Ludvíka XIV, se ujal Bastily, pevnosti a vězení v Paříži, nový guvernér, šedesátník Bénigne d'Auvergne de Saint-Mars, bývalý královský mušketýr a kdysi podřízený proslaveného pana d'Artagnana. Přicestoval ze svého předešlého působiště, z pevnosti na ostrově Sainte-Marguerite blízko Cannes, a v nosítkách přivážel vězně, kterého pan Étienne de Junca, královský úředník Bastily, okamžitě odvedl z nádvoří do předem připravené cely se zvláštní trojitou soustavou dveří. Tvář vězni, který nepromluvil slova, zakrývala maska z hedvábí. De Junca pak zapsal, že pan de Saint-Mars přivezl ...*starého vězně*,

kterého měl v Pignerolu, kterému dal stále nosit masku a jehož jméno se neříká.

Po pěti letech učinil de Junca do knihy vězňů nový zápis: *Tohoto dne, 19. listopadu 1703, ten neznámý vězeň, kterého p. de Saint-Mars, guvernér, přivedl s sebou přicházeje z ostrova Sainte-Marguerite a jež střežil již dlouho, maje včera lehkou nevolnost při odchodu ze mše, zemřel dnes k desáté hodině večerní, aniž byl velmi nemocen (...) a tento neznámý vězeň tak dlouho střežený byl pohřben ve středu ve čtyři hodiny odpoledne 20. listopadu na hřbitově Saint-Paul (...) a do úmrtního listu se dostalo jméno rovněž neznámé.*

Zápis nese dodatečnou poznámku, že mrtvému bylo dáno jméno pan de Marchiel. A úmrtní list nebožtíka z Bastilly začínal slovy: *Dne 20., Marchialy, stár čtyřicet pět let nebo okolo, skonil v Bastile...*

Šaty i ložní prádlo po nebožtíkovi byly spáleny, v cele se vytrhaly dlaždice, omítka se otloukla na kámen a vhodila do latrín, vše zjevně z obav, aby někde nezbyla zpráva, stopa, vzkaz.

Vězeň byl pohřben, pozůstalost zničena...

Příběh o Železné masce popsal jako první ve „Století Ludvíka XIV.“ roku 1751, tedy půl století po smrti záhadného vězně, filozof Voltaire. V dalších vydáních přidával podrobnosti o muži, uvězněném za nejprísnějších bezpečnostních opatření, přinuceném nosit černou látkovou masku vyztuženou železem, zbožném a vzdělaném. Vězeň byl zaopatřen značným pohodlím a chován ve velké úctě. Nakládalo se s ním jako s největším státním tajemstvím, kromě svých vězňů nesměl na nikoho pod hrozbou smrti promluvit.

Ti, kteří se vydali po Voltairových stopách, stavěli do role záhadného vězně nejzroztodivnější kandidáty, nicméně se shodli, že příběh začal v 60. letech XVII. století na francouzské pevnosti Pignerol v Savojsku, kde pan de Saint-Mars hlídal několik vězňů. Zpočátku to byl čtenářům „Tří mušketýrů po deseti letech“ známý vrchní intendant Fouquet se svým sluhou La Riviérem, k nimž přibyl roku 1669 jakýsi Eustach Dauger, osoba zcela bez minulosti. Roku 1671 poslal král do Pignerolu bouřliváka hraběte de Lauzun, jenž se u dvora dopustil tolika nehorázností a výstřelků, že sám ani nevěděl, za který pyká. V letech 1674 a 1676 se v seznamech pignerolských vězňů ocitli jakýsi jakobínský mnich a nějaký Dubreuil. Roku 1669 byl Saint-Marsově péči svěřen hrabě Ercole-Antonio Mathioli, Ital, jenž králi sliboval vydání důležité pevnosti Casale, přičemž, jak se ukázalo, jen vyinkasoval odměnu...

Jeden z uvedených vězňů nosil tvář zahalenou hedvábnou maskou, nesměl se stýkat s ostatními, a pokud se pohyboval mimo celu, pak jen za nejpřísnějších bezpečnostních opatření. Který to mohl být? Badatelé zavrhli Lauzuna, většina odmítla Mathioliho, neznámého mnicha i onoho Dubreuile; někteří se přidrželi Fouqueta, i když to postrádá logiku, neboť celá Francie věděla, že je na Pignerolu vězněn. Pro převážnou většinu badatelů tedy připadal v úvahu jen Eustach Dauger.

Trochu dalších indicií vneslo do kauzy torzo velice čilé korespondence mezi panem de Saint-Mars a ministrem války Louvoisem, později nejmocnějším mužem po králi. V těchto listech se hlavním tématem stávala starost o vězně, který není jmenován. Ministry depeše jej označují „váš vězeň“, „váš svěřenec“, „vězeň, o němž víte“ a postupem času pak „starý vězeň“. Saint-Mars

opakovaně ministra ujišťoval, že kromě určených lidí svěřenec s nikým nepromluvil, nikdo neviděl jeho tvář a že pobývá v cele opatřené trojitými dveřmi. Korespondence odhaluje zvláštní starost o věžňovo zdraví, úctu, která je mu prokazována, značně vysoké náklady na stravu, výjimečnou péči o čistotu oděvu a ložního prádla. Občas se objeví dopis až úzkostlivý, zvláště v okamžiku, kdy se do složitých izolačních opatření vloudila chybička.

Z jiných pramenů je známo, že Saint-Mars obsluhoval svého tajemného vězně sám či tak činili pouze jeho důstojníci, že transport vězně z pevnosti do pevnosti probíhal za zvláštních bezpečnostních opatření a při zastávkách měl bývalý mušketýr po ruce nabitá pistole. Opatření směřovala zejména k tomu, aby nepovolaný s nikým kromě určených osob nepromluvil a aby neodhalil tvář. Starost o věžňovo zdraví byla veliká, celkové náklady na Železnou masku odhadli historikové na základě částečně dochovaných účtů na stovky milionů současných franků. Muselo tedy jít o muže mimořádného významu, nebo o nositele tajemství, které mohlo ohrozit Francii či vládnoucí dynastii.

Roku 1680 Fouquet v Pignerolu zemřel, o rok později dostal Lauzun milost a nedlouho poté byl Saint-Mars přeložen jako guvernér do pevnosti Exiles, přičemž měl s sebou vzít dva své svěřence: sluhu mrtvého Fouqueta La Riviéra a „starého vězně“. Vzhledem k tomu, že Mathioli prokazatelně na Pignerolu zůstal, se mohlo jednat pouze o muže zapsaného při uvěznění jako Eustach Dauger. Ještě před přesunem nechal Saint-Mars zabudovat v Exiles ony zvláštní trojitě dveře, celu vybavil velmi nadstandardně a vydal rozkazy, aby zvláštní stráž ve dne v noci hlídala nejen na chodbách, ale i venku pod okny.

Po sedmi letech, 4. ledna 1687, zemřel La Rivière a Saint-Marsovi zůstal jen „starý vězeň“, přičemž stížnosti stárnoucího mušketýra na podněbí Exiles vedly k jeho jmenování guvernérem ostrova Sainte-Marguerite, jednoho ze dvou Lérinských ostrovů v zátocě proti Cannes. I tam nechal dopředu zařídit celu tak, aby splňovala přísná bezpečnostní opatření.

Roku 1691 zemřel ministr Louvois a jeho syn i nástupce v úřadu, markýz de Barbezieux, okamžitě Saint-Marsovi napsal, že požaduje tytéž informace a táž opatření ohledně „vězně, jehož hlídáte již dvacet let“.

Po jedenácti letech guvernérství na ostrově se Saint-Marsovi dostalo úřadu v jeho branži nejprestižnějšího: byl jmenován guvernérem Bastily, do níž přijel se silnou eskortou i záhadným vězněm. Ten už pak putoval z vězení jen jako mrtvola...

Všechna fakta jsou ovšem pouhými indiciemi a totožnost neodhalí, jen opravňují k závěru, že muž s maskou musel být někdo významný, dobře známý, nebo kdosi někomu jinému velice podobný. Kandidátů měli nejrůznější badatelé desítky, teorií rovněž, přičemž, jak jsme řekli na počátku, nejpopulárnější se stala díky Dumasovi hypotéza o dvojčeti Ludvíka XIV. Nebo o dvojníku.

Nelze probrat všechny teorie, byla by to četba nepřehledná a nejspíše i nudná, nechť je mi tedy dovoleno vybrat tu, již považuji ne-li za nejpropracovanější, tedy alespoň za nejpůsobivější, neboť je to skvělý, byť dosti komplikovaný příběh. Autorem byl spisovatel a vážený člen Francouzské akademie Marcel Pagnol, přičemž v úplnosti ji zveřejnil až ve druhém vydání velice čtivé knihy „Le Secret du Masque de Fer“ v roce 1977.

Hlavním Pagnolovým adeptem je Eustach Dauger, onen záhadný vězeň bez minulosti, o němž se poprvé

dozvídáme z dopisu ministra Louvoise Saint-Marsovi. Louvois v něm dne 19. července 1669 nařizuje připravit pro Daugera kobku a rozkazuje, že zpráva nesmí proniknout ven.

Přímo doporučuje oddělení tohoto vězně od ostatních prostor více dveřmi, aby hlídky nic neslyšely. Saint-Mars musí vězně obsluhovat sám, v cele nesmí na Daugera dopadat mnoho světla, současně však s ním má být zacházeno „jako by to byl pouhý sluha“.

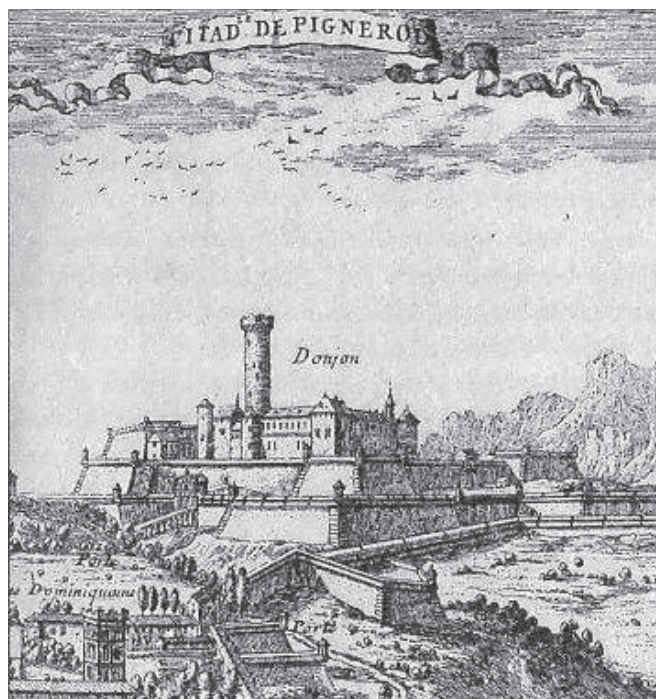
Záhadný dopis má ještě záhadnější pokračování. Dne 26. července téhož roku, tedy o sedm dní později, vydal Louvois příkaz k převozu Eustacha Daugera na Pignerol. Komu? Kapitánu de Vauroyovi, veliteli v pevnosti Dunquerque na zcela opačném konci Francie. Z dopisu vyplývá, že Dauger už byl zatčen, neříká se ale, kdy a kde tomu došlo, ani ve kterém vězení má Vauroy vězně vyzvednout.

Následující dopisy odhalují, že de Vauroy svého vězně eskortoval přes celou Francii, na což mu stačily tři desítky mužů; když se ale přiblížil k Pignerolu, byla tu uvedena do bojové pohotovosti posádka šesti set mužů. Ti jinak podléhali guvernérovi města, teď je však dostal pod přímé velení kapitán de Saint-Mars, velitel pevnosti a vězeňské věže. Guvernér proti takové nehoráznosti protestoval, z nejvyšších míst mu bylo ale suše sděleno, že Saint-Mars provádí akci, z níž skládá účty jen ministru války a králi! Podivná opatření pro převzetí jediného muže, o němž se tvrdí, že byl jen sluhou!

Zvláštní je, že onoho roku 1669 žil ve Francii šlechtic jménem Eustach Dauger (či d' Auger) de Cavoy, syn bývalého velitele Richelieuovy gardy a bratr významného dvořana Ludvíka XIV., tento mladík však přinášel rodině

jen hanbu. Zabil patnáctileté páže, byl vyhnán z armády, zapletl se do afér páchnoucích čarodějnictvím a jedy, vlastní matka jej vydělila a zbavila práva prvorozenosti, načež byl na bratrovu žádost jako skvrna rodu internován roku 1668 ve vězení Saint-Lazare. Jenže se těžko mohl v následujícím roce stát vězněm na Pignerolu, neboť dalších deset let od něj dostávala rodina kající dopisy! Přesto, tvrdí Pagnol, mohl tento Dauger mocným posloužit. Louvois i král jej znali, chovali skandály i jméno v živé paměti, co když tedy dali vězni, jež měl kapitán dunquerské posádky eskortovat, jeho jméno, aby zakryli skutečnou totožnost?

Pevnost Pignerol, vězení Železné masky

K změně identity státního vězně museli mít ovšem mocní vážný důvod. Měli obavy, že se jej někdo pokusí osvobodit, spíše zpoza hranice, čemuž nasvědčuje ona vojenská pohotovost v příhraničním Pignerolu. Že by to byl nebezpečný spiklenec? Zrodilo se však vůbec kolem roku 1669 za hranicemi Francie nějaké vážnější spiknutí proti králi Ludvíkovi?

Zrodilo, odpovídá Pagnol, a právě v letech 1668 – 1669. První o něm referoval v květnu 1668 francouzský vyslanec v Londýně, který za jeho hlavu označil jakéhosi Rouxe de Marcilly. Komplot měl Francii připravit s pomocí francouzských protestantů, Anglie a Španělska o severozápadní provincie, ve zbytku země se pak měl provést převrat a absolutní monarchii měl proměnit v kantonální svaz švýcarského typu. Ludvík XIV. žádal Rouxovo okamžité zatčení, z Anglie ale přišla odpověď, že spiklenec z ostrovů zmizel. Byl dopaden v květnu 1669 ve Švýcarsku, přičemž akci, jež narušovala svrchovanost cizího území, velel osobně maršál de Turenne, nejnadanější vojevůdce Francie té doby. To samo o sobě o něčem svědčí!

Do Bastily dopravený Roux prozradil na mučidlech dva další komplice, jakéhosi Veyrase a svého sluhu Martina. Francouzští agenti ihned odpluli do Anglie, kde Martinovu stopu objevili. Dne 1. července, to už byl spiklenec Roux devět dnů mrtev, požádal de Croissy krále o souhlas s Martinovým únosem a jeho přepravou do Calais, dostal však obratem depeši, v níž se pravilo, že už není nutné, aby Martin přijel! Což, řečeno jinak, znamenalo, že král ztratil o Martina zájem a de Croissy se o něj nemá starat. Nebyl ale tento nezájem jen předstíraný? Co když sluhu Martina unesl někdo jiný a únos měl zůstat

utajen před co nejvíce lidmi, tedy i před Colbertovým bratrem? Připomeňme, že o pouhých šest dnů později ohlásil ministr Louvois Saint-Marsovi, veliteli pevnosti v Pignerolu, příjezd vězně Daugera, „s nímž má být jednáno jako se sluhou“. Chronologie navazuje a do sledu událostí zapadá i leccos dalšího.

Následujícího roku, v létě 1670, zemřela náhle Henrietta Anglická, švagrová Ludvíka XIV. Král Slunce dal neprodleně zajistit všechnu korespondenci s jejím bratrem, anglickým králem Karlem II. V ucelené řadě Henriettiny korespondence, kterou historikové publikovali, tyto listy, sahající od července 1669 až do Henriettiny smrti, chybí. Ludvík XIV. je prý vlastnoručně spálil! Proč? Protože v nich bylo cosi, co s Martinem či Daugerem souviselo? Odjinud je totiž známo, že 4. července 1669 avizoval Karel II. sestře Henriettě odeslání tajného dopisu. Co když právě ten obsahoval zmínky k případu Martin?

Předpokládejme spolu s Pagnolem, že Ludvíkova tajná policie sluhu Martina z Anglie unesla a stopy zahladila jeho přejmenováním na Daugera. Dauger ještě nebyl na Pignerolu ani rok a král poslal pracovně velmi vytíženého Louvoise, aby provedl v Saint-Marsově citadele inspekci. Bylo naprosto bezprecedentní, aby se ministr takovými věcmi obtěžoval, přesto Louvois chvátal tak, že plánovaný termín návštěvy o šest týdnů uspíšil. Záminkou se stala diplomatická návštěva Turína, na Pignerolu však ministr pobyl mnohem déle. Spolu s ním cestoval i pevnostní architekt Vauban, který vzápětí na Pignerolu zahájil nové obranné práce. Byli-li sluha Martin a Dauger jedna a táž osoba, neměl Louvois nařízeno provést na Pignerolu výslech ve věcech, které dodatečně vyplynuly z korespondence princezny Henrietty?

Dauger a Martin skutečně mohli být jeden a týž muž, tím se ale záhada Daugerovy osoby změnila jen v záhadu Martinovu. Kudy jít dál? Byl-li Martin unesen z Anglie, zmizel tehdy odtamtud někdo zajímavý? Měl by to být muž kolem třicítky s tváří, která by budila nežádoucí pozornost, mluvící francouzsky bez akcentu, vzdělaný, zbožný, možná kněz, hodně cestující, ne právě pevného zdraví. Alespoň tak se jeví kusé charakteristiky Železné masky v náznacích Louvoisovy a Saint-Marsovy korespondence i v torzovitých zprávách pamětníků.

Marcel Pagnol takového člověka našel. Angličtí historikové jej znali již dříve pod jménem James de la Cloche. Tento muž žil do roku 1668 vcelku poklidně na anglickém ostrově Jersey nedaleko francouzských břehů. Vychovala jej tu rodina Carteretů, která poskytla za Cromwellovy revoluce, po popravě Karla I., útočiště jeho synu, budoucímu králi Karlu II. Říkalo se, že mladý následník tu měl románek s Margueritou Carteretovou a že James byl plodem tohoto románu.

Roku 1657 se Marguerite Carteretová provdala za Jeana de la Cloche, který přijal Jamese za vlastního a dal mu i jméno. Rodina Carteretů ovšem absolutně popírala, že by James byl Margueritiným dítětem. Jenže na počátku roku 1668. dospěl James de la Cloche k přesvědčení, že Carteretovi zamlčují pravdu a Karel II. že je jeho otcem. Nemanželských potomků měl tento Stuartovec požehnaně, netajil se s tím, o všechny se postaral a z některých nadělal i vévody. James, jehož podoba s anglickým králem byla výrazná, se rozhodl, že dosáhne téhož. Začal si činit nárok na uznání za prvorozeného z králových levobočků, jenže Karel II. tentokrát rozhodně popřel, že by měl na Jersey s Margueritou nějaké plotky. Odmrštěný James neuvěřil,

sám si udělil titul prince Stuarta, odcestoval do Hamburku, přestoupil ke katolicismu, v dubnu 1668 přijel do Říma a požádal o vstup do Tovaryšstva Ježíšova jako novic. Generálovi řádu Jeanu-Paulovi Olivovi předložil listinu Karla II., uznávající nároky prince Stuarta jako královského syna, navíc podepřenou i dopisem švédské královny Kristiny, která to stvrzovala.

Jezuité přijali Jamese s otevřenou náručí tím spíše, že jim de la Cloche tu a tam předkládal dopisy Karla II., naznačující plány na králův přestup ke katolicismu a na rekatolizaci protestantské Anglie. Když však měla do Říma přicestovat královna Kristina, předložil James další Karlův dopis, který žádal, aby původ prince Stuarta drželi jezuité v tajnosti a aby ho okamžitě poslali do Londýna. Otec Oliva neměl proč nevyhovět a poslal Jamese de la Cloche na podzim roku 1688 do Londýna s jedním řádovým bratrem, neboť taková byla jezuitská regule. Princ Stuart se chtěl při cestě skrze Francii zastavit ve Versailles a požádat o audienci Ludvíka XIV. nebo Madame Henriettu, Ludvíkovu švagrovou a sestru Karla II. Anglického.

Ve Francii zmizel James de la Cloche svému spolubratru z očí a objevil se až v červnu 1669 v Neapoli, s plnými hrstmi peněz a zcela změněnými zvyky i mravy. Navštěvoval pochybné podniky, oženil se s dcerou jakéhosi krčmáře, všude užíval titul prince Stuarta a podle zpráv anglických agentů 10. září 1669 náhle zemřel. Nezbylo po něm nic, jen v jezuitských archívech zůstaly listy od Karla II., které James de la Cloche předkládal v Římě otci Olivovi. Expertízy prokázaly, že jde o padělky, v nichž se autor vůbec nesnažil napodobit písmo či podpis Karla II.

O narození Jamese de la Cloche neexistuje záznam; čím tedy bylo dítě, které rodina Carteretů vychovávala? I na tuto otázku má Pagnol odpověď. James byl nejen Martinem a Daugerem, ale i bratrem-dvojčetem Ludvíka XIV., narozeným jen o málo později. Sledujme dál všechny důvody pro toto smělé tvrzení a případné námitky.

Těžko lze uvěřit, že by se narození dvojčat dalo utajit; porod královny byl veřejnou záležitostí. Popis slehnutí Anny Rakouské však naznačuje, že při troše příprav to možné bylo! Co když krále o možnosti takového těhotenství někdo informoval? Dva dědici trůnu představovali téměř jistou válku o trůn!

Víme, že královniny porodní bolesti zesílily 5. září 1638 ve dvě ráno, kdy byl upozorněn král, a kolem šesté se v královnině ložnici shromáždili nejvýše postavení lidé dvora. Přivedení následníka na svět bylo svěřeno porodní bábě paní Péronne. V jedenáct dopoledne se dítě narodilo, král je nechal před zraky dvora pokřtít a vzápětí se všemi přítomnými odešel do kaple v Saint-Germain-en-Laye, kde se ihned sloužilo Te Deum. To je divné, neboť bohoslužba za narození následníka trůnu se podle tradice připravovala s velkou slávou v katedrálách, aby se jí mohli zúčastnit lidé všech vrstev. Onoho 5. září 1638 se ale sloužilo Te Deum takřka improvizovaně a hned. Proč? Aby dvůr co nejrychleji z královniny komnaty odešel a paní Péronne mohla přivést tajně na svět dítě druhé? Nebyl pověstný králův nezájem, nedostatek nadšení z dědice a smutek onoho dne jen bolestí otce, chápajícího politickou nutnost rodičovské tragédie?

Druhé dítě, tvrdí Pagnol, přišlo na svět o málo později. Paní Péronne se s ním podle instrukcí vytratila a odjela na

venkov, kde bylo vychovááno jako nemanželské děcko jakési urozené slečny. Rostoucí chlapec se ovšem začal podobat královskému synu a jeho pobyt ve Francii se stával riskantním. Roku 1644 paní Péronne odplula z

Francie do Anglie, kde asistovala u porodu, při němž manželka Karla I. přivedla na svět budoucí Henriettu Anglickou, sestru příštího Karla II.

Mladý Ludvík XIV. Byl mu vězeň zvaný Železná maska podoben?

Šestiletého svěřence vzala s sebou a na vyšší rozkaz jej předala do výchovy bohaté a spolehlivé rodině Carteretů, žijící stranou na ostrůvku Jersey. Anglická královna Henrietta-Marie, sestra Ludvíka XIII., mohla být do věci zasvěcena a pěstouny sama vybrat. Carteretům se jednoduše řeklo, že jde o nemanželského urozeného syna...

Problémy začaly, když James dospíval a zaslechl klevěty o tom, že je plodem lásky Karla Stuarta k Margueritě Carteretové. Pomluvám nevadilo, že v době Karlova pobytu na ostrově už bylo Jamesovi šest let. On sám rok svého narození neznal! Roli tu hrála spíše zarážející podoba s Karlem II.! Jersey patřilo anglické koruně, portrét krále nejspíš visel u Carteretů v domě, krom toho byl ražen na anglických penězích. Na ostrůvku se sice mluvilo víc francouzsky než anglicky, francouzské peníze tu ale nekolovaly. Naštěstí! Jinak by James s překvapením zjistil, že Ludvík XIV. a Karel II., mající společné předky, si jsou rovněž dost podobní.

James uvěřil ve svůj nemanželský královský původ, přihlásil se králi; Karel II. ale věděl své a nároky odmítl. Mladík, přesvědčený o opaku, odplul z Anglie, sám si napsal královská potvrzení původu, zfalšoval potvrzení královny Kristiny a předstoupil s nimi před jezuity. Když se ale měla v Římě Kristina objevit, mohl vyjít podvod najevo. De la Cloche tedy vyrobil další dopis a na jeho základě byl vyslán do Londýna. Začalo drama prozrazené totožnosti.

Ve Versailles získal James audienci u Henrietty Anglické, což dokládá poslední zachovalý zlomek její

korespondence s bratrem. Dne 20. ledna 1669 psal anglický král sestře, že Itala, na něž se Madame vyptávala a jehož jméno i stav neznala, viděl jen v šeru chodby, jeho tvář si ale nepamatuje a stěží by jej poznal. Neptala se Henrietta právě na Jamese de la Cloche, jehož podoba jí zarazila? Neznamenalo slovo „Ital“ muže, který přicestoval z Itálie? A neodpovídal Karel II. záměrně lží? Proč tak zdůrazňoval, že v šeru nepoznal tvář? Nestřežil tajemství, které znal od matky? Nepoznal naopak „Itala“ až příliš dobře?

James de la Cloche opustil Francii, možná s dopisem od Henrietty, a dorazil do Anglie, aby navštívil krále. Co mu chtěl říci a co řekl král jemu? Začínal už tušit pravdu, nebo mu ji Karel prozradil? Nezneužil jej král pro politické cíle? Právě tehdy se rodilo spiknutí Rouxe de Marcilly, jehož prý anglický král dvakrát přijal v soukromé audienci. James se mohl stát spoluspiklencem, možná i tajnou hlavou, a přijmout inkognito sluhu se jménem Martin. Pak bylo spiknutí v květnu 1669 vyzrazeno, lapený Roux promluvil a de Croissy začal Martina hledat. Anglický král dal od spiknutí ruce pryč. Martin byl unesen a pod jménem Dauger odvezen až na Pignerol. Zatím Henrietta korespondovala s Karlem II., který jí poslal závažnou zprávu, týkající se něčeho z toho všeho. Dopis Ludvík později přečetl, zničil a Louvois pak ujížděl na Pignerol ověřit fakta přímo z úst vězně.

James sice v Rouxově spiknutí vystupoval jako sluha, mohl být ale tajnou hlavou a hlavním trumfem. Co když se měl postavit jako legální protikrál do čela povstalců a vojska, jehož úkolem bylo osvobodit s Ludvíkovou politikou nespokojené francouzské provincie? Někdo, nejspíš Jamesův sluha, ovšem musel cosi vědět o době,

kdy James vystupoval jako princ Stuart. Když Jamese-Martina zatkli, tento sluha s pánovými penězi i jménem prchl do Itálie a v Neapoli začal žít způsobem, jakým by James de la Cloche nikdy nežil. Jeho náhlá smrt zametla po uneseném poslední stopy, neboť de la Cloche tak oficiálně zemřel v Neapoli.

Pagnolovu teorii podporuje několik dalších věcí. Věk Masky, podle toho, co sdělil v Bastille lékaři, se velmi blížil stáří Ludvíka XIV. O podobnosti s králem svědčí obava, že vězeň bude spatřen a poznán. Kdo mohl být v dobách bez fotografie a televize poznán na každém kroku nejspíše? Ten, jehož portrét se běžně razil na všech mincích a medailích. Král!

Výše nastíněné řešení má ovšem i trhliny, neboť na Pignerolu se Dauger jednu dobu stýkal s Fouquetem. Proč to král povolil? Znal Fouquet, kdysi nejmocnější muž království, část tajemství? Bylo to Ludvíkovi jedno, neboť už rozhodl, že Fouquet zůstane ve vězení do smrti? Jednoho dne se ale stalo, že bouřlivácký hrabě Lauzun prokopal zeď a tajně s Fouquetem komunikoval. Když to vyšlo najevo, vypukl na Pignerolu obrovský poprask a ministr Louvois dlouho Saint-Marse zpovídal, aby zjistil, co všechno ví Fouquet a co se mohl dozvědět Lauzun...

Je tu i námitka nejdůležitější: proč král svého sourozence nezlikvidoval? Mrtvé tajemství by přece bylo uloženo nejlépe! Hlas krve? Králův strach z Boha či Dávla? Pověra, že osudy dvojčat jsou svázány, že zemře-li jedno, zemře i druhé? Vědomí, že stačilo málo a na Daugerově místě mohl být on? Jeden otazník plodí další, a tak tomu už nejspíš i zůstane...

12. kapitola

Podivná úmrtí ruských carů

Dějiny málokteré země jsou tak krvavé jako dějiny Ruska. Jeho historie je historií obludné krutosti a strašného násilí, které přechasto zasahovalo dokonce i korunované hlavy. Ponořme se do hlubin času a vydejme se do doby nepochybně nejpopulárnější osobnosti ruských dějin cara Petra I. označovaného také jako Veliký. Tento mimořádný panovník, který obrazně řečeno otevřel své zemi okno do Evropy, si v soukromém životě počínal přinejmenším stejně rozhodně jako při zavádění svých reforem.

Když se Petr I. zamiloval do rozkošné a přístupné Anny Monsové, dcery německého dovozce vína usazeného v Moskvě, zbavil se své zákonné manželky carevny Jevdokije Lopuchinové tím způsobem, že jí nechal zavřít do suzdalského kláštera. Jejich jedinému synovi Alexeji Petroviči bylo tehdy, v roce 1698, osm let.

Násilné odtržení od matky mělo na dědice ruského trůnu neblahý vliv. Poněkud samotářský, bázlivý a nábožensky velmi založený chlapec vůči otci, z něhož měl vždycky trochu strach, zahořkl a začal se mu stále více odcizovat. Už jako třináctiletý se prý svému zpovědníkovi přiznal, že si přeje carovu smrt. Pravoslavný pop, který rozhodně nebyl Petrovi a jeho reformám příliš nakloněn, mu na to odpověděl: „Bůh ti odpustí. My všichni si přejeme jeho smrt, neboť lid velmi trpí.“

Mladý carevič se stával stále více nadějí konzervativní opozice a zdá se, že Petr si toho byl dobře vědom. Aby ho vzdálil od intrikujících popů a bojarů, poslal ho ve čtrnácti

letech jako řadového vojáka na válečné tažení. Jenže Alexej, uvyklý na pohodlí kremelských paláců, jen těžce a s krajní neochotou snášel útrapy bojů a příliš se neosvědčil. Jeden z důstojníků carovi otevřeně přiznal, že následník trůnu je k ničemu.

V roce 1709 se Petr Veliký rozhodl, že syna Alexeje pošle do Drážďan, aby se zde naučil německy a studoval vojenské stavitelství a geometrii. Také se zde měl následník trůnu oženit s dcerou některého z německých knížat. Alexej však o svatbě nechtěl ani slyšet a už vůbec se bránil oženit se s princeznou protestantského vyznání, tedy v jeho představě vlastně kacířkou. Teprve na nátlak otce si v roce 1711 v saské Torgavě vzal za ženu Sofii Charlottu Blankenburskou, shodou okolností sestru Alžběty Kristiny, manželky budoucího římského císaře a také českého krále Karla VI. Dodejme ještě, že carevičova choť už čtyři roky po svatbě zemřela na následky porodu druhého dítěte.

Oženil se však také Alexejův otec Petr I. Nebral si ovšem svoji původní milenkou Annu Monsovou, ale půvabnou Martu Skawronskou, která po přestupu na pravoslavnou víru přijala jméno Kateřina Alexejevna. Tuto původem litevskou služku přivedl carovi jeho oblíbenec Alexandr Menšikov, kdysi pologramotný prodavač pirohů na moskevských ulicích, jenž to dotáhl až na knížete a ministra války. I takové neuvěřitelné kariéry byly možné v tehdejším Rusku.

Ale ani nová carevna Kateřina Alexejevna, ani prohnaný Menšikov nebyli lidé, k nimž by si carevič našel cestu. Třebaže měl v Petrohradě vlastní dvůr, ocitl se už zcela na vedlejší koleji a když si záměrně prostřelil ruku, aby ho otec nemohl zkoušet z geometrie a požadovat na

něm plány opevnění, ztratil zcela Petrovu důvěru. Zato ho dával otec špehovat, protože stejně jako dříve se kolem Alexeje soustřeďovaly osoby, jimž byly carovy reformy proti srsti. Díky tomu se carovi doneslo, že jeho syn po několika lahvích vodky před svědky prohlásil, že až usedne na trůn, „lidé, kteří jsou otci nejbližší, budou sedět na kůlech“. Vlivný Menšikov i nová carevna to samozřejmě vztáhli na sebe a udělali vše pro to, aby careviče v Petrových očích náležitě očernili.

Car se proto v lednu 1716 rozhodl dát synovi ultimátum: buď mu bude věrně sloužit a zůstane následníkem, nebo bude, stejně jako jeho matka, doživotně zavřen v klášteře. Carevič ho však zklamal, když prohlásil, že se chce stát mnichem. Po několika měsících však mladík svůj názor změnil a požádal otce o schůzku. Shodou okolností byl Petr I. právě v té době na zahraniční návštěvě v dánské Kodani. Alexej toho využil; Menšikovovi, tehdy petrohradskému gubernátorovi, ukázal otcův dopis a řekl, že chce jet za ním. Nic netušící Menšikov mu proto bez průtahů vydal cestovní doklady a vybavil ho penězi na cestu. Jenže carevič nezamířil do Kodaně, ale v doprovodu své milenky, selské dívky Jefrosni Fedorovny, a tří sluhů se vydal poněkud jiným směrem.

V listopadu 1716 se objevil ve Vídni jakýsi podplukovník Kochanovskij. Vyžádal si slyšení u rakouského vicekancléře Schönborna a pak zkoprnělému státnímu úředníkovi sdělil, že je ve skutečnosti ruským následníkem trůnu a žádá císaře Karla VI. o ochranu, neboť se obává o svůj život. Tak vida, politicičtí uprchlíci ze sovětského Ruska měli už na počátku 18. století svého předchůdce!

Císař Karel VI. se Alexejovou žádostí ocitl ve velmi choulostivé situaci. Na jednu stranu nemohl žádost svého švagra odmítnout, ale na druhou stranu také nechtěl zkomplikovat vztahy se silným Ruskem. Aby se nekompromitoval, odmítl se na radu svých ministrů s Alexejem sejít a dal ho tajně i s jeho doprovodem dopravit na zámek Ehrenberg v jižních Tyrolích. Petr I., který zatím odjel z Kodaně do Amsterdamu, začal tušit, že jeho synáček zřejmě práskl do bot. Místo carevičova pobytu vypátral ruský vyslanec u habsburského dvora Avram Veselovskij. Vídeňská vláda sice na Petřův oficiální dotaz odpověděla, že jí o pobytu careviče na území rakouské monarchie není nic známo, nicméně bylo zřejmé, že jde pouze o zastírací manévr.

To už car poslal do Vídně skupinu důstojníků v čele se spolehlivým gardovým kapitánem Alexandrem Rumjancevem, která zjistila, že Alexej se skrývá v Ehrenbergu. Vyslanec Veselovskij si pak vyžádal přijetí u císaře, při němž mu předal carův dopis žádající o vydání jeho syna. Karel VI. samozřejmě stále předstíral, že o carevičově pobytu nic neví, ale okamžitě po audienci nařídil, aby Alexeje odvezli až do italské Neapole, která tehdy také patřila Habsburkům. Jenže celou cestu na jih zpovzdálí sledoval carevičovo stěhování neodbytný a vytrvalý kapitán Rumjancev. Když se ujistil, že se novým místem Alexejova pobytu skutečně stala Neapol, vrátil se do Vídně, kde jako doprovod protřelého ruského diplomata, carského tajného rady Petra Andrejeviče Tolstého, předka slavného spisovatele Lva Nikolajeviče Tolstého, navštívil císaře. Oba Petrovi vyslanci požádali Karla VI., aby jim umožnil setkat se s následníkem ruského trůnu a předat mu carův list, v němž svého syna

ujišťuje, že se může beztréstně vrátit domů. „Podřídíš-li se, ujišťuji Tě a slibuji před Bohem a jeho soudnou stolicí, že nebudeš potrestán,“ sliboval v něm Alexejovi Petr I.

Císař požádal carovy vyslance o posečkání a svolal své ministry. Radil se s nimi sice dva týdny, ale výsledek jednání byl předem jistý, zvláště když ho podpořila přítomnost silné ruské armády na hranicích Slezska. Obava, že v případě odmítnutí by mohla Petrova vojska vpadnout do Čech, byla příliš velká. A tak Karel VI. poslal do Neapole instrukci svému místokráli hraběti Wirichu Phillippu Daunovi, v němž ho žádá, aby pánům Tolstému a Rumjancevovi nebránil v setkání s carevičem.

První schůzka carových vyslanců s Alexejem se uskutečnila v místokrálovském paláci. Carevič s citelnými obavami přijal otcův dopis a vzal si čas na rozmyšlenou. Tolstoj a Rumjancev zatím nešetřili sliby a také peníze, jimiž si naklonili císařské úředníky. Konečně po třetí schůzce Alexej předal vyslancům svého otce následující pokorný dopis:

Nejmilostivější gosudare báťuško! Prostřednictvím pánů Tolstého a Rumjanceva obdržel jsem, gosudare, Tvé nejmilostivější psaní, v němž – a rovněž ústně od jmenovaných – jsem přijal, já nehodný, Tvé milostivé odpuštění za můj svévolný odjezd. Za to s pláčem děkuji, padám k nohám Tvého milosrdenství a prosím, aby mi byly prominuty mé trestuhodné zločiny. Spoléhám na Tvůj milostivý slib, dávám se do Tvé vůle, gosudare, a odjedu v těchto dnech z Neapole do Petrohradu. Nejponížejší a ničemný otrok, nehodný zváti se synem Alexej

Deset dní na to se carevič v doprovodu Tolstého a Rumjanceva vydal na zpáteční cestu přes Vídeň, Brno, Gdaňsk a Rigu. Petr I. dal zatím zastavit veškeré poštovní zásilky z Ruska na západ, aby žádná nepříznivá zpráva z domova nemohla careviče odradit od jeho rozhodnutí k návratu. 3. února 1718 byl v Uspenském chrámu v moskevském Kremlu Alexej před zraky církevních hodnostářů a šlechty předveden před svého otce, který mu znovu slíbil milost, vzdá-li se svého nástupnictví. Carevič před ním poklekl na kolena a oficiálně se zřekl nároku na trůn.

V následujících dnech převezli Alexeje do Petrohradu, kde ho v Petropavlovské pevnosti krutě mučili a žádali na něm, aby prozradil jména účastníků tajného proticarského spiknutí. Carevič útrapy nevydržel a jmenoval desítky svých údajných přívrženců, kteří pak byli okamžitě zatčeni a popraveni. V červnu 1718 se pak car obrátil na 120 předních ruských velmožů a generálů s otázkou, zda má být jeho syn Alexej potrestán. Odpověď se dala předem čekat. Všichni svými podpisy potvrdili, že carevič „je hoden smrti“.

Dne 28. června pak navštívila Alexeje v jeho žaláři v Petropavlovské pevnosti skupina několika šlechticů a vysokých důstojníků vedená knížetem Alexandrem Menšikovem. Podle záznamu písaře pevnostní kanceláře byl carevič vyslýchán a krátce po odchodu návštěvy „křesťansky zemřel“. Podle oficiální zprávy, kterou nechal jeho otec rozšířit do světa, byl příčinou smrti „záchvat mrtvice“. Ve skutečnosti ho Menšikov a jeho pomahači udusili polštářem.

Smrt careviče Alexeje v leckterém ohledu připomíná další ponurý příběh z ruských dějin – smrt cara Petra III.,

manžela Kateřiny II. Tento notorický budižkničemu a přihlouplý sadista, původním jménem Karl Peter Ulrich, se netajil obdivem k pruskému králi Fridrichovi II. Když se po smrti své tety, carevny Alžběty I., ujal v Rusku vlády, okamžitě dal zastavit vojenské akce proti Prusku a 5. května 1762 uzavřel se svým idolem Fridrichem mír a dokonce se mu dal k dispozici. Však ho také pruský král za to nazval svým „nejlepším ministrem“ a napsal mu: „Vy jste mi podal pomocnou ruku, když jsem byl téměř na okraji propasti.“ Sedmiletá válka, v níž padl téměř milion lidí, tak prakticky skončila a bývalá ruská spojenkyně rakouská panovnice Marie Terezie definitivně přišla o Slezsko, do té doby nedílnou součást zemí Koruny české.

Jenže tento mezinárodně politický obrat vyvolal mezi ruskou šlechtou značnou nevoli. Navíc si Petr III. ve své hlouposti postavil proti sobě také pravoslavnou církev a důstojnický sbor. Jeho nadšení pro vše pruské ho totiž vedlo k tomu, že dal uzákonit rovnost ostatních náboženství s pravoslavím, odebral církvi její rozsáhlý majetek s tím, že knězi budou vypláceni ze státní pokladny, a přikázal všem popům, aby si oholili své brady a nosili „takový oblek, jaký nosí zahraniční pastoři“. A když už byl v tom zavádění nové módy, nařídil vojákům elitního preobraženského pluku obléci si pruské uniformy. Navíc zavedl ve vojsku pruský přehlídkový krok, ono pověstné vyhazování nohama dopředu, který kupodivu užívá ruská armáda dodnes. Ostatně můžete se o tom sami přesvědčit, když se zajedete podívat na střídání stráží u Leninova mauzolea na Rudém náměstí v Moskvě.

Všemi těmi zmiňovanými novotami si car pořádně podkopal vlastní trůn. Bylo jen záležitostí času, kdy z něho bude svržen. Otevřenou otázkou však zůstávalo, kdo na

něj usedne po něm, kdo se stane imperátorem veškeré Rusi. Kupodivu málokdo ze šlechticů počítal s carevnou Kateřinou II., chytrou, energickou, bezohlednou a sexuálně velmi náruživou dcerkou anhaltsko-zerbstského knížete, původním jménem Sofií Augustou Frederikou. Teprve když Petr III. vydal příkaz k jejímu zatčení, sama Kateřina pochopila, že musí jednat, než ji její choť zničí. Tohle panovnické manželství se zkrátka příliš nevyvedlo.

V těžké chvíli se carevna obrátila na svého nového tajného milence, urostlého dělostřeleckého kapitána Grigorije Orlova. A ten se svými bratry a přáteli mezi důstojníky, mezi nimiž byl i jistý velmi schopný strážmistr jízdní gardy Grigorij Potěmkin, začal chystat puč. Časně ráno 28. června 1762 vzbudil Kateřinu II. přímo v její ložnici v letní carské rezidenci v Petrodvorci starší bratr Grigorije Orlova gardový důstojník Alexej Orlov. Koženými holinkami rázně zadupal na parketách a po vojensku zahlásil: „Vaše Veličenstvo, je čas vstávat. Vše je připraveno k Vašemu nastolení.“

Poté ještě rozespalou a zřejmě i mírně vystrašenou Kateřinu odvezl do Petrohradu do kasáren izmailovského gardového pluku. Zde už se shromažďovali vojáci z dalších kasáren, aby přísahali věrnost „matičce carevně“. Téhož dne dopoledne přijala Kateřina v Kazaňském chrámu další přísahu, tentokrát obyvatel Petrohradu. Poté dala vyhlásit svůj první manifest, v němž sdělovala, že „jsme byli nuceni s pomocí Boha, poslušní jeho zákona a uvědomující si nebezpečí hrozící naším věrným poddaným, a spatřující jasné a nedvojznačné přání našich věrných poddaných, vstoupit na ruský samoděržavný trůn a všichni naši věrní poddaní nám složili povinnou přísahu.“

Nic nebývá zcela zadarmo. A týkalo se to i přísahy „matičce carevně“. Zatímco chrabří gardoví vojáci dostali od Kateřiny dárky v podobě lahví vodky, civilisté se mohli vydat do petrohradských hospod, kde se po tři dny nalévalo zdarma. Taková velkorysost vyvolala pochopitelně po celé ruské metropoli mimořádné nadšení a všude se vydatně pilo na zdraví nové carevny. Hostinští pak za to předložili panovnickému dvoru účet na 28 375 rublů.

Jenže pouhými přísahami a bohatýrskými pitkami ještě nebylo vyhráno. Petr III., který dlel v Petrodvorci, mohl stále zasáhnout. Proto se v pozdním odpoledni 28. června vydala Kateřina v uniformě plukovníka preobraženského gardového pluku v čele svých věrných vojáků zatknout manžela. Po jejím boku jela na koni rovněž v uniformě gardy další půvabná žena, carevnina přítelkyně, mladičká kněžna Kateřina Romanovna Daškovová. Oběma krasavicím to ve stejnokrojích jistě velmi slušelo a celému převratu se začalo říkat „dámská revoluce“.

Petr III., který se o událostech v Petrohradu dozvěděl až po obědě, nečekal, až si pro něj přijdou, a pustil se na lodi do námořní pevnosti Kronštadt. Domníval se, že zde sežene pomoc a zmobilizuje odtud armádu k protiútok. Jenže na Kronštadt už mezitím přišel příkaz nové panovnice a Petrovi ani nedovolili přistát. Když viděl, že se za něj nikdo nepostaví, zcela odevzdaně podepsal svoji abdikaci a bez odporu se dal zatknout. Takřka by to připomínalo „sametovou“ revoluci, kdyby události přece jen nevzaly poněkud krutý konec.

Petr III. byl dopraven na zámek Ropša, kde se mu dostalo relativně slušného zacházení. Postupně ho však zbavovali všech jeho věrných sloužících a nakonec byl

zcela obklopen asi stovkou vojáků, jimž velel náš dobrý známý důstojník Alexej Orlov. Už 6. července napsal odtud Kateřině II. dopis, který leccos naznačil: „Matičko! Přejeme Vám zdraví po dlouhá léta. Až do okamžiku odeslání tohoto listu jsme spokojeni se svým oddílem, ale náš šereda (tím je míněn svržený Petr III.) velmi zeslábl, postihla ho kolika a bolesti a bojíme se, aby neumřel ještě této noci, a ještě více se bojíme, aby neobživil...“

„Šereda“ skutečně zemřel během několika příštích hodin. Ještě téhož dne poslal chrabý Orlov carevně Kateřině další dopis: „Matičko! Milosrdná carevno! ... Bez Tvé milosti jsme ztraceni! Matičko! On už není. Ale nikdo na to nepomyslel! Jak bychom se směli odvážit vztáhnout ruku na cara? Přesto se, carevno, stalo neštěstí. Dostal se u stolu do hádky s knížetem Fjodorem a dříve, než jsme mohli zasáhnout, byl konec. Sami nevíme, co jsme dělali, ale všichni jsme viníky a zasloužíme trest. Buď ke mně milosrdná, alespoň kvůli bratrovi!...“

Samozřejmě celé to sebeobviňování byla jen komedie a sám Alexej Orlov měl nepochybně od carevny velmi přesné pokyny, jak má s jejím manželem zacházet. Však byl také místo potrestání povýšen do hraběcího stavu a smrt bývalého cara byla zdůvodňována „hemoroidním záchvatem“. Francouzský encyklopedista fyzik a filozof Jean Baptiste d'Alembert k tomu vědoucně poznamenal, že „hemoroidy jsou v Rusku zřejmě velmi nebezpečnou chorobou“.

Ve skutečnosti byl Petr III. uškrcen řemenem od pušky. Ale zda ho měl na svědomí zmíněný kníže Fjodor Barjatinský, nebo sám pisatel dopisu Alexej Orlov, není známo. Carevna prý byla zprávou o smrti svého manžela zcela otřesena a dokonce omdlela. Patrně jí nechyběl

dramatický talent. Údajně aby zcela vyloučila cizí zavinění carovy smrti, dala pitvat jeho tělo. S úlevou pak přijala zprávu, že lékaři nenašli v útrokách mrtvého žádné pozůstatky jedů, a tudíž nebyl otráven.

Dětský car Ivan VI.

Zkrátka některé způsoby a metody se v ruských dějinách s neúprosnou pravidelností opakují.

Zdálo by se, že smrtí Petra III. ta rozkošná modrooká Němka upevnila svoje postavení a nikdo a nic ji už nemohlo ohrozit. Ale přesto tady byla osoba, která si za jistých okolností mohla činit nároky na carský trůn. Jednalo se o takzvaného „bezejmenného státního vězně“, Ivana VI. Kdo to vlastně byl?

Abychom mohli odpovědět na tuto otázku, musíme se vrátit trochu hlouběji do minulosti. V roce 1730 zemřel na neštovice v pouhých čtrnácti letech car Petr II., vnuk Petra Velikého, jímž po meči vymřela dynastie Romanovců. Po něm usedla na ruský trůn vdova po kuronském vévodovi a neteř Petra I. jako carevna Anna I. Protože neměla žádného dědice, ustanovila, že se jím má stát dosud nenarozený syn její neteře Alžběty Meklenburské, kterou pozvala do Ruska. Alžběta se později provdala za bratrance Marie Terezie, brunšvického vévodu Antona Ulricha. V roce 1740 se jim skutečně narodil syn, který dostal jméno Ivan. Carevna Anna I. ho pak prohlásila za svého dědice a přinutila jeho rodiče, aby mu složili přísahu věrnosti jako příštímu carovi.

Jenže malému Ivanovi toho jména mezi cary šestému nebylo dopřáno, aby usedl na imperátorský trůn. Po smrti carevny Anny se Rusko začalo zmítat v sérii převratů a chlapec se spolu se svými rodiči a sourozenci ocitl v nucené internaci v Cholmogorkách u Archangelska na dalekém severu. Ivana VI. zde oddělili od rodičů, které už nikdy v životě nespatřil, a věznili odděleně.

Protože se v roce 1756 dostaly do Ruska zprávy, že se Prusové chtějí pokusit chlapce osvobodit, tajně ho odvezli

do šlisselburské pevnosti u Petrohradu, kde byl držen jako „bezejmenný státní vězeň“. Přitom jediným Ivanovým proviněním bylo, že byl kdysi označen za budoucího cara. Chlapec ve vězení propadal depresi a záchvatům zuřivosti. Jeden z jeho strážců major Miller ho naučil číst, ale Ivan směl mít k dispozici jen náboženské knihy. Snad právě proto míval podivné nápady a prohlašoval o sobě, že je svatý Grigorij. Byl držen v oddělené části pevnosti a do styku s ním přišlo jen několik vojáků, kteří měli přísně zakázáno komukoliv prozradit, kde slouží a co mají na starosti. Dospívající mladík žil i ve vězení v relativním pohodlí. Podle instrukcí dostával oběd a večeři sestávající vždy z pěti jídel a každý den láhev vína. Nesměl však vědět, kdo vlastně je a kde se nachází. Ivan VI. však zřejmě cosi tušil, protože se jednou obořil na svého strážce: „Jak se opovažuješ na mně křičet? Já jsem princ této říše a váš panovník.“

Postupem času Ivan VI. pomalu upadl v zapomnění. Nikdo, kromě zasvěcených, o něm nic nevěděl. Přesto se krátce po svržení Petra III. objevily v Rusku zvěsti, že by měl v té době dvaadvacetiletý mladík opustit vězení a usednout na trůn. Kateřina, která si byla vědoma nebezpečnosti takovýchto řečí, nařídila přísné vyšetření celé záležitosti. A hle, brzy bylo odhaleno spiknutí důstojníků, kteří chtěli nešťastného Ivana za cara. Velmi pravděpodobně se sice jednalo jen o opilecké bláboly způsobené četnými lahvemi vodky, ale přesto byli hlavní podezřelí zatčeni, mučeni a dva z nich, gardoví poručíci Petr Chruščov a a Simeon Gurjev odsouzeni k smrti. Carevna Kateřina jim ve své velkomyslnosti nakonec trest změnila na doživotní vyhnanství na Kamčatce.

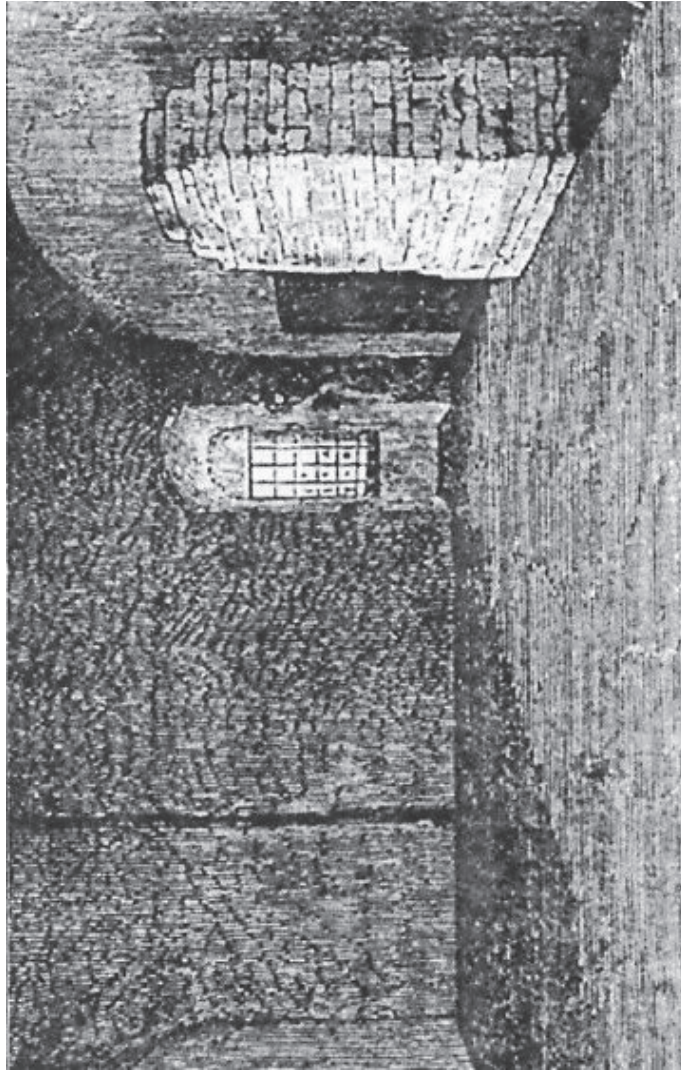
Ale zprávy o těchto událostech už mezitím pronikly do zahraničí. Dokonce Kateřinin přítel a obdivovatel slavný francouzský filozof Voltaire se v dopise do Ruska ptal: „Je skutečně pravda, že pod popelem doutná v Rusku oheň, že existuje velká strana ve prospěch cara Ivana? Že moje drahá carevna bude svržena a budeme mít nový námět k tragédii?“

Pro Kateřinu II. to byla zřejmě vítaná záminka, jak se „bezejmenného státního vězně“ a možného konkurenta jednou provždy zbavit. 4. července 1764 ve dvě hodiny ráno vyhlásil velitel stráže ve šlisselburské pevnosti poručík Vasilij Mirovič poplach. Nejdříve zatkl velitele pevnosti a pak vedl své vojáky k uzavřené části Šlisselburgu, kde byl vězněn Ivan VI. Když se jemu a jeho vojákům nepodařilo probít dovnitř, žádal, aby mu otevřeli vrata žaláře, jinak si cestu uvolní výstřely z děla. Mirovič dal na místo skutečně přitáhnout houfnici a nabít. Po této hrozbě se vrata konečně otevřela a kapitán Danila Vlasjev a poručík Luka Čekin vpustili Miroviče do přísně střežené kobky. Před tím však stačili osmi ranami šavlí zavraždit „bezejmenného státního vězně“ cara Ivana VI.

Celá vzpoura poručíka Miroviče je opředená záhadami. Především není jasné, zda jednal pouze z vlastního popudu, nebo na něčí příkaz a zda jeho cílem bylo skutečně osvobození Ivana VI. Sám se spíše dovolím přiklonit k závěru, že šlo o záměrnou provokaci zpovzdálí zinscenovanou kýmisi z carevnina okolí. Podezřelý je už to, že Kateřina nedala zatčeného poručíka Miroviče mučit. Co kdyby přitom něco nevhodného prozradil? Nicméně poručík svému osudu neunikl. Zvláštním tribunálem byl odsouzen k smrti a do poslední chvíle marně doufal v carevnu milost. Při veřejné popravě v Petrohradě mu kat

usekl hlavu sekyrou, jeho tělo bylo spáleno spolu s celou dřevěnou tribunou popraviště a popel vhozen do řeky Něvy. Vojáci strážní jednotky, kterým velel, byli prohnáni pověstnou „uličkou“, kde dostali každý tisíc ran holí a potom byli rozptýleni do posádek v nejvzdálenějších koutech širé Rusi.

Kobka v pevnosti Šlisselbwg, kde byl zabit car Ivan VI.

13. kapitola

Tajemný hrabě Cagliostro

Kdo byl muž, jenž patřil do století osvícenců a tajných společností, o nichž se tvrdilo, že připravovaly cestu Francouzské revoluci? Postavu Josefa Balsama alias hraběte Cagliostro nejvíce zpopularizoval Alexandre Dumas starší, který jej učinil hrdinou takřka celého cyklu „Paměti lékařovy“, v němž mu přisoudil nejen vládu nad zednářskými lóžemi od Petrohradu po Madrid, nýbrž i znalost kamene mudrců a elixíru života. Podle slavného romanopisce a mnoha dalších se zasloužil o zdiskreditování francouzské monarchie víc než sami králové, jejich milenky, manželky a ministři. Skutečnost se ovšem od proslulého románu „Josef Balsamo“ v mnoha směrech liší, byť se v něm vyskytují stejná jména jako v následujících řádcích: Balsamo, Lorenza Feliciani, Althotas...

Dne 2. června 1743 se palermskému obchodníkovi Pietru Balsamovi a jeho choti Felicitatě Braconieri narodil syn Giuseppe. O rodiče brzo přišel, stal se klukem ulice a posléze i vůdcem gangu stejně starých palermských darebů. Když mu bylo dvanáct, poslal jej dědeček do semináře svatého Rocha, kde se dospívající hoch naučil číst, trochu počítat a psát, načež vstoupil jako novice do konventu Milosrdných bratří v Caltagirone, kde se jej ujal bratr herbarista, to jest lékárník.

Mladý Balsamo projevil zájem o medicínu a chemii, s nimiž se při výrobě léků setkával, a jeho znalosti se brzo vyrovnaly vědění učitele. Sklony k lotrovinám jej ovšem

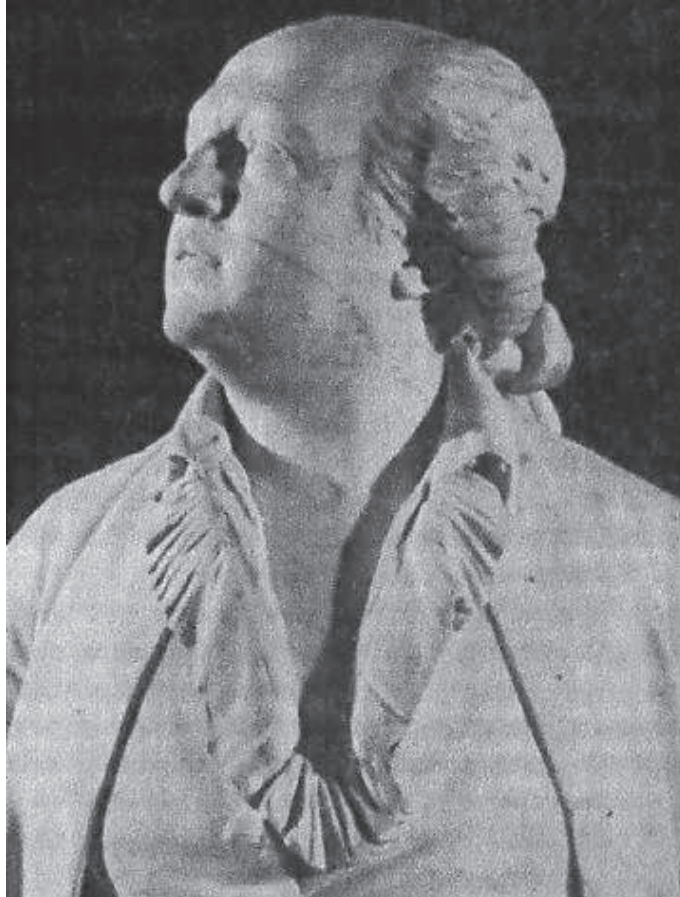
neopustily, a když na něj v klášteře přišla řada, aby předčítal svaté texty, chtěl si vyzkoušet, zda mniši vůbec poslouchají. Začal místo jmen svatých biskupů dosazovat do textu jména nejznáměj ších běhen z Palerma. Nejen že poslouchali, dokonce všechny ty poběhlice znali a Beppa z řádu i kláštera jako nezvedence a rouhače vyloučili.

Balsamo se musel začít starat v Palermu sám o sebe, což mu šlo dosti snadno. Měl něco uměleckého nadání, maloval tudíž vývěsní štíty a nanášel štuk falešného mramoru na náhrobky. Obratnými prsty k tomu přidal karetní triky a s patřičnou dávkou fantazie přešel na věštění z ruky. Byl robustně stavěný, rád dobře jedl a pil, přičemž zastával názor, že práce je tím nejnamáhavějším způsobem obživy. Zkusil raději falšovat a prodávat vstupenky do divadel, pak přešel na falzifikáty testamentů i pasů, něco vynesly i přepady osamělých chodců. Lecčemus se přiučil v eskamotérství a brzy dostal nápad spojit triky s chemií, alchymií i magií.

První obětí se stal klenotník Marano, jenž zatoužil najít v horách dosud nenalezený poklad, chráněný mocnými kouzly; to vše mu mladý Balsamo jaksi po kouskách naservíroval. Démona, který měl poklad otevřít, bylo ovšem potřeba nalákat na zlato skutečné, což se zdařilo až příliš. V temnotě hor se příšera sice zjevila s patřičnými ohnivými efekty, zaklínání však nedbala, popadla Maranovo zlato a zase zmizela. Teprve když se klenotník vzpamatoval z úleku, pochopil, že sedl na lep podvodníkovi, a vše ohlásil úřadům.

Beppovi byla náhle Sicílie těsná, proto se nalodil a odplul do dalekého Orientu. Navštívil Konstantinopol, Bagdád, Smyrnu i Káhiru, lecčemus se přiučil a nakonec přistál v Římě. Tady, v hospodě „U znamení slunce“,

potkal mladou, ambiciózní a pravděpodobně hezkou Lorenzu Feliciani, dívku, kterou čtenář Dumasova „Josefa Balsama“ důvěrně zná. Roku 1768 se s ní oženil, čímž získal nevelké věno a poprvé v životě vlastnil peřinu, pohodlnou postel i stravu třikrát denně.

Mramorová busta Josefa Balsama alias hraběte Cagliostro

Lorenza i Giuseppe vytvořili pár nejen manželský, ale i podnikatelský. On jí ukazoval, co umí, vyprávěl, kde byl, a ona spřádala plány, neboť právě v ní ožívaly vize, jež opřádaly Balsamovu minulost novou identitou. Díky jí získal nestálý, hněvivý, paličatý a poněkud brutální Beppo sebevědomí, vystupování a schopnost přesvědčit druhé. A díky tchánovi, který zetě-povaleče nakonec vyhodil, mu nezbylo než Lorenziny nápady použít.

Minulost palermského chudáka zmizela, na jeho místě stál potomek legendárních východních králů, vychovaný arabskými bandity, prodaný do otroctví v Mekce, koupený posléze představitelem posvátného Prorokova města, znalec tajů kabaly jménem Acharat, kterého zasvětil do největších tajů alchymie ctihodný stařec jménem Althotas. Balsamo a Althotas objevili společně v tajných laboratořích na Maltě elixír mládí, kámen mudrců, tajemství hmoty i zrcadlo minulosti. Pak, neznámo proč, musel Acharat Althotase (jehož postavu si Dumas rovněž vypůjčil a v „Josefu Balsamovi“ transformoval) zabít.

Co bylo dál? Giuseppe se vydal roku 1771 jako hrabě Cagliostro, velmistr svobodného zednářstva egyptského rituálu, Velký Kopta Evropy a Asie, po Evropě, a na cestách mu věrně asistovalo tajemné médium Serafina, což byla pochopitelně jeho choť Lorenza. Počátky se ovšem neobešly bez problémů; oba herci však role zvolna propracovávali k dokonalosti tak velké, že nakonec vlastní fantazii uvěřili.

Zdá se, že v počátcích Cagliostrovy dráhy hrála Lorenza prim; v Barceloně jí prokazoval přízeň španělský vicekrál, do Paříže cestovala s jakýmsi panem Duplessisem v kočáře, zatímco Beppo jel jako lokaj na stupátku. V Doveru se navíc Giuseppe ocitl ve vězení pro

dlužníky, odkud jej opět dostali Lorenzini obdivovatelé a ctitelé. Postupně ale Balsamo vypracovával škálu na alchymistických efektech a důvěřivosti postavených triků. V laboratoři mohly vybrané kavky přihlížet efektním pokusům, na jejichž konci se objevil z uhlíku vytavený diamant, byl však malý a s kazy, neboť oheň zhasl příliš brzy. Nebo se malý diamant změnil ve větší, na což doplatila v Anglii jakási lady Fry. Chtěla svoje diamanty nechat Cagliostrem trochu nakynout a už nikdy neviděla ani je, ani pana hraběte. Nebyla jediná, oběťmi se stávali urození lidé v Benátkách, Milánu, Marseille, Madridu, Cádizu, Lisabonu i Bruselu.

Balsamo přijížděl nyní na scénu v černém kočáře se zlatou hraběcí korunkou, v doprovodu olivrejovaných lokajů, prokazoval se důstojnickým patentem, falešnými pověřovacími listinami a vše podepíral impozantní uniformou pruského plukovníka. Do repertoáru zapojil rituály, tajemství a způsoby komunikace svobodných zednářů. Paleta efektů obsáhla nekromancii, transmutace a věštění, v křišťálových koulích objevoval Balsamo obrazy minulosti, prodával tajemnou mandragoru, v zapečetěných láhvích ukazoval mluvící homunkuly.

Nakonec vznikl vrcholný kus, Velký egyptský rituál v černých komnatách s vyšívanými hady, obětními svícemi, kostmi, pohybuujícími se stíny, čtyřadvacetihodinovým zasvěcovacím obřadem a stvrzením strašlivé přísahy. Cagliostro brzy pochopil, že jeho obdivovatelé jsou plni lidských slabostí, strachů a tajných tužeb, přání uniknout smrti, předat své neštěstí jinému, získat moc, peníze a postavení. Jenže měl nejspíš obavy z toho, jak široké publikum jím vytvořená scéna má. Krom toho cítil, že si hraje s ohněm i jinak, neboť jím a Lorenzou stvořené učení

se muselo, aby bylo poutavé, dostat do rozporu s církví, vírou a společenským řádem. Chtěl přestat, dokud byl čas, Lorenza však odmítla. Vzbouřil se, utekl jí, vrátil se do Palerma, tam jej ale poznali a on putoval do vězení. Lorenzu stálo spoustu peněz, aby jej dostala na svobodu.

Hra pokračovala dalším velkým turné, jež zahrnuje roky 1777 až 1780. Neproběhlo vždy bez problémů. V Petrohradu zajímala knížete Potěmkina roku 1779 spíše Serafina (tehdy alias princezna Santa Croce) než Cagliostro. A madridský i berlínský vyslanec neuvěřili, jeden Balsamovým pověřovacím listinám, druhý pruské plukovnícké uniformě. Velký mág nakonec opustil Petrohrad v tichosti a rychle, přesto tu zanechal dojem tak hluboký, že sama imperátorka Kateřina II. napsala o Cagliostrovi divadelní frašky „Podvodník“ a „Zaslepený“. Jako o šarlatánovi psal o Cagliostrovi i později veleslavný svědce a spisovatel Giacomo Casanova...

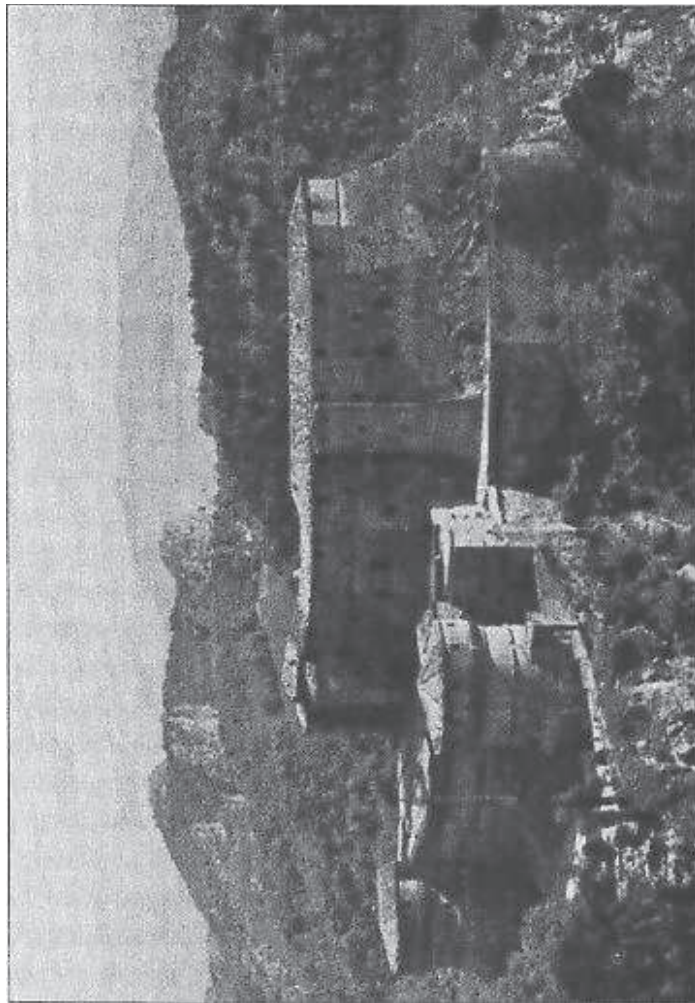
Ve Varšavě měl Balsamo větší úspěch, dokonce tu předvedl vybrané společnosti učence Althotase, což byl do turbanu navlečený a šikovně nasvícený bělovousý stařík z ulice. Ódium tajemného Mistra podtrhávala záhadná písmena „LDP“ v jeho cestovních dokladech, o nichž roztrušoval, že značí tajné heslo „Lilia destrue pedibus“ – „Zašlapte lilie,“ tedy erbovní figury znaku francouzských králů! Ve skutečnosti to byla běžná zkratka v pasech, značící prozaicky „Liberté de passer“, svobodu přechodu.

Ve Frankfurtu se Cagliostrova pošramocená prestiž znovu upevnila a on patřil na iluminátském shromáždění mezi hvězdy. Tentokrát předstoupil před vyvolené s tím, že v jeskyni objevil prastarý testament templářů, svěřujících mu svůj odkaz, tajemství i pomstu. Když se na listině objevilo svítícím písmem Balsamovo jméno,

stvrdilo jedenáct vel mistrů iluminátských loží její pravost. Tehdy začal pršet zlatý déšť a na Balsamova konta se sešlo po sto francích od sto osmdesáti tisíc zednářů. Po Frankfurtu následovaly Vídeň, Berlín, Štrasburk. Mistrovým stoupencem se stali šéf francouzské diplomacie hrabě Vergennes i ministr války hrabě Ségur; největšího mecenáše však našel Cagliostro v knížeti a kardinálovi Ludvíkovi de Rohan. Ten vzal Balsama do Paříže, kde mu otevřel dveře salonů i nejlepších domů.

Kníže Rohan, navzdory církevní hodnosti volnomyšlenkář a záletník par excellence, se stal v Paříži terčem podvodu, jenž neměl s Cagliostrem nic společného. Jistá hraběnka de laMolle mu namluvila, že je dvorní dámou a důvěrnicí Marie Antoinetty. Ta velice zatoužila po diamantovém náhrdelníku, který král Ludvík XVI. odmítl vzhledem k prázdné pokladně koupit. Jeanne de la Molle kardinálovi namluvila, že kdyby koupil náhrdelník on a postoupil jej královně na splátky, vymohla by mu královna Francie úřad prvního ministra a sama za sebe by mu věnovala víc než jen pouhý vděk...

S vidinou postavení prvního muže po králi a se slastnými představami o královnině loži sedl kardinál podvodníci dokonale na lep. Cagliostro k tomu přispěl jen trochu, když s pomocí křišťálové koule a proroctví naivního Rohana ujišťoval o skvělých vyhlídkách. Když se vše provalilo a propukla aféra s náhrdelníkem (popsaná Dumasem dosti věrně v románu „Královnin náhrdelník“), ocitl se Cagliostro v Bastile. Pravda, proces prokázal jeho nevinu, nadšený dav jej pak nosil triumfálně ulicemi, král však rozkázal, aby opustil do druhého dne Paříž a do dvou týdnů Francii. Za vrcholem popularity se začala rýsovat příkrá cesta dolů.

Pevnost San Leo, kde Cagliostro zemřel

Giuseppe i Lorenza odcestovali do Londýna, kde se po tři roky snažili křísit bývalou slávu a popularitu, doba i události je ale předstihly. Přišlo léto roku 1789, pro Francii

nejprve zasedání Generálních stavů, pak pád Bastily. Francouzští zednáři vystoupili z anonymity, z mnohých se stali revolucionáři, z dalších jejich odpůrci. Mimo Francii lóže naopak řídly, neboť členství v nich zavánělo sympatiemi s těmi, kteří bořili v království Bourbonů starý řád!

Koncem roku 1789 se Balsamo vrátil inkognito do Říma, prý nerad a na naléhání Lorenzy Feliciani. Nebylo divu, neboť jej hledala papežská inkvizice, navíc se ve Věčném městě trestalo zednářství smrtí, přičemž k zatčení stačil nález rituálního předmětu. Inkognito dlouho nevydrželo; už 29. prosince 1789 byl Balsamo s Lorenzou zatčen a dopraven do Andělského hradu. Papežský soud projevil kupodivu ochotu přistupovat k Balsamově kauze s jistou tolerancí, jednalo se mu spíše o propagandistické a ideologické využití Cagliostrových výpovědí, neboť diskreditace zednářství a revolučních idejí byla důležitější než smrt jednoho člověka. Vše pro Cagliotra vypadalo nadějně až do chvíle, kdy se Lorenza rozhodla promluvit bez obalu o původu, vzestupu, podvodech i obětech, mezi kterými nechyběli vysocí mužové církve. Zůstalo záhadou, proč to udělala. Nenáviděla tehdy svého muže? Nebo nesnesla, že on opouští svět, jež ona stvořila? Byla unavená, chtěla se kát, stala se obětí duševní choroby? Nikdo neví, inkvizičnímu tribunálu však Lorenza vášnivě a s hněvem vyrazila i ta nejvíce ponižující tajemství Beppova života. Balsamo se bránil, přičemž nenávistné výpady manželů a bývalých partnerů rostly. Inkviziční soud byl nejprve překvapen, chvíli zaujat a nakonec znuděn. Obvinění pro něj ztratila přitažlivost i význam.

Přelíčení trvalo patnáct měsíců. V březnu 1791 vynesl tribunál nad Giuseppem Balsamem ortel smrti, vzápětí ale

rozsudek změnil na doživotní žalář. Lorenza Feliciani odešla jako pomýlená a církvi navrácená ovečka do kláštera. Balsama převezli do pevnosti San Leo v Apeninách. Zemřel tu 26. srpna 1795 kolem tři čtvrtě na jedenáct večer ve věku osmačtyřiceti let, zapomenut jak těmi, kteří jej odsoudili, tak i těmi, kteří jej obdivovali.

14. kapitola

Měla císařovna Alžběta milence?

Císařovna Alžběta, nazývaná důvěrně Sisi, je pro svou mimořádnou krásu a také tragickou smrt na břehu Ženevského jezera skutečnou legendou 19. století. Leč zatímco ona sama si přála, aby na ni bylo vzpomínáno jako na významnou básnířku, sto sedm let od jejího zavraždění nás daleko více zajímají její extravagantní kousky, úlety a extrémní diety, jimiž výrazně předběhla dobu. Její manželství s předposledním rakouským císařem Františkem Josefem I. rozhodně nebylo šťastné, ostatně takovým přívlastkem se mohlo zdobit málokteré panovnické manželství. Ale korunované osoby se vždycky musely zříci osobního štěstí ve prospěch svých dynastií a říší a zajištění nástupnictví v nich. Jenže snad žádná panovnice nedávala svou nechuť k manželství tak okatě najevo, jako právě Alžběta. Ostatně i v tom svým způsobem předběhla dobu. A přitom kvůli ní vzplál láskou i takový studený suchar, jakým František Josef I. už od útlého mládí bezesporu byl.

Rod habsbursko-lotrinský byl s bavorskými Wittelsbachi spjat četnými rodinnými pouty. Nelze se proto příliš divit, že arcivévodkyně Žofie, sama pocházející z wittelsbašské rodiny, hledala nevěstu pro svého nejstaršího syna, teprve třiačtyřicetiletého rakouského císaře Františka Josefa I., především mezi svými příbuznými. Energická Žofie, někdy označovaná jako „tajná císařovna“ tím samozřejmě sledovala především politické cíle. Hledaná nevěsta musela prostě

být patřičně urozená Němka, aby se sňatkem jejího syna posílilo revolucí roku 1848 otřesené vůdčí postavení Rakouska v Německém spolku. V Berlíně nepochodila, pruská princezna Anna už nebyla volná. Saskou princeznu Sidonii, která byla dcerou Žofiiny sestry Marie, zase odmítl František Josef, protože byla nejen ošklivá, ale i velice churavá. Další princeznu na vdávání našla arcivévodkyně v rodném Bavorsku. Také tentokrát se jednalo o její neteř, devatenáctiletou Helenu, podomácku nazývanou Nené, dceru její další sestry Ludoviky. Potíž však byla v tom, že Ludovika byla provdána jaksí pod úroveň za pouhého vévodu Maxe Bavorského z vedlejší linie Birkenfeld-Gelnhausen. Nicméně ona sama pocházela stejně jako Žofie z královské linie Wittelsbachů a to dodávalo většího lesku i její dceři, půvabné a na svůj věk velmi vážné Heleny.

K seznámení obou budoucích snoubenců mělo dojít počátkem srpna 1853 v císařově oblíbeném mondénním letovisku Ischlu. Žofiina sestra Ludovika však kromě Nené vzala s sebou i svou mladší dceru, teprve patnáctiletou Alžbětu, které všichni doma říkali Sisi. Zatímco Nené byla už od pohledu vážná, Sisi byla ještě víceméně dítětem, na pohled roztomilou, trochu zasněnou a stále hravou dívkou. Přitom už měla za sebou první – samozřejmě nešťastnou – lásku. Zamilovala se do jistého mladého hraběte, který působil ve službách jejího otce. Když jejich platonický vztah vyšel najevo, byl hrabě odeslán pryč a krátce nato zemřel. Sisi pro něho tesknila a psala naivňoučké veršičky:

Kostky jsou vrženy.

Není Richard už mezi námi.

Jen zvonů vyzvánění.

*Měj, Bože, slitování.
Mladičká plavovláska
v zármutku hlavu sklání.
I nočních běsů cháska
jihne, když hledí na ni.*

Výlet s matkou a sestrou do Ischlu měl být pro Alžbětu rozptýlením. Rodina doufala, že v jiném prostředí a v blízkosti majestáta samotného císaře zapomene na svůj bol. Jenže stalo se něco, s čím nikdo nepočítal. Zatímco vážná Nené Františka Josefa nijak neupoutala, snad kvůli tomu, že si na první večírek oblékla černé šaty, do mladičké rozkošné Sisi se bláznivě zamiloval. Arcivévodkyně Žofie se tehdy svěřila svému deníku – tehdy si totiž ještě dámy psávaly deníčky – o dojmech svého syna: „Císař jen hořel: Jak sladká je ta Sisi, je svěží jako pukající mandle, a jaký nádherný věnec vlasů vroubí její obličej. Jaké má milé, něžné oči a rty jako jahůdky!“ Matka se ještě pokusila usměrnit jeho zájem na Helenu, ale František Josef jí odbyl: „No ano, trochu vážná a mlčenlivá, jistě pěkná a milá, ale Sisi – Sisi – ten půvab, ta dívčí, a přece tak sladká rozpustilost!“

Chytrá Žofie brzy pochopila, že svého syna nepřesvědčí. František Josef samozřejmě prosadil svou a netušil, že svým prudkým ukvapeným vzplanutím připravuje pro oba budoucí neštěstí. Zatímco totiž on byl na vrcholu blaha, patnáctiletá Sisi přijímala jeho dvoření a námluvy s netajenými rozpaky. Své matce si prý postěžovala slovy: „Jak jen může pomýšlet na mne? Jen kdyby nebyl císařem!“ Jenže ta jí samozřejmě vtloukala do hlavy, že „císaři se nedává košem“. Mnohem později napsala Alžběta své nejmladší dceři Marii Valérii:

Císařovna Alžběta v roce 1865

Manželství je nerozumné zařízení. Člověk je jako patnáctileté dítě provdán, skládá přísahu, které nerozumí, a pak toho třicet i více let lituje a nic už, nemůže změnit.

Jestliže Sisi přijímala svého císařského ženicha přinejmenším s rozpaky, ještě horší vztah měla se svou

tchýní. Císařova matka Žofie si samozřejmě chtěla svoji mladičkou snachu a nyní už i císařovnu vychovat k svému obrazu, jako osobu plně respektující náročný habsburský dvorní ceremoniál. Jenže zpola ještě dětská Sisi vychovaná ve svobodomyšlném prostředí rodiny vévody Maxe Bádenského, který neváhal hrávat na citeru a jódlovat pro pobavení obyčejných sedláků v hospodě, nesnášela jakékoliv omezování. Není divu, že měla v prvních dnech svého manželství z přísné Žofie doslova hrůzu: *...Bála jsem se chvíle, kdy přijde arcivévodkyně Žofie, protože přicházela každý den, aby hodinu po hodině zkoumala, co dělám. Byla jsem zcela vydána na pospas této zlé ženě. Všechno, co jsem dělala, bylo špatně. Hodnotila odmítavě každého, koho jsem měla ráda. Všechno se dozvěděla, protože neustále špiclovala. Celý dům se jí bál, že se před ní všichni chvěli. Samozřejmě jí všechno řekli. Z té nejmenší záležitosti udělala státní aféru!*

Strach z tchýně a přinejmenším rozpačitý poměr k manželovi se odrazil i na Alžbětině vztahu k manželském sexu. Kdyby si mohla vybrat chotě podle vlastních představ a z oboustranné lásky, patrně by se vyvíjel zcela normálně. Za daných okolností však při její abnormálně citlivé povaze normální být prostě nemohl. Když se stala císařovnou, dala jí matka Ludovika zhruba následující recept vystihující manželský sex v panovníckých domech: *Prostě si lehni na záda, zavři oči a myslí na říši. Je to tvoje povinnost.* Ano, nejsvětější povinností císařovny, manželky panovníka bylo dát zemi následníka, dědice trůnu. Na nějakou rozkoš nebylo přitom ani pomyšlení. Není divu, že už tehdy mírně neurotická Alžběta porodila v jakémsi tupém odevzdání po svatbě během let 1855 až 1858 tři děti: dcery Žofii, která zemřela už ve dvou letech,

a Giselu, a syna Rudolfa. Jeho narozením učinila podle svých představ svým povinností zadost a jak jen mohla, od manžela se vzdalovala s výmluvou, že je nemocná a potřebuje se léčit. František Josef na ni nenaléhal a útěchu si hledal jinde. Poslední, čtvrté dítě, dcera Marie Valérie, se Alžbětě narodilo až v roce 1868 v Budínském zámku zřejmě jako důkaz výjimečné vděčnosti císařskému manželovi. Sisi totiž horovala pro maďarské vlastence, což byl vlastně jediný její úlet do politiky. Neustále proto naléhala na Františka Josefa, aby rozdělil monarchii na Rakousko a Uhersko. Když to konečně v roce 1867 prosadila, dopřála císaři sladkou odměnu a po dlouhé době ho vpustila k sobě do postele. Tajně doufala, že počne syna, který ponese jméno maďarského světce a prvního krále Štěpána. Nakonec se však narodila dcera, zmíněná Marie Valérie, které se od počátku záměrně dostalo maďarské výchovy.

Poté už byli císař a císařovna jen formální manželé bez sexuálních kontaktů. Alžběta se toulala po Evropě, štvála koně na honech, psala básně a okouzlovala aristokratickou společnost, kdežto František Josef den co den vstával o půl páté ráno a od půl osmé už úřadoval jako panovník mnohonárodnostní monarchie.

Nicméně císařovna projevila pochopení pro manželovy citové a sexuální potřeby. Nemohla si nevšimnout, že se Františku Josefovi líbí třiatřicetiletá herečka vídeňského Burgtheatru Kateřina Schrattová. Nelenila a objednala mu u tehdy módního malíře Heinricha von Angeli její portrét. Byla přitom natolik velkorysá, že manžela ponoukala, aby sám navštívil malířův ateliér v době, kdy zde měla herečka sezení. Teprve po tomto jakoby náhodném a ve skutečnosti zinscenovaném setkání byla ruka v rukávě. Populární

herečka se stala císařovou milenkou. A to přitom noblesní Alžběta nemohla komičku Schrattovou jako ženu ani vystát. Navenek ji však označovala jako svoji přítelkyni.

Jaký však měla sama Sisi vztah k sexu? Leccos by nám mohly napovídat její vlastní verše:

*Pro mne žádnou lásku,
pro mne žádné víno;
po jednom je špatně,
po druhém je hlivno.*

Zdá se, že úvodní sexuální zkušenost v šestnácti letech s Františkem Josefem I., do té doby zvyklým na poloprofesionální metresy, v ní zanechala hlubokou stopu a zcela jí znechutila tělesnou lásku. To však neznamená, že by se v dalším Alžbětině životě nevyskytovali žádní muži. Při jejím údajně léčebném pobytu na Madeiře v roce 1860 jí dával lekce z maďarštiny hrabě Imre Hunyady, prý mimořádný krasavec, který byl brzy nato odvolán do Vídně. Hrabě se prý totiž do císařovny zamiloval, byť ona sama nevyvinula v tomto ohledu žádnou iniciativu. Vždycky a za všech okolností si zachovávala odstup a stylizovala se do podoby chladné nepřístupné krásky. Ostatně při jejím početném doprovodu na Madeiře, kde každý špicloval každého, to ani jinak nebylo možné.

Císařovna Alžběta pěstovala jakýsi kult vlastní krásy. Při své výšce 172 centimetrů si někdy dosti drastickými dietami zachovávala stálou tělesnou váhu kolem 50 kilogramů a pyšná byla zejména na svůj útlý pas. Měla kolem pasu neuvěřitelných 50 centimetrů. Za korunu své krásy však považovala své mimořádně dlouhé vlasy, o které ji pečovala bývalá kadeřnice hereček Burgtheatru

Fanny Angererová, domýšlivá, byť talentovaná osůbka, která pobírala roční plat 2000 zlatých, tedy na úrovni univerzitních profesorů. Mytí Alžbětiniých vlasů trvalo celý den a nejčastěji se k tomu používal koňak s rozmíchanými vejci. *Ctím své vlasy*, přiznala se v jedné souvislosti císařovna. *Je to jako cizí těleso na mé hlavě.*

V roce 1864 se nechala třikrát portrétovat od známého malíře Franze Xavera Winterhaltera a nechala se vypoobnit s rozpuštěnými, až do pasu sahajícími vlasy, pod večerní oblohou, s hvězdami ve vlasech a s vlasy svázanými na prsou. Třetí z těchto obrazů visíval nad císařovým pracovním stolem. Alžbětina neteř Marie Larischová – Wallersee, která později sehrála smutnou roli v případě sebevraždy korunního prince Rudolfa a jeho milenky Mary Vetserové, o císařovně prohlásila: *Modlila se ke své kráse jako pohan ke svým bůžkům a klečela před ní na kolenou. Pohled na dokonalost jejího těla jí připravoval estetický požitek; vše, co tuto dokonalost narušovalo, bylo pro ni neumělecké a odporné... Viděla svou celoživotní úlohu v tom zůstat mladá, a všechny její smysly se točily kolem nejlepších prostředků k udržení krásy.*

V roce 1862 si Sisi založila fotografické album tehdejších evropských krás. V této souvislosti dostali všichni rakouští diplomaté nařizeno, aby pro ni shromažďovali snímky půvabných dam z lepší společnosti. Sami se přitom ocitli v choulostivé situaci a vystavovali se podezření, že chtějí tyto fotografie pro sebe. Před velmi obtížným problémem se v této souvislosti ocitl zejména rakouský vyslanec v turecké metropoli Cařihradu. Na požadavek ministra zahraničí „portrétů orientálních krás a fotografií krásných žen z tureckého světa harémů“ musel

odpovědět odmítavě: *Věc je obtížnější, než by se mohlo zdát, zejména ve vztahu k tureckým ženám, které se až na malé výjimky nedávají fotografovat, a už vůbec jim to nepovolují jejich muži.*

Je ovšem otázkou, proč si císařovna budovala sbírku právě portrétů krásných žen. Chtěla se snad sama s nimi poměřovat. Neskrývaly se snad za touto zálibou eventuální lesbické sklony? Samozřejmě pro to nemáme žádné přímé důkazy a ani ženy, které se pohybovaly v jejím nejbližším okolí, něco takového nikdy veřejně nenaznačily. Nicméně nemůžeme tuto možnost vyloučit. Zvláště, když jak si dále povíme, císařovnin zájem o muže zůstal pouze v jakési konverzační rovině.

I její horování pro Maďary, k němuž jí přivedl jednak její někdejší společník z Madeiry hrabě Imre Hunyady a pak její mladičká dvorní dáma Ida Ferenczyová, nemělo žádný případný sexuální podtext. Právě prostřednictvím Idy se seznámila s vůdcem uherských liberálů a jedním z velitelů revoluční maďarské armády v letech 1848 až 1849 Gyulou Andrássym. Šaramantní a vtipný hrabě Andrássy jistě okouznil Alžbětino srdce a právě ona měla zřejmě velkou zásluhu, že se stal ministerským předsedou Uherska po rakousko-uherském vyrovnání a později i rakousko-uherským ministrem zahraničí. Ale zcela určitě nebyl otcem jejího posledního dítěte Marie Valerie, jak si o tom v dubnu 1868 špitally vídeňské klepny. Sám Andrássy však císařovnu hluboce ctil a až do své smrti v roce 1890 si s ní dopisoval. O tom, jak si jí vážil, svědčí slova dopisu, který jednou napsal Idě Ferenczyové: *Mám velmi mnoho pánů – krále, dolní sněmovnu, horní sněmovnu atd., ale paní mám jen jednu, a právě proto, že*

znám jen jednu paní, která mi může poroučet, velmi rád ji poslechnu.

Zdánlivá rodinná idyla Františka Josefa I. a Alžběty s dětmi před zámekm Gödöllö.

V roce 1867 při příležitosti korunovace Františka Josefa I. uherským králem věnovala uherská šlechta císařskému páru zámek Gödöllö nedaleko Budapešti. Tady se mohla Alžběta naplno věnovat své zálibě v jezdeckém sportu a jejími častými průvodci bývali vedle Andrásyho také hrabě Nikolaus Esterházy, proslulý chovatel koní a jeden ze zakladatelů vídeňského Jockey Clubu, dále princ Rudolf Liechtenstein a mladý hrabě Elmér Batthyány. Císařovna příbuzná hraběnka Marie Larischová – Wallersee později na dny strávené v Gödöllö vzpomínala: *Třikrát za týden byl hon. Ach, to bylo nádherné! Alžběta byla na koni okouzující. Vlasy jí v těžkých copech rámovaly hlavu, na nich měla cylindr. Šaty jí seděly jako ulité; nosila vysoké šněrovací botky s drobnými ostruhami a natahovala si přes sebe tři páry rukavic; nepostradatelný vějíř byl vždycky zasunut v sedle.* Dodejme, že vějíř ji sloužil podobně jako dnešním společenským hvězdám černé sluneční brýle. Kdykoliv se objevili nějací nežádoucí zvědavci, zakryla si jím obličej.

Alžběta si tehdy pro jízdu na koni oblékala i kalhoty, což bylo tehdy, zejména v případě tak vznešené dámy, něco zcela nemyslitelného. Marie Larischová – Wallersee o tom později napsala: *Plnými doušky jsem užívala dlouhé vyjížďky s císařovnou, která si občas zámamula převlékat se za chlapce. Přirozeně jsem musela následovat jejího příkladu; vzpomínám si však ještě na stud, který mě trápil, když jsem se prvně viděla v kalhotách...*

Když císařovna pobývala v Anglii, kde měla na honební sezónu pronajatý zámek Easton Neston, stal se

jejím věrným druhem instruktor jízdy na koních a přední anglický dostihový jezdec kapitán Georg „Bay“ Middleton. Byl to vysoký muž s přitažlivou tváří, nazrzlými vlasy a snědou pleť. Císařovna si ho tak oblíbila, že ho dokonce v roce 1876 pozvala do Uher na habsburský zámek v Gödöllö, kde vyvolal žárlivost Františka Josefa a především Alžbětiných uherských důvěrníků. Nakonec pyšný hrabě Esterházy povýšeně upozornil Middletona, že je pouhým učitelem jízdy a postaral se o to, aby s Alžbětou přišel do styku jen minimálně. Kapitán se samozřejmě urazil, odjel ze zámku do Budapešti, kde ho okradli v jednom nevěstinci. Nešťastný Angličan, který navíc ani nerozuměl maďarsky nebo německy, se ocitl bez peněz na policejní strážnici a teprve zákrok zuřící císařovny, kterou vyrozuměl budapešťský policejní prezident, ho odtud osvobodil.

Playboy Middleton kupodivu o dva roky později doprovázel Alžbětu i při její další návštěvě Anglie. Shodou okolností sem v té době přijel také korunní princ Rudolf. Tehdy devatenáctiletý mladík však neurozeného přítele své matky nesnášel a když mu měl být kapitán v jednom anglickém klubu představen, ostentativně se k němu obrátil zády. Císařovna se samozřejmě rozzlobila a vůči svému synovi zahořkla. Zato anglická společnost se bavila a ocenila gesto rakouského korunního prince. Citlivý Rudolf se pak Alžbětině dvorní dámě hraběnce Festeticsové svěřil, že „ztratil nejkrásnější iluze a cítí se k smrti zraněný a nešťastný“.

Otázkou ovšem je, zda k tomu měl vskutku důvod. Kapitán Middleton se sice rád pohyboval ve společnosti půvabných vdaných žen, ale rakouské císařovně dělal jen uctivý doprovod. Nic víc, nic míň. I pro něj zůstala

nedostupnou chladnou modlou, jíž se směl dotknout jen v tom případě, kdy ji vysazoval na koně. Nepochybně byl do ní zamilován, stejně jako do mnoha jiných, ale Alžběta byla příliš vysoko nad jeho společenským postavením, než aby v souvislosti s ní mohl spřádat nějaké plány.

Přítom urozené Angličanky se k němu často chovaly velmi vstřícně. V roce 1882 se krátce zapletl s jistou Blanche Hozierovou, chotí už postaršího plukovníka Henryho Hoziera. Blanche byla v té době velmi emancipovaná třicetiletá dáma. Rok po seznámení s šarantním kapitánem se jí narodila holčička Katharina a brzy nato pak druhá – Clementine. Už tehdy kolovaly klepy, že otcem obou děvčátek je právě „Bay“ Middleton. Mimochodem, druhorozená Clementine Hozierová se později provdala za slavného britského politika Winstona Churchilla.

Vraťme se však k císařovně Alžbětě a připomeňme jednu zajímavou příhodu z jejího života, která názorně ukazuje, jak se sama dívala na lásku a erotiku. Je o ní obecně známo, že jak jen mohla, unikala předepsanému dvornímu protokolu a často se pouštěla do dobrodružství, jež by od ní při jejím postavení nikdo neočekával. V roce 1874 o masopustu se pouze v doprovodu své společnice Idy Ferenczyové tajně vydala pod maskou žlutého domina do vídeňské Reduty na maškarní ples. Tady si už šestatřicetiletá Alžběta, která se právě stala babičkou, vybrala k letnému flirtu zcela bezvýznamného šestadvacetiletého úředníka Fritze Pachera. Vyzvala Ferenczyovou, maskovanou jako červené domino, aby neznámého mladíka oslovila a přivedla k ní do lože. Pacher, který mnohem později celou příhodu vyprávěl císařovninu životopisci, historikovi Egonu Cortimu,

vzpomínal na své podivné setkání s dámou „v nezvykle elegantní toaletě“, jež byla dokonale maskována. „Žluté domino bylo až k nepoznatelnosti zahaleno a muselo v tom horku nesmírně trpět.“ Jeho podezření vyvolaly otázky neznámé maskované dámy: „Jsem tu ve Vídni úplně cizí, řekni mi, znáš císařovnu, jak se ti líbí a co se o ní povídá, co se o ní soudí?“

Když se Pacher vylouval, že císařovnu zná jen letmo od vidění a že je jistě krásná žena a jinak neví, co by o ní řekl, poslalo ho žluté domino pryč, ale mladík se proti tomu ohradil. Maskovaná Alžběta, která si nechávala říkat Gabriela, se jím pak dala odvést dolů do sálu. Pacher o tom uvedl: „Moje žluté domino, až dosud upjaté a formální, bylo jako vyměněné a náš rozhovor, který se dotýkal nejrůznějších oblastí, se už nezastavil. Uchopila mě za rámě, do něhož se jen docela lehce zavěsila a za stálého rozmlouvání jsme procházeli nacpaným sálem i vedlejšími prostory jistě nejméně dvě hodiny. Úzkostlivě jsem se vyhýbal tomu, abych se jí dotěrně dvořil, vynechal jsem každé dvojsmyslné slovo, stejně jako i její zábava byla příznačná pro dámu.“

V rozhovoru však sama neznámá nadhodila možnost případného dostaveníčka v Mnichově nebo ve Stuttgartu. Mladík nakonec doprovodil žluté a červené domino na fiaker a při loučení se pokusil odkrýt alespoň bradu masky, což se mu nepodařilo. Pouze červené domino vyrazilo „v největším rozčilení výkřik pronikající až do morku kostí“.

Romantické dobrodružství se tím však neuzavřelo. Za pár dní dostal Pacher dopis od žlutého domina z Mnichova nepochybně psaný samotnou císařovnou, byť mírně pozměněným rukopisem: „S tisíci ženami a dívkami jste již hovořil, myslel jste, že se s nimi bavíte, ale Váš duch

nikdy nenarazil na příbuznou duši. Konečně jste v pestrém snu našel to, co jste po léta hledal, abyste to snad navždy zase ztratil.“ Co měla znamenat tato dvojsmyslná slova? Zamílovala se snad císařovna do bezvýznamného úředníka? V každém případě znovu nadhodila možnost jejich schůzky ve Stuttgartu.

Další dopis od ní přišel Pacherovi z Londýna. „Sniš v tomto okamžiku o mně, nebo zpíváš v tiché noci toužebné písně?“ ptala se ho v něm škádlivě. Poté následoval ještě třetí podobný dopis, rovněž s razítkem londýnské pošty. Pak už se Alžběta navždy odmlčela. Pacherovi se pouze po dvou letech přihlásilo červené domino, podepisující se jako Henrietta, a požadovalo zpátky všechny tři dopisy žlutého domina, v čemž mu mladík nevyhověl. Někdejší nevinný flirt na maškarním plese však po dlouhých jedenácti letech inspiroval Sisi k napsání následující básně:

*... Pojd'! Dej se svést kouzlem masky!
Aťsi je venku zima zlá,
nám v srdcích hřeje léto lásky
a v sále tisíc světél plá.*

*A pestré masky se tam honí
jak komáři – ten bzukot, křik!
Výskot a smích, až v uších zvoní
a jen se hrnou na valčík.*

*My lepší věc jsme vymysleli:
Drožka už na nás čekala,
v ní teplé hnízdečko jsme měli
a tma nás dobře schovala...*

Malý úředníček Fritz Pacher samozřejmě nikdy neseseděl s císařovnou v drožce. Snad jen v její fantazii. Vždyť Alžběta se jen jedenkrát ocitla s cizím mužem sama ve

fiakru, a to se svým přítelem, rakousko-uherským ministrem zahraničí Andrássem. Stalo se to po velkém honu v Uhrách, jehož se zúčastnil i císař František Josef. Jejich společná cesta na nádraží však trvala jen několik minut...*Měl jsem to štěstí a mohl ji doprovodit na železnici, svěřoval se Andrassy v dopise Idě Ferenczyové. Když jsme tam dorazili, byla stanice plná lidí, kteří očekávali Veličenstva. Představte si ty směšné obličejce, když císařovna vystoupila se mnou z jednoho fiakru a já jsem ji doprovodil do čekárny!*

Hrabě Gyula Andrassy byl nepochybně velkým Alžbětiným oblíbencem. Ale jejich vztah byl přes vzájemnou náklonnost ryze platonický. Častokráte v souvislosti s některými muži císařovna zdůrazňovala: *Ano, to bylo věrné přátelství a nebylo otráveno láskou.* Mínila tím samozřejmě lásku tělesnou, sex, jenž se jí hnusil. Je o tom přesvědčena jak přední rakouská historička Brigitte Hamannová, která napsala velmi podrobný císařovnin životopis, tak i známý rakouský lékař a spisovatel profesor Hans Bankl, který ve své knize Nemoci Habsburků označil Alžbětu za „případ pro psychiatra“. Vlastně ani není divu, uvážíme-li, že vskutku plnohodnotnou erotickou rozkoš zřejmě císařovna za celý život nikdy nepoznala. Sama se, jak s lety stárla, ráda ztotožňovala s osamělou královnou víl Titaníí ze Shakespearova Snu noci svatojánské:

*Prokletí v sobě tuším,
já, královna elfů a víl,*

*spřízněnou hledám duši,
leč nenajdu nikdy cíl.*

Císařovna Alžběta žila uprostřed všeho mužského obdivu jakoby osaměle a svým citům dávala průchod pouze v básních. Je víc než pravděpodobné, že kromě svého manžela neměla milence a ani po nějakých záletech netoužila. Zcela si vystačila se svými sny. Ještě v jejích padesáti se do ní bezhlavě zamiloval mladý saský šlechtic Alfred Gurniak von Schreibendorf, zahrnoval ji dlouhými dopisy, žadonil o její přízeň a dokonce se za ní rozjel až do Rumunska, kde tehdy Alžběta pobývala na jednom ze svých četných útěků. Císařovně dělalo sice Alfredovo uctívání dobře, ale zcela samozřejmě ho odmítla. Zato se přitom inspirovalak následujícím veršům:

*... Já na lásku už nevěřím,
za jinou běž.
Nečekej marně u dveří.
Co tady chceš?*

*Jsem stará, stará stovky let,
A ty jsi mlád.
Mám srdce chladné jako led.
Domů se vrať!*

Ve skutečnosti bylo Alžbětino srdce vlastně hned po jejím časném sňatku chladné ke všem mužům, byť některé z nich opravdu obdivovala. A třebaže od svého chotě Františka Josefa I. neustále utíkala a dokonce mu i obstarala za sebe náhradu, zůstávala mu až do své tragické smrti věrná.

Výběr z literatury

- Almanach tajemna. Nadpřirozené jevy v běhu staletí, Praha 1998
- Andreescu S., Dracula. Mezi mýtem a realitou, Praha 2001
- Augusta J., Z pradějin člověka, Praha 1954
- Bankl H., Nemoci Habsburků, Praha 2000
- Bauer J., Husitské války – podvržená legenda, Praha 2000
- Bauer J., Záhady českých dějin I – V, Brno 2000 – 2002
- Bauer J., Podivné konce Habsburků a jejich příbuzných, Třebíč 2003
- Bauer J., Sex v dějinách, Třebíč 2003
- Bejblík A., Shakespearův svět, Praha 1979
- Bible (ekumenický překlad), Praha 2001
- Borneman E., Encyklopedie sexuality, Praha 1993
- Burian J., Cesty starověkých civilizací, Praha 1973
- Calvocoressi P., Kdo je kdo v bibli, Praha 1996
- Cavendish R., Svět duchů a nadpřirozena, Praha 1995
- Ceram C. W., Oživená minulost, Praha 1972
- Čornej P., Panovníci Svaté říše římské, Praha 1994
- Čornej P., Kučera J. P., Vaniček V. a kol: Evropa králů a císařů, Praha 1997
- Decaux A., Velké záhady minulosti, Praha 1993
- Dějiny starověku, Praha 1963
- Drška V., Zikmund Lucemburský. Liška na trůně, Praha 1996
- Encyklopedický atlas světových dějin, Praha 1998

- Gelmi L, Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II., Praha 1994
- Graves R., Řecké mýty I a II, Praha 1982
- Grundy S., Gilgameš, Praha 2000
- Hamannová B., Habsburkové. Životopisná encyklopedie, Praha 1996
- Hamannová B., Alžběta. Císařovna proti své vůli, Praha 1997
- Holler G., Žofie. Matka Františka Josefa I., Praha 1997
- Husitské skladby Budyšínského rukopisu, Praha 1952
- Kalevala, Praha 1980
- Karpenko V., Alchymie – dcera omylu, Praha 1988
- Kleibl J., Cesta za Adamem, Praha 1987 Korán, Praha 1991
- Kovařík J., D'Artagnan a ti druzí, Třebíč 1998
- Kovařík J., Monte Cristo a ti druzí, Třebíč 1999
- Kronika lidstva, Bratislava 1992
- Kramer S. N., Mytologie starověku, Praha 1977
- Krušina Z., Tajné dějiny světa 1, Praha 2000
- Malina J., Malinová R., Dvacet nejvýznamnějších archeologických objevů dvacátého století, Praha 1991
- Matula V., Hledání kamene mudrců, Praha 1948
- Morus (R. Lewinshon), Světové dějiny sexuality, Praha 1969
- Nakonečný M., Smaragdová deska, Praha 1994
- Novotný V., České dějiny I., Praha 1911 Pekař J., Žižka a jeho doba, Praha 1930
- Phillips G., Keatman M., William Shakespeare ve službách královské tajné policie, Praha 1997
- Praschl-Bichlerová G., Lásky a sňatky Habsburků, Praha 1997
- Roberts J. M., Ilustrované dějiny světa I, Praha 1999

- Runciman S., Pád Cařihradu, Praha 1970
Sapfó, Z písní lásky, překlad a doslov F. Stiebitz,
Praha 1968
Stanford P., Papežka Jana, Praha 1998
Svatováclavský sborník I., Praha 1934
Svoboda J., Utajené dějiny podnebí, Praha 2002
Švankmajer M., Veber V., Sládek Z., Moulis V.,
Dějiny
Ruska, Praha 1995
Švankmajer M., Kateřina II. Lesk a bída impéria,
Praha
2001
Tajemství slavných. Podivuhodné příběhy světových
dějin II., Praha 2001
Toulky minulostí světa 1 – 6, Praha 1999 – 2004
Urban O., František Josef I., Praha 1999
Vágner P, Theatrum chemicum, Praha 1995
Weissensteiner E, Rakouští císařové, Praha 2005
Zamarovský V, Bohové a hrdinové antických bájí,
Praha 1982
Zamarovský V, Na počátku byl Sumer, Praha 1983
Zachar O., O alchymii a českých alchymi stech, Praha
1911
Žemlička J., Čechy v době knížecí, Praha 1997

O autorech

JAN BAUER (1945), spisovatel a publicista. Je autorem více než pěti desítek knih převážně žánru literatury faktu. Zabývá se především popularizací naší národní historie. V posledních letech vydal například pětisvazkové Záhady českých dějin, dvousvazkové Tajemné počátky českých dějin, Sex v dějinách, Velkou knihu o jménech nebo encyklopedickou publikaci Vládci českých zemí (Historie panovnického trůnu Čech a Moravy). Autorsky se podílí na mnohosvazkovém projektu Toulky minulostí světa. Za svou literární tvorbu obdržel mj. cenu Masarykovy akademie umění a cenu nakladatelství MOBA.

ALEŠ ČESAL (1976), spisovatel a historik. Soustavně se věnuje bílým místům v naší i světové historii. Založil časopis Fantastická fakta, kam pravidelně přispíval. Je autorem nebo spoluautorem knih Tajemná síla země, Utajené dějiny Čech 1 – 2, Toulky českým tajemnem 1 – 2, Záhady a tajemství staré Prahy, Tajemná města – Praha, Tajemná města – Plzeň, Magická řemesla, Královský pitaval aneb Královraždy v dějinách.

JOSEF FRAIS (1946), spisovatel. Je autorem několika desítek románů a novel, z těch nejznámějších např. Muži z podzemního kontinentu, Válka mezi labutěmi, Osmý den týdne či Penzion pro svobodné dámy. Napsal také více než dvacet divadelních her např. parodický muzikál Syn pluku či muzikál Báječné místo k narození. Věnuje se rovněž filmové a válečné historii (Obrazové životopisy,

Trojhvězdí nesmrtelných, Slavné prohry, slavná vítězství koruny české) a v poslední době se mimo jiné podílí na mnohosvazkovém projektu Toulky minulostí světa.

ROMAN HERZINGER (1968) publicista a fotograf. Žurnalistice se věnuje od poloviny 90. let, kdy začal působit jako šéfredaktor v časopise Fantastická fakta plus. Je autorem mnoha článků z oboru přírodní medicíny a historie. Výsledkem dlouholetého zájmu o zvyky a tradice našich předků se stala kniha Magická řemesla, kterou napsal spolu s A. Česalem. V současné době řídí časopis Přírodní lékař.

JIŘÍ KOVAŘÍK (1950), historik, spisovatel a příležitostný překladatel. Specializuje se na starší vojenské a francouzské dějiny, zejména na napoleonské války. Skutečným osudům románových hrdinů A. Dumase věnoval knihy D'Artagnan a ti druzí a Monte Cristo a ti druzí. Publikace 1812 – Napoleonovo ruské tažení získala cenu M. Ivanova a kniha Richard III. – Vrah, či oběť? cenu E. E. Kische. Nedávno dokončil pětisvazková Napoleonova tažení, nyní se zabývá třísvalkovým projektem Rytířské bitvy a osudy.

JIŘÍ SVOBODA (1946), klimatolog. Dlouhodobě se věnuje historii a vývoji klimatu. Je také místopředsedou uměleckého sdružení LUGH – společnosti, propagující uměleckými formami keltskou minulost území Čech a Moravy. Je autorem knih Jak to bylo s Atlantidou, Keltské motivy v českých pověstech, Utajené dějiny podnebí, Amerika – záhada dvou tisíciletí a spolu se Z. Vašků a V.

Cílkem napsal publikaci Velká kniha o klimatu zemí Koruny české.

Obsah

1. kapitola

Neandertálci nebyli žádní neandrtálci (Aleš Česal)

2. kapitola

Byla či nebyla potopa světa? (Josef Fraiss)

3. kapitola

Tajemství babylonské věže (Josef Fraiss)

4. kapitola

Byla antická básnířka Sapphó lesbička? (Jan Bauer)

5. kapitola

Existovala papežka Jana? (Jan Bauer)

6. kapitola

Otazníky kolem Přemyslovců (Aleš Česal)

7. kapitola

Hledači kamene mudrců (Roman Herzinger)

8. kapitola

Pomohlo husitům vyhrávat počasí? (Jiří Svoboda)

9. kapitola

Pravda o hraběti Draculovi (Jan Bauer)

10. kapitola

Tajný život Williama Shakespeara (Jan Bauer)

11. kapitola

Záhada Železné masky (Jiří Kovařík)

12. kapitola

Podivná úmrtí ruských carů (Jan Bauer)

13. kapitola

Tajemný hrabě Cagliostro (Jiří Kovařík)

14. kapitola

Měla císařovna Alžběta milence? (Jan Bauer)

Výběr z literatury

O autorech